

İktisat dergisi

Eylül 1994

Yıl: 30

Sayı: 352

40.000 TL (KDV Dahil)

Duyuru: Neo-liberal politikalar alternatifsiz değil. **Finans:** Kriz ve türev piyasaları. **Dünya:** ABD'li gazeteci Cockburn ve Prof. Tonak Zapatistaların Chiapas deneyini değerlendirdi. **Asya** **Kaplanları:** Devlet güdümlü mucize. **Kitap:** Toker'in "Şeyh Sait ve İsyanı". **Medya:** Berlusconi, TV ve futbol.

İktisadi, sosyal ve ideolojik boyutlarıyla

Yeni Sağ'da ikinci perde

Yeni Demokrasi Hareketi'nden liberal oluşumlara;
Ali Bayramoğlu, Tanıl Bora, Korkut Boratav,
Gökhan Çapoğlu, Erdal Kabatepe, Erol Katırcıoğlu,
Aziz Konukman, Etyen Mahçupyan, Nail Satlıgan,
Mustafa Sönmez, Besim Tibuk, Ergin Yıldızoğlu tartışıyor...

Hız Göstergesi

İŞTE 58 ŞUBELİ TOPRAKBANK'IN
3 AYLIK BÜYÜME HIZI

Hız yapmayı sevdiğimizizi, ama riske girmeyi sevmediğimizi zaten biliyorsunuz. Tabii ki yine "büyüme hızı"ndan söz ediyoruz. Biz, ulaştığımız hızın 3 aylık sonuçlarını da görün istedik.

30.3.1994

30.6.1994

MEVDUAT

2.1 Trilyon TL.

%96

4.1 Trilyon TL.

LİKİT DEĞERLER

913 Milyar TL.

%127

2 Trilyon TL.

TOPLAM AKTİFLER

3.4 Trilyon TL.

%69

5.8 Trilyon TL.

ŞUBE SAYISI

40 ŞUBE

%45

58 ŞUBE

Sizin de gördüğünüz gibi, biz hızımızı aldık.

Sizi de yanımızda görmek isteriz. Gelin Toprakbank'a birlikte yol alalım.

TOPRAKBANK

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Meksa Menkul Değerler

Büyükdere Caddesi 147/2 80300 Zincirlikuyu - İstanbul

Tel: 0212. 274 11 06 (5 Hat) - 272 68 93 (4 Hat) Fax: 0212. 274 23 18

Bu sayıda...

Yeni sağın ikinci atağı...

1920'lere kadar, dünyada, sermaye sınıfını temsil eden tek bir iktisadi sağ ideoloji vardı: Liberalizm. 1920'lerde İtalya'da faşizmin, 30'larda Almanya'da nazizmin yükselişiyle, sağda, yeni bir güç odağı ortaya çıktı. İkinci Dünya Savaşı, bir anlamda iki ideolojinin de çarpışmasıydı.

Savaşı kazanan liberalizm oldu. Ama, liberalizmin sistem içerisindeki anti tezi olan keynesçilik, paradoksal bir biçimde, savaşın yıkıntıları arasındaki Avrupa'dan çıktı. Kısaca, devletin ekonomiye müdahale etmesini ve sosyal refahın yaygınlaştırılmasını hedefliyordu. Kapitalizmin hızlı bir büyümeyi gerçekleştirdiği dönemde keynesçi düşüncenin altın yılları başladı.

70'li yılların başında, kapitalizm ciddi bir krize girdi. Keynesçi politikalar uygulandıkça, kriz daha da derinleşiyordu. Sistem zayıflamıştı. Daha adil bir paylaşımı ve onun yol açtığı sosyal devleti kaldıramayacak durumdaydı. Elli yıldır suskun kalan liberal düşüncenin, farklı koşullarda ve yeni bir anlayışla serpilip gelişmesi için artık ortam hazırды.

70'lerin sonundan itibaren, dünya ekonomik sistemi, bu liberal "yeni sağ" düşünceye uygun olarak yeniden yapılandırıldı. Ekonominin "vazgeçilmez" kuralları olduğunu ve bunların dışına çıkılamayacağını söyleyen, insanı, bu kurallar içinde herhangi bir faktör olarak kabul eden neo-klasik iktisadin "ekonomik akıl", önce Kuzey Yarımküre'ye, sonra da, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar aracılığıyla Güney Yarımküre'nin-yoksul ülkelerine hakim oldu.

Türkiye, yeni sağ politikalarla, 80'lerin ilk yarısında, Özal döneminde tanıştı. Bugün, başta Boyner'in Yeni Demokrasi Hareketi olmak üzere, Özal'inkinden daha radikal bir söyleme sahip siyasi oluşumlar, Türkiye'de ikinci kez siyaset sahnesine çıkmaya başladığına.

Eylül sayımızın kapak spotu "Yeni Sağ'da İkinci Perde", Yeni sağın tarih sahnesine çıkışı, oturduğu iktisadi ve siyasi zemin, ideolojisi, dayandığı sınıfsal taban kapak sayfalarında yer alan yazıların ana konularını oluşturuyor. Ali Bayramoğlu, Erol Katırcıoğlu, Etyen Mahçupyan, Dr. Gökhan Çapoğlu, Beşim Tibuk ve Erdal Kabatepe tartışmaya liberal görüşün yanında katılırken, Prof. Dr. Korkut Boratav, Tanıl Bora, Mustafa Sönmez, Dr. Ergin Yıldızoğlu, Aziz Konukman, Dr. Nail Satılğan bu görüşün karşısında yer alıyorlar. Ayrıca 13 iktisatçının oluşturduğu Çalışma Grubu'nun geçen ay yayınladığı bildiri, neo-liberal politikalara bir cevap oluşturuyor.

DÜZELTME

İktisat Dergisi'nin geçen sayısında, İktisatçılar Haftası sırasında İshak Alaton'a sormuş olduğum soru aktarılırken şöyle bir cümle yer almış: "...Marksizmi New York klasik iktisadından daha iyi bilirim." Söz konusu olan elbette "neo-klasik iktisat"tır. Marxizmi, var olmayan bir şeyden daha iyi bildiğimi iddia etmem aşırı bir tevazu göstergisi olurdu.

Nail Satılğan

İktisat Dergisi

Kapak

Bu anlayıştan demokrasi değil, dikta çıkar

Prof. Dr. Korkut Boratav.....18

İnsan eli değmeden 'yeni demokrasi'

Tanıl Bora.....19

YDH, bir Beymen liberalizmi projesidir

Mustafa Sönmez.....21

Alacalı bulacalı bir yeni sağ ambalaj: YDH

Dr. Ergin Yıldızoğlu.....24

Yeni liberalizmin arayışları ne kadar yeni?

Aziz Konukman.....28

Statükoyu korumak için 'değişimci ol'

Nail Satılğan.....30

Globalleşme çağında popülizm: Tıkanma ve yeni oluşumlar

Ali Bayramoğlu

Erol Katırcıoğlu

Etyen Mahçupyan.....33

İFMC

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır.

İktisat Dergisi, aylık olarak yılda 11 sayı yayımlanır. Temmuz ve Ağustos aylarında ortak bir sayı hazırlanır.

Dergideki yazılar Cemiyeti bağlamaz. Görüşler yazarlarına aittir.

Şubeler:

Ankara: Konur Sk. 36/8-10 Yenışehir. Tel: 312. 417 20 54

İzmir: Kazım Paşa Cd. 4/5 35210 Pasaport. Tel: 232. 484 12 45

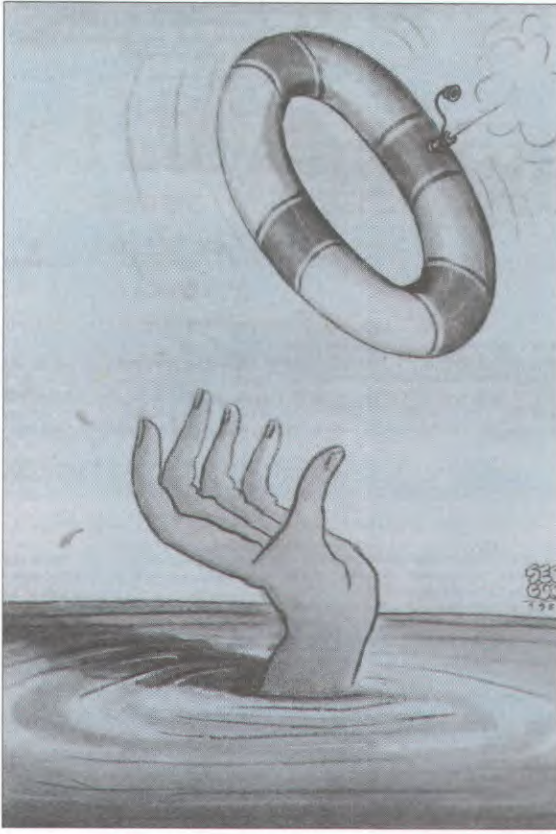
Adana: Sabancı İş Merk. Dörtöylağzı Cıvarı 3. Tel: 322. 352 02 87

Bursa: Söner İş Merk. K.2/70 Tuzpazarı. Tel: 224. 221 68 17

Denizli: Denizli Basma Sanayi. Tel: 258. 266 08 50

Gaziantep: Söylemez Pasajı 55. Tel: 342. 230 16 72

Edirne: Edirne Ziraat Odası Binası. Tel: 284 225 12 49

Boyner bareketi bir entelektüel popülizmdir

Doç. Dr. Gökhan Çapoğlu **36**

İnsan doğasından egoisttir

Besim Tibuk **38**

Devlet vatandaşı için çalışmalıdır

Erdal Kabatepe **39**

Olaylar ve Yorumlar **4**

Göstergeler **8**

Ekonomi-Politika

Neo-liberal yaklaşım tek seçenek değildir

13 iktisatçıdan oluşan çalışma grubu **12**

Türev piyasalar

Hayri Kozanoğlu **56**

Dünya

Medya ve politika ilişkisinde Berlusconi devri

Dr. Asu Aksoy
Antonia Torchi **40**

Devlet ekonomiye müdahale edebilir

Michael Hirsch **42**

Chiapas ve Amerika

Alexander Cockburn
Prof. Dr. Ahmet Tonak **51**

Kitap

Damat Bey'in temcit pilavı

Ragıp Duran **60**

Akademik Bölüm

Uluslararası dışlama etkisi

Doç. Dr. Kemal Yıldırım **66**

Merkez Bankası verimli çalışıyor mu?

Dr. Ö. Faruk Çolak
Cevdet Saatçi **70**

Dışsallık sorununun piyasa içinde çözümü

Yard. Doç. Dr. Hülya Kirmanoğlu **72**

Verimlilik ve teknolojik değişme

Yard. Doç. Dr. Halil Aksu **76**

Esnek süreli çalışma

Ercan Duygulu **79**

İktisat

Aylık Dergi Yıl: 30 Sayı: 352 Eylül 1994

Sahibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı M. Kemal Bayraktaroğlu

• Genel Yayın Yönetmeni: Aydın Demirel • Sorumlu Yazışmaları Müdürü: Hakan Gölbaş

• Redaksiyon: Fehmi Köfteoğlu, Saruhan Oluç • Yayın Koordinatörü: Yurdaer Erkoca • Akademik Bölüm

Sorumlusu: Teoman Gülsever • Reklam Sorumlusu: Remziye Özcan • Sayfa Tasarımı: Hale Çevikoğlu

• Kapak Tasarımı: Gürkan Özkan • Montaj: Turgay Tekatan • Yönetim Yeri: Katip Mustafa Çelebi Mah. Büyük Parmakkapı Sk. 14/4 Beyoğlu/İST

• Tel: 252 84 42-43 • Fax: 252 31 36 • Basıldığı Yer: Çınar Ofset • Dağıtım: YAY-SAT

İş dünyası, siyasette vekaletten asalete geçiyor

İşadamlarının siyasetteki ağırlığı ve siyasetin bir ifadesi olarak parlamento üzerindeki etkileri yeni olmadığı gibi, bilinmeyen bir şey de değildir. Küçük ve orta boy işletmelerin sahipleri ile taşra sermayesinin parlamento girmeleri Türkiye’de olduğu gibi, diğer ülkelerde de çok sık yaşanan bir olaydır. Ancak son dönemlerde yeni bir gelişme görülüyor. Büyük sanayici ve işadamları doğrudan siyasi partiler kurarak, çevrelerindeki işadamlarından oluşan bir ekip ile parlamento girmeye çalışıyorlar.

İşadamları düne kadar kendilerinin ve gruplarının çıkar ve gereksinimlerini parlamento’ya gönderdikleri “adamları” eliyle sağlayabiliyorlardı. Ancak, şimdi işler o kadar karıştı ki, işadamları işlerini bizzat kendileri ve doğrudan yürütme gereğini duyuyorlar.

Üstelik bu sadece Türkiye’de görülüyor. Önceki yıl Güney Kore Devlet Başkanlığı seçimlerinde Hyundai’nin sahibi aday olmuştur. Ondan önce, Güney Kıbrıs Cumhurbaşkanlığı seçiminde yine bir büyük işadamı adaydı. Fransa’da iktidara gelen Sosyalist Parti’nin, ülkenin önde gelen işadamlarından Bernard Tapie’yi bakanlığa getirmesi bir başka örnek oldu. Bunun ardından İtalya’da Berlusconi başbakan oldu. Örnekleri arttırmak mümkün.

Türkiye’de de Vehbi Koç’un kızı ANAP’a girdi. Şimdi ise biri partileşmiş, diğer ikisi de partileşme aşamasında üç işadamı siyasal arenada yerlerini almaya hazırlanıyor. Yeni Demokrasi Hareketi’nin liderliğini yapan Cem Boyner’in yalnız büyük işadamı değil, “büyük patronlar

kulübü” olarak tanımlanan TUSİAD’ın eski başkanı olması, aynı şekilde Liberal Hareket adıyla örgütlenme çalışmalarını yürüten kesimin lideri Erdal Kabatepe’nin “Türk Amerikan İşadamları Derneği TABA”nın başkanlığından gelmesi de bu sürecin ürünüdür. Bunlara bir de son anda çıkıp, bir şov yaparak, herkesten önce “Liberal Parti” sini kuran Besim Tibuk’u eklemek gerekir.

İşadamlarının siyasette vekaletten asalete geçişleri sadece doğrudan partileşme ile de sınırlı değil. Bazı işadamları da düne kadar basın aracılığı ile ve başında bulundukları kuruluşlardaki görevleri sıfatıyla ilgili mercilere ilettikleri mesajları artık yeterli görmüyor, bu “Mesaj”ları kitapçıklar haline getirip doğrudan ilgili mercilere ulaştırmayı yeğliyor.

Geçtiğimiz günlerde peş peşe katılan toplantılarda karşılaşılan işadamlarına bu gelişmenin nedenlerini sordüğümüzda, kimileri olayı çok “ulvi” gerekçelerle açıklamaya çalışırken, kimileri daha gerçekçi davranıp, şu anda varolan ulusal parlamento ya da yerel yönetim vb. kurum ve kuruluşlardaki temsilcilerine artık güvenlerinin kalmadığını, onların sorunların çözümünde ağır davrandıklarını, oysa kriz döneminde ve sorunların arttığı günlerde kendilerinin giderek daha hızlı davranmak zorunda olduklarını, bunun için de bizzat direksiyonun başına geçtiklerini itiraf ediyorlar.

İşin gerçeği de bu.

Fehmi KÖFTEOĞLU

Barış için birşeyler yapmak...

“Verdiğiniz vergilerle oluşan devlet bütçesinin % kaçının savunma giderlerine ayrıldığını biliyor musunuz?” Bu soru Barış İnisiyatifi’nin hazırlamış olduğu ankette yer alanlardan sadece biri. Verilecek yanıtların tamamına yakını ya yanlış ya da “hayır” olacaktır.

Çünkü Türkiye’de birçok tabu konu vardır. Bunlardan biri de ordu, ordunun harcamaları ve faaliyetleri, sürdürdüğü askeri operasyonlara harcanan meblağlar, örtülü ödenekten kullanılan paralar vb’leridir.

Ancak tuhaf olan sadece bunların bilinmemesi değil, vergi veren yurttaşların da bu verilerin öğrenilmesinin önemli olduğunu düşünmemeleridir. Nasıl olsa hala “her Türk asker doğar” ve gündelik yaşamın her anında ve alanında çeşitli boylardaki postallarla karşı karşıya kalınır. Yanlışlıkla sivil doğmuş olanların ise Türklüğünden şüphe edilir.

Anketteki “Sizce ülkemizde savaş var mı?” sorusu ise en kıskırtıcı olanı. Çünkü resmi açıklamaların, medyanın

katkılarının sonucunda, kamuoyunun aslında bir savaş olmadığı doğrultusunda şekillendiği bir toplumda yaşıyoruz. Hernekadar uluslararası kuruluşların hazırladıkları dünyanın sıcak bölgeleri haritalarında ve araştırmalarında Türkiye’de bir iç çatışma yaşandığı ibareleri okunsa da, yaklaşık 10 yıldır binlerce Türk ve Kürt ölse de, Kürt sorunu silahla çözülmeye çalışılsa da, binlerce trilyon lira bu savaşa ayrılrsa da, bunun aslında bir savaş değil, “teröre karşı mücadele” olduğu anlatılmaktadır.

Peki, kıskırtılıp da bu soruya “evet” yanıtını verenler, hani şu yarı Türkler ya da Türk olmayanlar ne yapacaklar? Onlar da savaş değil, barış istiyorlarsa, bunun için birşeyler yapmayı seçecekler. Neyse ki bu kanaate varmış olan mebzul miktarda insan, çeşitli yurttaş grupları ve demokratik örgütlenmeler, tek tek aydınlar konuyla ilgilenmeye başladılar. İşte Barış İnisiyatifi bu ilginin sonucu ve aynı zamanda bu ilginin ortaya çıkmasını sağlayan bir girişim.

24-25 Aralık 1993'de toplanan Demokrasi Kurultayı'nın ardından başlayan bu faaliyet bir dernek, komite, ya da platform değil, bir inisiyatif. **Hedefi barış için bir şeyler yapmak... İnsanları barış için kıskırtmak...**

Bu kıskırtıcı faaliyet başarılı da olmuş. Belki de insanlar kıskırtılmaya hazırlanmış. Böylelikle 1-7 Eylül arasında Barış Haftası ilan edilmiş ve çeşitli kuruluşlar, bunların arasında İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti (IFMC), İHD, Esenyurt Belediyesi, İstanbul Tabipler Odası, İstanbul Kadın Platformu, TMMOB, Tekstil Sendikası şubeleri, MMO, Birleşik Sosyalist Parti, Sarıyer Halkevi, HADEP, Tiyatro Alternatif, Kariya Sanatevi, Tüm Bel Sen, Tüm Sağlık Sen, Tüm Maliye Sen, Mezopotamya Kültür Merkezi, Altı Nokta Körler Derneği, Türk Nöropsikiyatri Derneği, Savaş Karşıtları Derneği ve daha birçok kuruluş kendi faaliyetleri ile bu inisiyatifi güçlendirmişler. Her biri kendi seçtiği bir faaliyeti, kimi tiyatroyu, kimi balon uçurmayı, kimi panel, kimi konser düzenlemeyi veya sergi açmayı hedeflemiş.

Şüphesiz ki bir barış haftası, savaşın sona ermesi ve barışın gerçekleşmesi için yeterli değil. Ancak önemli olan, barış kültürünü geliştirmek için bir adım atmak.

Barış Haftası etkinliklerinin İstanbul merkezli olması önemli, ancak yeterli değil. Barış inisiyatiflerinin ülkenin her köşesinde gerçekleşmeye başlaması, savaş istemeyenlerin kendi iradelerini ve görüşlerini açıklamaya başlamaları ve bu yönde faaliyete geçmeleri çok önemli.

Öyle bir dönemi yaşıyoruz ki, savaşı değil, barışı istemek kahramanlık oluyor. Örneğin Kürt sorununda aske-

ri değil, siyasi çözümü talep etmek suç sayılıyor. Bu nedenle Haluk Gerger, Fikret Başkaya, Münir Ceylan ve diğerleri hapiste yatıyorlar.

Öyle bir ülkede yaşıyoruz ki, pozisyonu itibarıyla gündelik politikanın dışında olması gereken Anayasa Mahkemesi Başkanı, Kürt sorununda demokratik çözüm önerenlere 'şiddetle' karşı çıkıyor. Kürtçe eğitim ve TV olsun diyenlerin Apo'ya güç kattıklarını iddia ediyor. "Televizyon, okul istiyoruz diye Kürtçülük yapanların, siyasi demokratik çözüm diye adam kandırmaya çalıştıkları"nı ifade ediyor. Dünyada en fazla siyasi parti kapatmış Anayasa Mahkemesi Başkanı olma özelliğine sahip bir kişi, neredeyse Kürt sorunu hakkında resmi açıklamaların dışında fikir belirlenlerin Anayasa suçu işlediklerini söyleyecek.

Öyle bir ülkede yaşıyoruz ki, demokratik, siyasi çözüm hedefi ile seçimlere girmiş, oy almış bir partinin, SHP'nin Başkanı Murat Karayalçın, 'bizim siyasi çözüm gibi bir talebimiz yok' diyebiliyor. Siyasi ahlak açısından son derece sorunlu ve çürümüş bir politika sınıfı oluşmuş vaziyette.

Öyle bir toplumda yaşıyoruz ki, savaş olduğu için askere gitmek istemeyenlerin kaçtıklarını söyleyenler, 'milleti askerlikten soğutmak' gerekçesi ile yargılanıyor.

İşte bu koşullarda Barış İnisiyatifi göstermek, Barış Haftası düzenlemek çok kahramanca bir iş oluyor. **Savaşmak hep çok kolay olmuş. Barışı kazanmak ise zor. Bu zorluğu göğüslemek isteyenlerin birlikte hareket etmeleri ise çok güzel...**

Saruhan OLUÇ

Carlos yakalandı, ya diğerleri?

Carlos sonunda yakalandı. Kendisini ve eylemlerini savunmak mümkün değil. Kısa bir süre sonra yargılanacak ve büyük bir olasılıkla hayatının bundan sonrası cezaevinde geçirecek.

Carlos, Doğu-Batı kutuplaşmasının doruğa çıktığı Soğuk Savaş yıllarının bir aktörüydü. Doğu'lu istihbarat örgütleri için çalıştı. Aynı dönemde, Batı'lı istihbarat örgütleri en azından Doğu'lular kadar aktifti. 1960'lar da ve 1970'lerde, Doğu Asya'da, Latin Amerika'da, Afrika'da onlarca hükümet darbesi tezgahladılar, onbinlerce insan yaşamını yitirdi.

Ama, tek kutuplu dünyada, her nedense bütün bunlar gözden kaçıyor.

Carlos terörist de, Şili'de seçimle işbaşına gelmiş Allende'yi devirip, binlerce insanı ölüme ve işkenceye götürenler, ülkeyi izleri hala çok belirgin olan bir diktatörlüğe götürenler değil mi?

Carlos'un Macaristan'da devlet başkanı tarafından ağırlandığı olması büyük olay oluyor da, seçimle işbaşına gelmiş hükümetleri devirmiş, Batı'lı ajanların bugün ülkelerinde itibar sahibi olmaları, refah içinde yaşamaları niye hiç konu edilmiyor?

Carlos yakalandı, ya diğerleri?

Dünya, Birleşmiş Milletler, Batı demokrasileri neden hala bizzat devletlerin yaptığı teröre göz yumuyor?

Çok yakın bir örnek... Körfez Savaşı'nda olanları hatırlayalım. Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin - eli kanlı bir diktatör olması hiç su götürmez - Kuveyt'i işgal etmeden bir gün önce, ABD'nin Bağdat Büyükelçisi'ni çağırarak "Kuveyt'e girmek eğiliminde olduklarını" söylemiş, büyükelçiden "bu sizin iç işinizdir, bizi ilgilendirmez" cevabını almış ve Kuveyt'e girmiştir. Bu olay, bütün ayrıntılarıyla o haftaki Time dergisinde yer almıştır. Arkasından, bu olaydan yola çıkan dönemin Fransa Savunma Bakanı Chevenement "bu bir oyundur, Fransa bu savaşın dışında kalmalıdır" deme gereğini duymuş, bu açıklaması yüzünden istifa etmek durumunda kalmıştır.

Bütün dünyayı yeni bir kutuplaşmanın eşiğine getiren, dengeleri altüst eden Körfez Savaşı'nın uluslararası terörist kimdir?

Şu teröristler de yakalanıp, Carlos'la birlikte yargılansa nasıl olur acaba?

Aydın DEMİRER

*En İyisi Bizsek...
Neden Söylemeyelim?..*

Panasonic

TEKOFAKS

İstanbul (Merkez) Ankara İzmir Bursa Adana Antalya Trabzon Diyarbakır
Tel : (0212) 274 75 15 (11 Hat) Tel : (0312) 467 26 10 (6 Hat) Tel : (0232) 421 82 99 Tel : (0224) 220 79 68 Tel : (0322) 453 52 50 Tel : (0242) 247 75 58 Tel : (0462) 322 33 62 Tel : (0412) 222 59 26

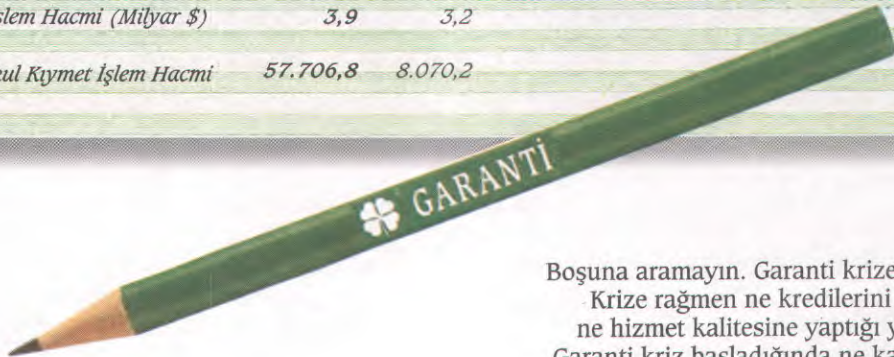
Bu bilançoda krizi bulun.

30.6.1994 İTİBARIYLA GARANTİ BANKASI ÖZET BİLANÇOSU

Bilanço Ana Kalemleri (Karşılaştırmalı)
30.6.1994 - 30.6.1993 (Milyar TL)

Özet Kâr Zarar (Karşılaştırmalı)
30.6.1994 - 30.6.1993 (Milyar TL)

AKTİF	1994	1993		1994	1993
KASA VE BANKALAR	13.698,3	5.723,9	FAİZ GELİRLERİ	10.498,0	3.199,1
MENKUL DEĞERLER	13.163,4	8.073,0	FAİZ GİDERLERİ	- 2.836,0	- 1.053,5
KREDİLER	24.865,9	12.154,2	NET FAİZ GELİRİ	7.662,0	2.145,6
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (NET)	-	-			
İŞTİRAKLER VE KURULUŞLAR (NET)	2.326,6	625,9	FAİZ DIŞI GELİRLER	1.045,3	506,7
SABİT KIYMETLER (NET)	1.860,6	1.116,3	FAİZ DIŞI GİDERLER	- 5.685,4	- 1.595,5
			KARŞILIKLAR	- 599,0	- 81,2
PASİF			DÖNEM KÂRI	2.422,9	975,6
MEVDUAT	35.458,1	11.900,8	VERGİ KARŞILIĞI	- 686,0	- 173,3
KULLANILAN KREDİLER	16.294,8	11.324,3	DÖNEM NET KÂRI	1.736,9	802,3
ÖZKAYNAKLAR	5.285,2	2.502,9			
KÂR	1.736,9	802,3			
Dış İşlem Hacmi (Milyar \$)	3,9	3,2			
Menkul Kıymet İşlem Hacmi	57.706,8	8.070,2			

Boşuna aramayın. Garanti krize yakalanmadı.
Krize rağmen ne kredilerini durdurdu,
ne hizmet kalitesine yaptığı yatırımları...
Garanti kriz başladığında ne kadar güçlü ise,
bugün en az o kadar formda. Siz de böyle bir
bankayla çalışmak istemez misiniz?

■ Dünyada 49 Milyon Mülteci Var

Dünyada mülteci sorununun, özellikle son 20 yıl içerisinde görülmemiş boyutlara ulaştığı ve toplam sayının 49 milyona yükseldiği bildirildi. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından verilen rakamlara göre, mültecilerin 23 milyonu ülkelerini terkederek başka memleketlerde yaşarken, 26 milyon kişi de, kendi ülkesinde mülteci durumuna düşmüş bulunuyor. Mülteci sayısı dünyadaki siyasi çalkalanmalara paralel olarak son 20 yıl içinde büyük artış gösterdi. 1974 yılında 2.4 milyon olan toplam mülteci sayısı, 1994'te yaklaşık 10 kat artarak 23 milyona ulaştı.

Uluslararası kuruluşların tespitlerine göre, mülteci sorununa yol açan olayların başında, etnik çatışmalar ve iç savaşlar geliyor. Afrika kıtasındaki Ruanda, Liberya, Sierra Leone, Sudan, Angola ve Somali, bu ülkeler arasında ön sırada bulunuyor.

SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan Gürcistan, Tacikistan, Ermenistan ve Azerbaycan'daki durumun yanı sıra, Filistin ve Irak da, mülteci sorununun yaşandığı ülkeler arasında yer alıyor.

Mülteci sayısının en yüksek olduğu ülkeler

Ruanda	3.416.000
Afganistan	3.315.000
Bosna-Hersek	3.000.000
Mozambik	2.104.000
Irak	715.000
Liberya	701.000
Hırvatistan	669.000
Burundi	536.000
Tacikistan	534.000
Angola	526.000
Somali	517.000

■ Gelişmiş Sanayi Ülkelerinde Temel Ekonomik Göstergeler

Gelişmiş sanayi ülkelerini son üç dört yılda farklı şiddetlerde etkisi altına alan resesyon bu yılın başı itibariyle hafiflemeye başladı. Özellikle Amerika ve İngiltere gibi resesyondan ciddi bir şekilde etkilenen ülkelerdeki temel ekonomik göstergeler olumlu gelişmeler içeriyor. Amerika'nın endüstri üretimi 1994 yılının Temmuz ayına kadar yüzde 5.7 oranında

arttı. Kanada'nın üretimi de Mayıs ayında bir yıl önceye göre yüzde 6.1 artış kaydetti. Bu arada Almanya ve Japonya'daki perakende satışlarda düşüş devam ediyor. Almanya'da perakende satışlar Haziran ayı tespitlerine göre binde 4 düştü. Japonya'da perakende satışlar nisan ayında yüzde 3.9 oranında düşüş kaydetti.

Yıllık Değişim (%)

	GSYİH			Endüstriyel üretim			Perakende Satışlar			İşsizlik oranı (%)		
	3 aylık*	1 yıl		3 aylık*	1 yıl		3 aylık*	1 yıl		en son	1 yıl önce	
Avustralya	+7.7	+5.0	1. çey.	-14.1	-1.1	Mayıs	+7.6	+4.2	1. çey.	9.5	Tem.	10.7
Avusturya	+1.4	+3.0	1. çey.	+6.7	+1.5	Nisan	-2.2	-5.9	Nisan	5.4	Haz.*	5.7
Belçika		-1.3	1993	-2.8	+0.1	Aralık	+1.9	-1.8	Nisan	14.1	Tem.	13.5
İngiltere	+3.6	+3.3	2. çey.	+8.2	+6.0	Haz.	+4.0	+3.3	Haz.	9.3	Tem.	10.4
Kanada	+4.2	+3.4	1. çey.	+9.3	+6.1	Mayıs	+17.4	+8.5	Mayıs	10.2	Tem.	11.6
Danimarka	+1.7	+5.0	1. çey.	+5.2	+24.2	Mayıs	-2.2	+6.7	Haz.	12.3	Haz.	11.6
Fransa	+1.9	+0.8	1. çey.	+10.1	+3.4	Mayıs	-8.7	-2.7	Haz.	12.6	Haz.	11.7
Almanya#	+2.2	+1.6	1. çey.	+10.1	+3.2	Haz.	-13.4	+0.4	Haz.	8.3	Tem.	7.5
Hollanda	+4.0	+1.9	1. çey.	+10.8	+2.3	Mayıs	+2.2	-1.1	Mart	7.2	Haz.	6.2
İtalya	+0.3	+0.6	1. çey.	+16.1	+2.8	Mayıs	-14.5	-6.2	Ocak	11.6	Mayıs	11.3
Japonya	+3.9		1. çey.	+3.9	+0.7	Haz.	-4.3	-3.9	Nisan	2.9	Haz.	2.5
İspanya	+2.9	+0.8	1. çey.	+8.9	+5.9	Mayıs	-17.9	-5.3	Haz.	24.6	1. çey.	21.7
İsveç	+0.6	+1.5	1. çey.	+10.8	+9.5	Mayıs	+0.7	-1.5	Mayıs	8.5	Haz.*	9.0
İsviçre	+1.3	+1.1	1. çey.		7.0	1. çey.	-0.8	+0.9	Haz.	4.6	Tem.*	4.6
Amerika	+3.7	+4.0	2. çey.	+4.4	+5.7	Tem.	+5.5	+6.0	Mayıs	6.1	Tem.	6.8

* Ortalama olarak bir önceki üç ay ile karşılaştırmalı.

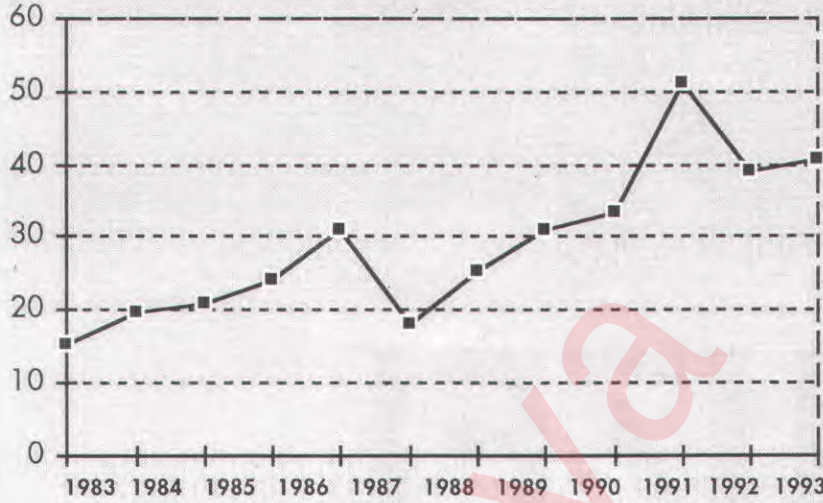
Batı

Kaynak: The Economist

■ Sanayici Ranttan Kazandı

ISO'nun gerçekleştirdiği 500 büyük firma araştırması sonuçlarına göre kuruluşların sanai faaliyet sonucu elde ettikleri kar oranı küçülmeye devam etmekte. 1993 yılında diğer faaliyet gelirlerinin, toplam kar içindeki payı yüzde 40.7. Bir önceki yıl bu oran yüzde 38.9. 1993 yılının imalat sanayi için iyi bir yıl olduğu göz önüne getirildiğinde, yine de sanayici için sanayi dışı yatırımların cazibesini görmek mümkün.

Ekonominin en önemli sorunlarından biri olan istihdam konusunda da, 500 büyük kuruluşta çalışanların 1995'te yüzde 3.8 azalması, işsizlik sorununun çok önemli bir tehlike olarak büyüdüğünü göstermekte. İşsizlik sorununun çözümünde sanayi yatırımlarının artması olmazsa olmaz koşullardan biri iken, ekonomideki eğilim rantıye lehine bir gelişim izlemekte.

500 Büyük Özel Firmada Sanayi Faaliyetleri Dışı Gelirlerin Net Bilanço Karları İçindeki Payı

	(%)
1982	15.3
1983	19.6
1984	20.8
1985	24.1
1986	30.8
1987	17.9
1988	25.4
1989	31.0
1990	33.3
1991	51.1
1992	38.9
1993	40.7

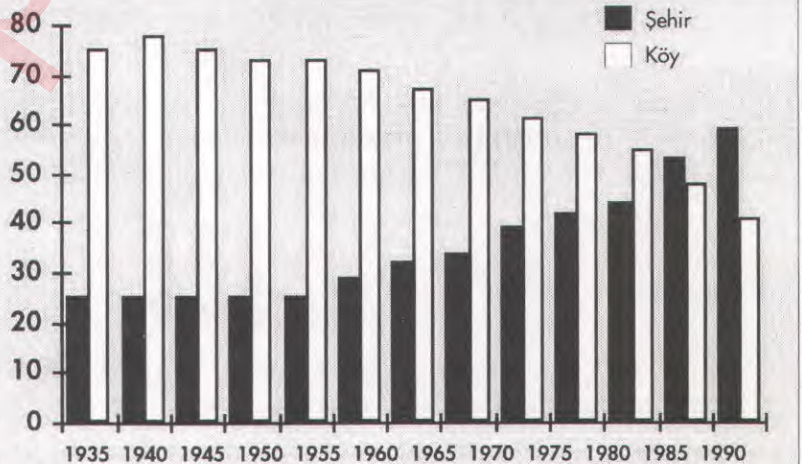
Kaynak: ISO, 500 Büyük Kuruluş Araştırması, s.59

■ Türkiye Artık Bir Şehir Toplumu!

Türkiye nüfus itibariyle artık bir köy toplumu değil. 1980 yılına kadar nüfusunun yüzde 60'a yakını kırsal bölgede yaşayan Türkiye, son on yıl içinde bu oranı tersine çevirdi. 1990 sayım sonuçlarına göre Türkiye'de nüfusun yüzde 60'a yakını şehirlerde yaşıyor. 1985 yılında ise bu oran hala kır lehine bir fazlalık içeriyordu. Bu kadar kısa bir zaman içinde kent nüfusunda gerçekleşen artış sağlıklı bir gelişmenin işareti olmaktan çok, olağanüstü boyutlarda gerçekleşen göç sorununa işaret ediyor. Her yıl, sadece İstanbul'un 400 binin üzerinde göç kabul ettiği göz önüne getirildiğinde kent nüfusunun artış dinamikleri de çıplak bir şekilde ortaya çıkıyor.

1990 yılı sayımına göre İstanbul'un 85-90 arası aldığı göç, Türkiye genelinde toplam

göçün yüzde 24.49'u. Türkiye'de toplam göçün yüzde 56'sını sanayi ağırlıklı sekiz kent toplamaktadır. Bunlar sırası ile; İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, İçel, Adana, Antalya.

Kaynak: DİE.

UZEL

UZEL Makina Sanayii A.Ş. 80 000 m² lik kısmı kapalı olmak üzere toplam 125 000 m² lik alana yayılmış tesislerinde,

2000'den fazla uzman personeli ve 50 yılı aşan deneyimi ile

- Massey-Ferguson Tarım Traktörleri
 - Perkins Dizel Motorları
 - Yaprak ve Helisel Yaylar
- Her cins Jant, Fren ve Denge Çubukları
- Traktör Direksiyon Kutusu

üreterek Türk çiftçisinin, otomotiv sanayiinin ve yedek parça piyasasının ihtiyacını karşılamakta, ihracatı ile de ulusal ekonomimize güç katmaktadır.

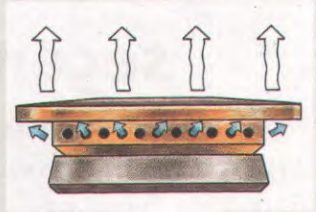
UZEL MAKİNA SANAYİİ A.Ş.

Kışla Cad. No: 5 Rami 34147 İstanbul-Türkiye Tel: (1) 567 08 41 Fax: 576 45 95

Artık yemeğin başında nöbet tutmanız gerekmiyor!

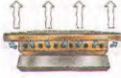
Aygaz

Mijoplatlı

fırın...

Artık yanmasın diye yemeğin başında nöbet tutmanız gerekmiyor. İşte mijoplatlı fırın.

Türkiye'de ilk kez. Aygaz'dan. Mijoplat gözü, özen isteyen yemekler için özellikle yapıldı.

Alev tencereyle temas etmiyor. Isı her yana eşit olarak dağılıyor. Yemek yanmıyor. Isıtırken ilk lezzetini koruyor.

Aygaz mijoplatlı fırın. Kolaylığı tanıyın!

**TÜRKİYE'DE
İLK DEFA**

Aygaz

Neo-liberal yaklaşım tek seçenek değildir

Çeşitli üniversitelerin iktisat fakültelerinde görevli öğretim üyelerinin oluşturduğu "Çalışma Grubu", Türkiye'de 80'li yıllarda tek seçenek gibi gösterilen "yeni sağ - yeni liberal" politikaları hedef alan ve alternatif politikalar öneren bir duyuru yayınladılar.

1. Biz aşağıda imzası bulunanlar iktisatçılar, son on beş yıl boyunca Türkiye'de iktisat politikasına egemen olan yaklaşımı, uygulamaları ve bunların sonuçlarını kaygı ile izliyoruz. Bu yaklaşım, savunucuları tarafından çoğu kez "tek seçenek" olarak sunulmaktadır. İktisat biliminin iki yüzyılı aşkın gelişiminde ve iktisat politikalarında "seçeneksizlik" savlarının en ufak bir dayanağı olamayacağı açıktır.

2. Son elli yıl içinde, Batı dünyasında iktisat politikalarını etkileyen ve belirleyen anlayışlarda, belli değişme ve dönüşümlerin gerçekleştiği doğrudur. Tam çalışma ve yüksek büyüme amaçlarını, genişleyen bir kamu sektörü ve refah devleti tabanı üzerinde gerçekleştirmeyi hedefleyen Keynesçi anlayış, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen otuz yıl boyunca iktisat politikalarına damgasını vurmuştur. 1980 sonrasında ise, "parasalcı", "sunumyönlü", "rasyonel bekleyişler" terimleriyle de adlandırılan neo-liberal yaklaşımlar Batı ekonomilerinin yönetiminde etkili oldu ve iktisat politikalarını tam çalışma ve büyüme yerine, kısa dönem istikrara dönük hedeflere kaydırıldı. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için de, kamu kesiminin daraltılması, refah devletinin kazanımla-

rının aşındırılması, para politikası dışındaki müdahalelerin asgariye indirilmesi gibi yöntemlerin uygulandığını gözledik.

3. Batı'nın iktisat politikalarına farklı dönemlerde damgalarını vuran keynesçi ve neo-liberal yaklaşımlar, ne iktisat yazınında, ne de uygulamalarda "tek seçenek" olma ayrıcalığına ulaşabildi. Örneğin keynesçiliğin egemen olduğu dönemde, kaynak tahsisinde piyasa çözümlerinin istisnasız üstünlüğünü savunan düşünce odakları hep süregelmiş ve Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kuruluşlarda etkili olmuşlardır. Öte yandan, on beş yıllık parasalcı uygulamaların kimi sonuçları, rekabetçi olmayan koşulları, rasyonalite varsayımından sapmaları, artan getirileri ve dışsalıkları, toplumsal, kurumsal, tarihsel özellikleri vurgulayan kuramların ağırlığını yeniden artırmıştır.

4. Türkiye'de ise 1980 sonrasında tüm iktidarlar, "neo-liberal /ortodoks" politikalara bağlı kaldılar. Bu modelin muhalefette iken eleştirdikleri kimi sonuçlarını, iktidarda "başka seçenek yoktur" gerekçesi ile bağnazca savundular. Seçeneksizlik savı kamoyunu oluşturan güç odaklarının ve medyanın etkisiyle yaygın bir kabul görmektedir. Bu politika modeline bağlılığı yaratan üç temel etken olduğu düşünüyoruz: (i) Model, 12 Eylül rejimi ile iyice açığa çıkan bir sınıfsal çizgiye sahiptir ve sermayenin çeşitli katmanlarıyla Türkiye toplumu üzerindeki egemenliği pekiştirecek bir ortam yaratmıştır, (ii) Neo-liberal görüşlerin Batı'da egemen olması, ülke sorunlarına çözüm üretmek yerine dış çözümleri ithal etmek alışkanlığına sahip olan, fikren dışa bağımlı çevreler için tartışmasız bir "hakkılık" gerekçesi getirmiştir. (iii) Sık sık ciddi

Yeni liberal politikalar, Türkiye'de, savunucuları tarafından, çoğu kez tek seçenek olarak sunulmaktadır. İktisat biliminin iki yüzyılı aşkın gelişiminde ve iktisat politikalarında "seçeneksizlik" savlarının en ufak bir dayanağı olamayacağı açıktır.

döviz kısıtı koşullarına sürüklenen bir ekonomik yapı içinde ülkeyi yöneten iktidarlar, Uluslararası Para Fonu'nun reçetelerine aykırı düşmekten özenle kaçınmışlardır.

5. Türkiye'deki ortodoks/neo-liberal modelin bazı özellikleri ve sonuçları şunlardır:

(i) Anlamı belirlenmeyen bir "serbest" piyasa ekonomisi söylemi içinde piyasa mekanizması yüceltilmiş; ekonomik yapıdaki tüm bozuklukların ardında devlet müdahaleleri, kamu harcamaları, kamu işletmeciliği gösterilmiş; ancak devletin ekonomi üzerindeki etkisi azalırken, keyfiliği artmış; kamu açıklarının büyümesi önlenememiştir.

(ii) Dünya ekonomisine ihracatçı olarak açılma hedefi, verimliliği hedefleyen bir sanayi politikası ile değil, döviz kurları ve düşük ücretler gibi araçlarla gerçekleştirilmeye çalışılmış, bu politikaların uygulanmasında güçlükler doğunca dış tıkanmalar kaçınılmaz olmuş; dış borçlar artmıştır.

(iii) Kalkınmanın gerektirdiği sektörel öncelikler göz ardı edilmiş, spekülasyonun ağır bastığı finansal faaliyetler yeni teknolojilere dayanan sınai gelişmeden daha çekici bir duruma getirilmiştir. Bu, maddi üretimden kopuk finansal ve aracı faaliyetlerde aşırı bir şişkinlikle sonuçlanmıştır.

(iv) Sermaye birikim ve ulusal tasarruf oranları düşmüş; özellikle kısa vadeli sermaye hareketleri biçiminde gerçekleşen dış tasarrufları ikame etmiş; büyüme giderek tüketime ve dış açığa dayanmaya başlamış; ekonominin uzun dönemli büyüme potansiyeli böylece aşınmıştır.

(v) İktisat politikası tartışmaları tamamen kısa dönem içinde tutsak kalmış; Hazine Merkez Bankası ilişkileri ve kur/faiz arbitrajı gibi konular, ekonomik yönetimin gündemini aşağı yukarı tümüyle oluşturur hale gelmiştir.

(vi) Kaynak tahsisinde gözlenen bu dönüşümler, bölüşüm dinamiklerinde, toplumsal yapıda, devlet mekanizmasında ve değer yargılarında bir dizi olumsuz sonuca yol açmıştır. Üretken emeğe verilen değer aşınmıştır. Salt rant paylaşımı ile daha da güçlenen parazit bir kesim çok etkili bir hale gelmiştir. Bu kesim, devlet üzerindeki nüfuzunu kullanarak finans politikalarını kalkınma ve istikrar amaçlarından sapırmaktadır. Tüm toplumsal kesimlerinden özveri isteyen siyasal iktidar, vergi alacağı gruplara faiz geliri dağıtır duruma gelmiştir. Siyasi kadrolarla iş çevreleri arasında doğrudan çıkar ilişkileri artmış; bu ilişkiler yeni rant biçimleri oluşturarak devlet mekanizmasının yozlaşmasına katkı yapmıştır. Bu dönüşümler, devletin politika belirleme ve uygulama gücünü zayıflatmıştır. Sonuçta ortaya çıkan ahlaki çürüme, Cumhuriyet Türkiye'si'nin geleceğini ciddi biçimde tehdit eden tepkisel akımlara yol açmaktadır.

6. En azından bu nedenlerle son on beş yıla damgası vuran iktisat politikalarının ve bunlara kaynaklık

eden iktisat anlayışının değiştirilmesi gerekmektedir. Aşağıdaki görüşler, bizce böyle bir "kopma"nın hareket noktasını oluşturacaktır.

(i) Piyasa mekanizmasının statik kaynak tahsisinde en iyi çözümleri vereceğine ilişkin kuramsal önerme hiç bir zaman özel mülkiyetin, özel teşebbüsün yüceltilmesi ile eş-anlamlı değildir, hatta mülkiyet biçimi açısından tarafsızdır. Aynı kuramsal yaklaşım, açığa çıkardığı gerçekçi olmayan varsayımlara "piyasa tökezlemeleri" koşullarına dikkati çekmiş ve devlet müdahalelerinin gerekçelerini ortaya koymuştur. Tam rekabetçi piyasaların lehine geliştirilmiş tezlerin, Türkiye'deki bugünkü piyasaların ve özel girişimlerin, tekelci, bürokratik ve yer yer hastalıklı yapıları dikkate alındığında, kamu işletmeciliği ve devlet müdahaleleri aleyhinde kanıt oluşturmayacağı açıktır.

(ii) Son yıllarda geliştirilen ve niteliği gereği kamu işletmeciliğinin kaynak israfı yarattığını ileri süren "devletin tökezlemesi"ne ilişkin tezler, Türkiye yapısındaki bir ekonomide "özel girişimin tökezlemesi"ne ilişkin olgular dikkate alınmazsa çok yanıltıcı olur. Varolan ekonomik yapı içinde, hem kamu sektöründe, hem de özel girişimcilikte, birbirinden farklı özellikler taşıyan sakat, çarpık ve hastalıklı davranış biçimleri yaygındır. "Rant oluşumu" ve "rant-arama" gibi durumlarda, özel girişim ve devlete ait çarpıklıklar biraraya gelerek kaynak tahsisi ve bölüşüm açısından büyük bozukluklara yol açar. Bu bozuklukların oluşumunda, madalyonun sadece tek yüzünü görerek, salt devleti suçlamak mantıken

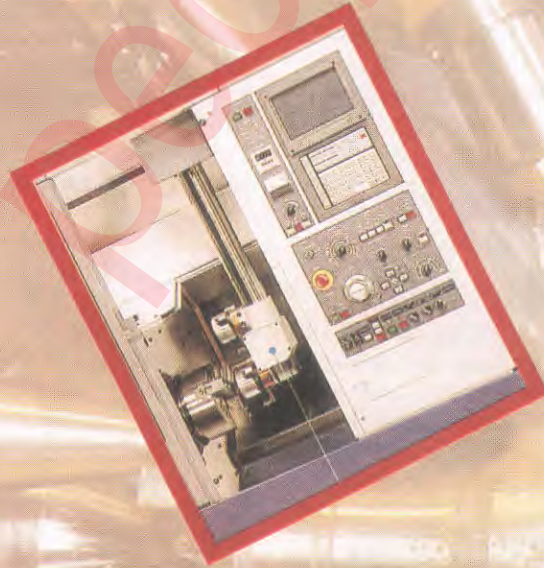

imak'94

4. ULUSLARARASI İMALAT MAKİNELERİ, MEKANİK ALET VE DONANIMLARI TEKNOLOJİSİ FUARI
4th INTERNATIONAL MANUFACTURING MACHINERY, MECHANICS, TOOLS AND EQUIPMENT TECHNOLOGY FAIR

•October 12-16 Ekim•

İSTANBUL SERGİ SARAYI / İSTANBUL EXHIBITION PALACE
Tepebaşı – İstanbul
TÜRKİYE

imak'94 AFEKS

Zaman İş Zamanı

26 Ağustos 1924. “Zaman iş zamanıdır” ilkesiyle yola çıkan ve geleceğe güvenle bakan bir avuç insanın çabalarıyla “ilk” ulusal bankamız kuruldu. İlk günden itibaren, Türkiye’de bankacılığın bir sektör olarak gelişmesine öncülük eden, halkımıza hep “ilk”leri sunan bir banka.

Ülkemizde tasarruf kavramının filizlenmesine neden olan “ilk” kumbarayı bu banka sundu. Bu banka, İskenderiye’deki şubesiyle bankacılık hizmetlerini yurtdışına taşıyan “ilk” Türk Bankası. Türkiye, elektronik bankacılık kavramı ile bu banka sayesinde tanıştı. İnsanımız “ilk” ATM’yi (Bankamatik) bu bankada gördü, “ilk” elektronik işlemini bu bankada yaptı. Telefon bankacılığını “ilk” uygulayan bu banka oldu. Bu banka, Yatırım Hesabı’nı Bankamatik kolaylığıyla sunan “ilk” ve bugüne kadar tek banka. Çağdaş bir yatırım aracı olan

gelir ortaklığı senetleri ve yatırım fonları da, bankacılık sistemimize ve halkımızın yararına “ilk” kez bu banka tarafından sunuldu. Bu banka, Avrupa’da %100 Türk Sermayeli “ilk” bankayı, İşbank GmbH’yi kurdu.

Bu banka, ilk günkü duyarlılık ve inançla bugün de işbaşında. Yaşı, uğraşı, uzmanlığı ne olursa olsun, çalışan, üreten ve tasarrufun değerini bilen halkımıza, çağdaş bankacılığın tüm hizmetlerini sunmaya devam ediyor. Ve bu banka, nesiller boyu olduğu gibi bugün de “paranızın, istikbalinizin emniyeti”.

Şimdi zaman, yine iş zamanı.

TÜRKİYE İŞ BANKASI

“70 yıldır bankacılıkta öncü”

Sermaye birikiminin ve ulusal tasarruf oranlarının yükseltilmesi; "dünyayı yakalama"nın vazgeçilmez ön-kşulu olan teknolojik dönüşümü içeren bir sanayi politikasının ve bununla yakından bütünleşmiş bilim ve eğitim politikalarının oluşturulması; bu türden bir dönüşümün sağlayacağı dinamizm ve verimlilik sayesinde ulusal ekonominin kendi ayakları üzerinde durarak dünya ekonomisi ile eklemlenmesi; işsizliğe, eşitsizliğe, emek gelirinin aşınmasına karşı gerekli toplumsal ve ekonomik savunma mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.

yanlıştır. İşadamlarının bunalım koşullarında doğruya çıkan yakınlardan da anlaşılacağı gibi, verim düşüklüğü özel kesiminde gözlenen (ve banka zararlarının fiilen kamulaştırılması kararı ile sonuçlanan) davranış bozukluklarının bu bakımdan öğretici olduğunu düşünüyoruz.

(iii) Kamu mülkiyetini veya özel mülkiyeti ideolojik olarak yeğleyen tavırları bir yana bırakırsak, statik ve dinamik etkinliğe, bölüşüme ve ekonomik bağımsızlığa dönük gerekçelerle kamulaştırmayı veya özelleştirmeyi gerektiren somut durumlar doğabilir ve her durumu kendi özel koşulları içinde ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Türkiye iktisat politikasına damgasını vurarak tüm ekonomiyi sorunları çözecek bir sihirli anahtar gibi gösterilen; fiilen sadece bütçe açıklarını kapatmak amacı ile yürütülen ve mirasyedi özellikleri ağır basan

özelleştirme yaklaşımını bu bakımdan tamamen yanlış buluyoruz.

(iv) 1980'den bu yana adım adım izlenen politikalar sonucu yaşanan diğer bunalımlar gibi, 1994 başlarında patlak veren finansal bunalım, döviz kuru ve faiz oranlarında anormal dalgalanmalar doğurarak, bu fiyatları reel değişkenlerden tamamen kopuk düzeylerde oluşturarak ve ciddi bir üretim ve istihdam gerilemesine yol açarak, Türkiye ekonomisinin 32. sayılı kararla getirilen sermaye hareketleri serbestisine dayanacak gücüne ulaşamadığını ortaya koymuştur. Kambiyo ve para politikalarını, sıcak para hareketlerine teslim etmek yerine bunları yatırım, üretim, istihdam ve teknolojiye dayalı dış rekabet gibi reel amaçlara yönelmeye bu nedenle de gerek vardır.

(v) 1980'den beri izlenen iktisat politikalarının gözardı ettiği birikim, büyüme, yapısal değişim, insana yatırım, istihdam, sanayileşme, teknolojik dönüşüm, bölüşüm ve ekonomik bağımsızlık gibi temel ve orta/uzun döneme dönük hedeflere yönelmede yitirilecek zamanımız yoktur. Sermaye birikiminin ve ulusal tasarruf oranlarının yükseltilmesi; "dünyayı yakalama"nın vazgeçilmez ön-kşulu olan teknolojik dönüşümü içeren bir sanayi politikasının ve bununla yakından bütünleşmiş bilim ve eğitim politikalarının oluşturulması; bu türden bir dönüşümün sağlayacağı dinamizm ve verimlilik sayesinde ulusal ekonominin kendi ayakları üzerinde durarak dünya ekonomisi ile eklemlenmesi; işsizliğe, eşitsizliğe, emek gelirinin aşınmasına karşı gerekli toplumsal ve ekonomik savunma mekanizmalarının oluşturulması... Kanımızca, bu ve benzeri öğelerden oluşan uzun perspektifli bir gündeme geçmek için iktisat politikalarının, yeni, etkili ve stratejik bir planlama anlayışına dayandırılması gerekmektedir.

(vi) 21. yüzyıla giderken Türkiye'nin hala çözmek zorunda olduğu kalkınma sorunu, toplumumuzdaki tüm üretken ve yaratıcı güçlerin harekete geçirilmesini gerekli kılıyor. Bu da, ancak aydınlık dünya görüşlerinin yeşerdiği, özgürlükler üzerindeki kısıtların ortadan kalktığı, özveride eşitliğe ve toplumsal adalete dayalı bir üretim seferberliğinin başladığı bir ortamda gerçekleşebilir.

7. Bu görüşler doğrultusunda sürdüreceğimiz çalışmalarımızın sonuçları kamoyuna açıklanacaktır. Bu çerçevede Çalışma Grubu'na katılmak isteyen meslektaşlarımızı da işbirliğine çağırıyoruz

Korkut Boratav, Tuncer Bulutay, Fikret Görün, Gülten Kazgan, Yakup Kepenek, İzzettin Önder, Şevket Pamuk, Cem Somel, Oktar Türel, Fikret Şenses, Ergun Türkcan, Erinc Yeldan, Nurhan Yentürk

Yeni sağ'da ikinci perde

Ya muhafazakar sağla ırkçı sağ yanyana gelerek merkezde bir süre daha durmayı deneyecek. Ya da liberal sağ, krizi aşma doğrultusunda yaptığı öneriler ile kemikleşmiş yapıda bazı değişiklikler yaşanmasına yol açacak. Böylelikle bir kopuş değil, yumuşak bir geçiş yaşanacak.

"Türkiye devletten kopuyor." Bu ifade Cumhurbaşkanı Demirel'e ait. Bu, Demirel'in "insanlar barışmasını bilmeyeceklerse birbirlerine küsmemeliler", "yollar yürümekle aşınmaz", "dün dündür, bugün bugündür" gibi pragmatist veciz ifadelerinden biri değil, bir durum saptaması. Tarif edilen bu durum Türkiye'de ekonomik, politik ve ideolojik alanlarda yaşanan çok yönlü krizin yarattığı bir sonuç aslında. Kısaca değinelim.

Ekonomide bir kaynak sorunu ve önemli ölçüde bundan kaynaklanan bir verimlilik, istihdam ve özelleştirme sorunu yaşanıyor. Politikada bir yandan köklü bir temsil krizi görülüyor. Geleneksel sağ ve sol kitle partileri olağanüstü oy kaybı ve parçalanmışlık yaşıyorlar. Oylar İslamcı ve ırkçı anlayışlara doğru kayıyor. Muhafazakar sağda 60'lı ve 70'li yıllarda görülmeyen ölçüde bir bölünme ve farklı yönelimler söz konusu. Kendini sosyal demokrat platformda tanımlamaya çalışan partiler ise hem bir kimlik ve politikasızlık, hem de alışkın olmadıkları bir bölünmüşlük sorunu yaşıyorlar. Öte yandan dar anayasa ve yasalar ile demokratikleşememiş bir toplum ve politika yaşamı sürüyor. Sivil ve askeri otorite arasındaki ilişkinin boyutu, parlamentonun üstünde yer alan MGK, hala sivilleşememiş bir parlamenter rejim olma sorununu gündemde tutuyor. Kürt sorununu askeri yolla çözme saplantısı ise ekonomik ve insan kaynaklarını tüketiyor. 10 yılda 5.5 katrilyon mu, yılda 300-500 trilyon mu olduğu açığa kavuşturulamayan bir kaynak 'terörle mücadele' adı altında Türk ve Kürtlerin ölümüne harcanıyor ve bu alanda 'savaştan kazanç sağlayanlar sektörü' gelişiyor.

Öte yandan Cumhuriyet'in kuruluş döneminden beri varolan resmi devlet ideolojisinin kullanılamaz hale gelmesi ise bu krizi taçlandırıyor. Resmi devlet ideolojisinin, Kürtlerin varlığını reddeden ayağı ile devlet laikliği çerçevesinde geliştirilmiş olan ayağı artık tutmuyor.

Aslında halk, resmi devlet ideolojisinden uzaklaşıyor. Resmi devlet ideolojisi artık bu haliyle iş görmüyor, rektifikasyona ihtiyaç duyuluyor. Bu nedenle sermayenin bir kesimi toplumdaki gelişmelere, uluslararası ilişkilere ve ihtiyaçlara göre, resmi olmayan, bir egemen ideolojinin yeniden tanımlanması gerektiğini savunuyor..

Yeni bir cumhuriyet tartışmalarının temelini bu gelişmeler oluşturuyor. Özal'ın sağlığında başlamış olan bu tartışmalar şimdi bir kez daha yoğunlaşıyor. Geleneksel partilerin üstlenemedikleri görevleri bu kez liberal ve yeni sağ hareketler üstlenmeye çalışıyor. Öte

yandan bu hareketlerin ortaya çıkışları aynı zamanda geleneksel kitle partilerinin de bölünmüşlüğünü ve sorunlarını arttırıyor. Yeni liberal hareketlerin ortaya çıkışları aynı zamanda kendilerini sosyal demokrat olarak niteleyen, ama bunun hiçbir gereğini yerine getirmeyen, neden liberal ya da muhafazakar olmadıkları anlaşılamayan partileri de etkiliyor.

Yeni liberal hareketlerin sosyo ekonomik ve politik hayatın yeniden biçimlendirilmesi konusundaki birbiriyle bağlantılı önerileri genel hatları ile değerlendirildiğinde belki yeni değil, ama bunlar sermaye açısından krize çare olarak düşünülen birçok unsuru içeriyor.

Bunlardan birincisi olan liberal ekonomi politikaları, ister 'serbest piyasa ekonomisi' isterse 'devletin küçültülmesi' adı altında savunulsun, 80'li yılların önerileri. İkinci öneri, demokratik bir anayasa yoluyla birinci cumhuriyetin anti demokratik yanlarına son vermeyi içeriyor. Belirtilen hedef, devleti sivilleştirmek demokrasi ve insan haklarına dayalı bir cumhuriyet kurmak. Üçüncü olarak, bütün yetkileri hükümette ve devlet bürokrasisinde toplayan merkeziyetçi yapıya karşı ademi merkeziyetçi bir ilişkiler ağı öneriliyor. Kültür, eğitim, yerel sorunlar gibi konularda yetkilerin yerel olarak seçilmiş organlara devredilmesi öngörülüyor. Bunlarla birlikte resmi devlet ideolojisinde yaşanan krizin en belirgin ifadesi olarak işlemeyen iki ayağa ilişkin tartışmalar ön plana geçiyor. Kürt sorunu bağlamında devletin yapısı, İslami hareket bağlamında ise laikliğin yeniden tanımlanması söz konusu.

Sağın temsil krizini aşması, çözülen resmi devlet ideolojisinin yerine bir egemen ideolojinin oluşturulması sürecinde yaşanacaklar bu eksenlerde gelişecek. Ya şu anda ilk işaretleri görülmekte olan eğilim güçlenecek, muhafazakar sağla ırkçı sağ yanyana gelerek merkezde bir süre daha durmayı deneyecek. Ya da liberal sağ krizi aşma doğrultusunda yaptığı öneriler ile kemikleşmiş yapıda bazı değişiklikler yaşanmasına yol açacak. Böylelikle bir kopuş değil, yumuşak bir geçiş yaşanacak.

İktisat Dergisi yaşanmakta olan krizin farklı unsurlarını ele almaya devam ediyor. Bu sayıda yeni liberal ya da sağ hareketlerin kendilerini nasıl tanımladıklarını ve bunların zaaflarını ve pozisyonlarının eleştirilerini içeren bir kapak hazırladık. Sürece ilişkin tartışmaları konu edinmeye devam edeceğiz.

Saruhan OLUÇ

Korkut Boratav:

Bu anlayıştan demokrasi değil, dikta çıkar

"Yeni Demokrasi Hareketi gecekonduların tasfiyesini, tarımda destekleme politikalarının ortadan kaldırılmasını ve kamu sektöründe çalışanların sayısının kısıtlanmasını istiyor. Bu üç unsuru elinden alırsak, halk neden demokrasi istesin?"

- Türkiye sağında yeni bir oluşum var, Yeni Demokrasi Hareketi. Bu oluşumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Yeni Demokrasi Hareketi'nin demokratik bazı özlemleri içermesini sevinçle karşıyorum. Ancak, bu hareketin sözcülerinin ifade ettiği iki çok temel tez var ki, bunların Türkiye'de demokrasinin geleceği bakımından oldukça olumsuz boyutlar taşıdığını düşünüyorum.

Bunlardan birincisi özelleştirmedir. Özelleştirme, bazı iddiaların tam aksine, Türkiye'de demokrasiye vurulacak çok ciddi bir darbe olacaktır. Bunun ana sebebi de, bugünün Türkiye'si koşullarında, özelleştirmenin Türkiye'de sendikal hareketin aşağı yukarı tasfiyesi anlamına gelmesidir. Türkiye'de işçi sınıfını ve işçi hareketini, bugünlerdeki tek örgütsel aygıtından mahrum edecek her politika önerisi, kendi meziyet ve sakıncaları ne olursa olsun, demokrasinin tam karşıtı sonuçlar verecektir.

İkincisi, toplumsal örgütlülüktür. Halkın örgütlenmesinin olmadığı yerde demokrasi olamaz. Salt bireylere dayanan, insanları kendi hakları ve yükümlülükleriyle tek başına bırakan bir demokrasi anlayışı ilkindir. Bu, Amerikan demokrasisidir. Bizim dahil olduğumuz Avrupa demokrasi geleneği buna karşı çıkar. Onun ana mekanizması örgütlü toplumdur. Bu örgütlenmede sözkonusu olan, yardım dernekleri, kadın cemiyetleri, hatta feminist örgütler filan değil, üretken halkın örgütlenmesidir, sendikalar, kooperatiflerdir.

Bu arkadaşlar aynı zamanda çok belagatli bir anti popülist söylem tutturuyorlar. Fakat, Türkiye'de popülizm, demokratikleşme doğrultusunda yarım adımlar atmış bir toplumun yarım demokrasisinin kurumlarını getirmiştir. O arkadaşlar popülist saldırdıkları, gecekonduların tasfiyesini istiyorlar, köylü için destekleme politikasının tasfiyesini istiyorlar, kentli çalışan sınıflar için ise kamu sektöründe çalışanların sayısının son derece kısıtlanmasını istiyorlar. Bu üç unsu-

ru çalışan halk kitlelerinin elinden alırsak, istihdamı, tarım sektörünü vahşi piyasa mekanizmalarına bırakırsak, kentsel gecekonduyu şiddet yoluyla, mülkiyeti yücelterek tasfiye edersek, halk niçin demokrasi istesin?

Türkiye koşullarında, parlamenter demokrasinin halka verdiği üç unsur sözkonusudur: Tapusuz gecekondular, kamu sektöründe istihdam olanakları, bu istihdama iktidar partileri aracılığıyla ulaşma yolları ve köylüyü en azından seçim yıllarında destekleyen destekleme politikaları... Bunları alırsanız, halk niçin demokrasi istesin? Halkın isteyeceği şey, hayırhah bir otoriter rejim olacak. Bu popülizmi tam demokrasi doğrultusunda aşmak istiyorsak, örgütlü topluma doğru biraz daha adım atalım. Sendikalar güçlensin, kooperatifler güçlensin, yerel örgütler güçlensin... Hatta etnik hareketler örgütlü olarak güçlensin. Ama, hem örgütsüzleşmeyi talep ediyorsunuz, hem de popülizmi ortadan kaldırıyorsunuz. Bunun arkasından demokrasi değil dikta gelir.

- Bu hareketin Özal'ın çizgisini sürdürdüğünü söylenebilir mi?

- Evet, tam Özal çizgisidir bu. Özal, işçi sınıfının, ücretli olmanın getirdiği sınıf bilincini tahrip ederek, onu kentsel rantlara ulaştırmak istedi. Sendikal hareket ve işçi sınıfının ücret taleplerine ağır darbeler vururken, "avanta dağıtın" dedi. Yani, "imar izni verin, tapu verin" dedi. Şimdi bunlar, halkın elinden Özal'ın dağıtmak istediği bu avantayı da almak istiyorlar. O, hiç olmazsa yoz bir popülizmdi. Yozdu, çünkü işçi sınıfının sınıf niteliğini ortadan kaldırarak, kentli köşe dönme özlemlerini yakalamak istiyordu. Bunlar, ikisini de yok etmek istiyorlar.

- Seçim şansları olabilir mi?

- Bence olamaz. Dalan, daha kuvvetli bir siyasi konumdan hareket ederek bunları yapmak istedi, ama yapamadı. Bence, denedikleri Dalan'ın macerasıdır.

İnsan eli değmeden 'yeni demokrasi'

YDH'ni, sistemde kapitalist globalleşmeye eklemlenmeye dönük revizyonların yapılması, (post-modern) politika teknolojisine ayak uydurulması ve Türk Yeni Sağ'ının sarsılan hegemonyasının rektifikasyonu yönünde üretilen talebin göstergesi olarak tanımlayabiliriz.

Tanıl BORA

Avrupa'dan Rusya'ya kadar geniş bir coğrafyada ve bu arada Türkiye'de de, siyasal parti yelpazesinin 'merkeze yayıldığını' görüyoruz. Sosyal demokrat partilerin asırlık ehlileştirilme tecrübesi ve bilhassa refah devleti 'alışkanlığı', solun merkeze tıklulmasını kolaylaştırıyor; merkez-sol, merkezden ibaret hale geliyor. Daha çarpıcı olan gelişme, eskiden "aşırı sağ"da addedilen faşist vs. radikal akımların ve partilerin merkeze kabul olunması. Merkez sağla "aşırı sağ" arasındaki sınırlar gittikçe flulaşılıyor, merkez hepsini örten bir büyük çatıya dönüşüyor.

Merkezin böylesine 'geniş mezhepli' olması, yeni sağın inisiyatifiyle mümkün hale geldi. Yeni sağ ideoloji, 1970'lerin sonlarından itibaren, 'liberal-demokratik' kabul edilen klasik merkez sağ akımlarla geleneksel reaksiyoner sağın ideolojik unsurlarını telif ederek "aşırı sağ"ın merkezle kaynaşmasının önünü açtı. Bu işlemin ideolojik kökü, yeni-liberalizmin otoriter programı altında şumullenen liberal-muhafazakarlık sentezidir. Liberal-muhafazakarlık, dini taassubu, "kanun ve nizam" otoriteryanizmini ve sosyal darwinci diyebileceğimiz bir "vahşi kapitalist" bireyciliği merkeze yerleştirdi. Reel sosyalizmin çöküp kapitalizmin globalleşmesinin ilan edilmesiyle belirginleşen Kuzey-Güney çelişkisiyle birlikte, refah şovenizmi, kültürel dışlayıcılık ve milliyetçiliğin yükselişiyle faşist ve ırkçı akımlar da merkeze taşındılar, taşıınıyorlar. Merkezin yelpazesinin sağ ucuna açılması, sistemin mantığı açısından, iki yönlü fayda sağlıyor: Bir yandan "radikal", "aşırı" akımların ehlileştirilmesi; diğer yandan bu radikal potansiyelin icabında istikrarı sağlamak için seferber edilmek üzere el altında bulunması. Bu tahterevalliye idare edebilecek hegemonik bir ideolojik-politik iktidar mevcut olduğu müddetçe, sistem açısından çok elverişli bir 'el' bu...

Türkiye de ANAP'la beraber etkili bir liberal-muhafazakarlık sentezine tanık oldu. 90'larda,

bu sentezin hegemonyasının çözüldüğünü gördük. Şimdi bir yandan telif hakkı sahibi olarak ANAP ile iktidar ve merkez sağda kıdem sahibi olarak DYP bu hegemonyayı yeniden inşaaya çalışıyorlar; bir yandan da RP liberal-muhafazakarlık sentezini İslami bir temelde rektifiye etmeye çalışıyor. RP buna tüm gücüyle çabalamıyor, zira hem merkez -henüz- 'tutmuyor', hem de içindeki radikal islamcı akım 'bırakmıyor'. Gene de sonuçta RP de merkeze taşınma yolunda. Öte yandan Kürt meselesinin ve Türkiye'nin bir yandan "bölgesel güç adayı" havasına girip bir yandan da uluslararası ilişkilerde daralmasının verdiği huzursuzlukla ülkede kabaran milliyetçi dalgası "aşırı sağ"ın şoven ve faşizan unsurlarını da merkeze taşıdı. Böylece merkezdeki izdiham, istiap haddini zorlayacak derecede arttı.

Bu izdiham sistem açısından hiç mahzurlu olmayabilir, yeter ki kaotikleşip bir yönetim ve meşruiyet krizine yolaçmasın. Fakat Türkiye'de meşruiyet krizi değil ama, bir yönetim krizi ve oldukça kaotik bir durum doğmuş bulunuyor. Bunun nedeni, hegemonik bir odağın yokluğu. Hegemonik odağın, klasik anlamda, örgütlü bir ideolojik akım ve onu temsil eden 'durmuş oturmuş' bir parti olması da gerekmiyor aslında. Kapitalizmin esnek üretim örgütlenmesine yönelmesine, siyasal sistemin istikrarını temsil eden 'merkez'in 'oynak merkez' haline gelmesine bağlı olarak; ideolojik hegemonyanın ve siyasal iktidarın öznesi de 'gevşek', 'atomize' bir nitelik kazanıyor, en önemlisi ideolojik hegemonya ile siyasal özne arasındaki temsiliyet ilişkisi 'esniyor'. Bu süreç, kapitalizmin gelişkinliği ölçüsünde, "sistem rasyonallitesi"nin toplumsal ilişkilerin her düzeyine içselleşmesinin, derinlemesine nüfuzunun sonucu. Parlamenter politikanın ve parti sistemlerinin krizi öncelikle bu gelişmede aranmalı. Bildik 'sabit' parti politikaları, kapitalizmin hızlanan ve hem zaman hem coğrafya itibarıyla esnekleşerek

Türkiye'de sistem bu kadar "çağdaş" bir politika tekniğine hazır mı; bu kadar 'esnekliği', bu denli 'oynak' bir merkezi kaldırabilir mi? YDH'nin problemi burada. Çünkü sistemin kapitalist globalleşme doğrultusundaki modernleşmesi bir süredir sekteye uğramış durumda.

hızlanan döngüsü karşısında yetersiz kalıyorlar. Think-thank vb. uzman/teknokrat elit kuruluşlar ve "sistem rasyonallitesi"nin mükemmel bir taşıyıcısı olarak medya, ideolojik hegemonyanın ve iktidarın çok daha etkili organları haline geliyorlar. Partiler bu değişime, ideolojik ve örgütsel olarak esnekleşerek, 'compatible' (uyarlanabilir) (her yola gelir!) aygıtlara dönüşerek ayak uydurmaya çalışıyorlar. Türkiye'de de politikanın bu yöndeki değişimini gözlemliyoruz. Fakat değişim -Türkiye kapitalizminin gidişatına bağlı olarak- kesikli oluyor ve hegemonya bunalımı doğuyor.

İşte, Yeni Demokrasi Hareketi'ni (YDH), sözkonusu değişimi engellerinden kurtararak tamamına erdirmeyi, böylece sistemin hegemonya bunalımını aşmayı hedefleyen bir girişim olarak tanımlayabiliriz. "Yeni", geçmişsiz, "sağ-sol kalıplarının dışında" olduğu için "uyarlanma" (ve uyarılma) yeteneği olağanüstü fazla; dolayısıyla merkezdeki izdihamı idare edebilecek bir 'siyaset komitesi', parti suretinde bir think-thank... Cem Boyner, 11 Ağustos gecesi TRT-1 televizyonunda yayımlanan Söz Meclisten İçeri programında Türk-Kürt, zengin-yoksul, Alevi-Sünni gibi zıtlamalardan söz edilirken -mealen- şöyle demişti: "Bizde sempati veya antipati değil, empati var, yani kendini onun/başkasının yerine koyabilme duygusu..." YDH'nin "çağın" politika tekniğini kaptığını varsayabiliriz. Yerleşik (modern) politika, 'gerçek' çıkarları veya talepleri yansıtmama, temsil etme faaliyeti olarak anlamlandırılırdı; "21. yüzyılın" (postmodern) politikası, kendini 'gerçek' çıkarların veya taleplerin simülasyonu (benzetimi) olarak varediyor. 'Gerçeklik' adına birşey değişmiyor; 'eski' politika da yanılmazdı, 'yeni'si de. 'Yeni'si daha zahmetsiz: İnsanların kendilerini temsil ettirmek için uğraşması gerekmeyecek, daha hassas aygıtlarla icra edilen politika, kendini onların yerine koyarak (empati!) bu temsil ilişkisini ('insan eli değmeden') halledebilecek...

Peki ama, Türkiye'de sistem bu kadar "çağdaş" bir politika tekniğine hazır mı; bu kadar 'esnekliği', bu denli 'oynak' bir merkezi kaldırabilir mi? YDH'nin problemi burada. Çünkü sistemin kapitalist globalleşme doğrultusundaki modernleşmesi bir süredir (kabaca 80'ler/90'lar döneminden beri) sekteye uğramış durumda. Bu tıkanmanın iktisadi ve siyasi nedenlerini uzun uzun izaha herhalde gerek yoktur, Global kapitalizme eklemleme

sürecinin duraklaması, sistemin 'esnekleşme' yönelimiyle beraber siyasal düzenin esneme yeteneğini de dumura uğrattı. Sistem ortodoksisi (devlet aygıtı -başta baskı aygıtı-, geleneksel elitler, sermayenin uluslararası kapitalizme eklemleme derecesi düşük fraksiyonları) ve reaksiyoner sağ bu değişim karşısında güçlü bir blok oluşturdu. Bu bakımdan, Türk Yeni Sağ'ın temsilcilerinin Türkiye'nin siyasi koordinat sistemini çizerken kullandıkları temel kavram olan "reformcu"-"statükocu" ikiliği, sistem-ici ve sağ-ici bir ayrım hattı olarak anlamlıdır. Kapitalist modernleşmenin iktisadi veçhesinde belirli bir mutabakat sağlanmış olsa da, iktisadi alandaki değişimin özelleştirme gibi sihirli formüllerden ibaret kısmi bir çerçevede ele alınarak siyasi-hukuki bağlamdan yalıtılması, sağda ve sistem içinde bir "reformcu"-"statükocu" ayrımını varediyor. YDH'nin programı, Türkiye'nin global kapitalizme eklemleme doğrultusundaki "reformcu" çizginin ortak programını yansıtır. Bu programı şöyle özetleyebiliriz: Sosyal devlet işlevlerinin tasfiyesine dönük bir özelleştirme ve rasyonelleşme (deregülasyon); devlet aygıtının verimli ve rasyonel bir yönde modernleştirilerek eğitim, bilişim gibi kilit alanlarda yönlendirici, 'vasıflı' bir regülasyon mercine dönüşmesi; Kürt meselesinin siyasi-hukuki bir çerçevede 'halledilmesi'; laikliğin laisist teyak-kuzdan arındırılması ve radikal islamcılığın marjinalize edilmesi yoluyla, rejimin 'dindar ve laik' bir çerçeveye oturtularak -hem radikalizmin gemlenmesi hem de icap ettiğinde otoriter politikalar için dayanak sağlanması bakımından- 'ferahlatılması'.

YDH, sistemin revizyonuna dönük ortak programı gerçekleştirebilir veya bu programın 'düzenleyicisi' konumuna gelebilir mi? Bunun için, sağ içindeki "reformcu"-"statükocu" hattını iyice koyultacak bir 'radikalizm' sergilemesi gerekiyor. Bu hat, Türk Sağ'ın hemen bütün siyasal akımlarını ve partilerini yatay kesmekte. YDH'nin ya bu yatay hattı mevcut partilerin kayda değer bir kısmını (hiç değilse iki 'klasik' merkez sağ partiden birini) bölünmeye götürecek kadar derinleştirilmesi gerekiyor (böyle bir gidişatta belki ilaveten merkez soldan da iyi bir lokma kapabilecektir); ya da mevcut sistemi/yapıları think-thank'vari bir hegemonik merkez haline gelmesi... Her koşulda, hem sistem ortodoksisini altedip, hem de reaksiyoner "aşırılıkları" merkezden kaçırmamak gibi bir hüner sergilemesi gerekiyor. Zira, başta belirttiğim gibi, sadece Türkiye'de değil, bütün dünyada, sistemin önemli bir 'kazanımı' bu: "Aşırı sağ" uçların merkeze eklemleme olmuş olması. Esasen YDH'nin 'oynak merkez' vadedi, bu uçların ideolojik malzemesinin merkeze eklemlemesinin 'asimilasyoncu' bir düzeye eriştirilmesini de içeriyor.

Özetle YDH'ni, sistemde kapitalist globalleşmeye eklemlemeye dönük revizyonların yapılması, (post-modern) politika teknolojisine ayak uydurulması ve Türk Yeni Sağ'ının sarsılan hegemonyasının rektifikasyonu yönünde üretilen talebin göstergesi olarak tanımlayabiliriz. İlla öncüsü değil ama en azından göstergesi...

Mustafa Sönmez:

YDH, bir Beymen liberalizmi projesidir

YDH'nin ekonomik yaklaşımında, ANAP ve DYP saflarında söylenenlerden çok farklı birşey yok. Dilleri daha "liberal", o kadar. Yine "serbest piyasa", yine "özelleştirme", yine dünya ekonomisiyle sıkı entegrasyon ve yine AT ile bütünleşme... Bir de buna eklenmiş "sivil toplumcu" bir tarih tezi var.

- Yeni Demokrasi Hareketi'ni, Türkiye'nin bugünkü siyasi yelpazesinde nereye oturabiliriz?

- YDH, henüz partileşmemiş bir akım. Programları ortada yok. Onları, sadece, liderleri Cem Boyner'in söylediklerinden ve "Türkiye Daha İyisini Hak ediyor" isimli broşürden tanıyoruz. YDH, siyasi yelpazenin neresinde yer almak istiyor? Bunu anlayabilmek için, kısaca, Türkiye'nin bugünkü siyasi panoramasını hatırlatmakta yarar var. Bir merkez sağ ve sol koalisyonu olan DYP-SHP hükümeti hızla yıpranıyor. 27 Mart yerel seçimlerine girerken de bu böyleydi, ancak, seçimlerden merkez sağ ve solun hükümet dışı partileri değil, yelpazenin daha sağındaki RP ve MHP kazançlı çıktı. Merkez sağa DYP ve ANAP'a yüzde 40 dolayında, merkez soldaki SHP-CHP-DSP'ye yüzde 27 (tarihinin en düşük oranı) dolayında bir oy çıkarken, sağ uçtaki RP ve MHP'nin oyları yüzde 30'u buldu. DYP-SHP koalisyonu, ömrünü tamamlamaya hızla yol alırken, merkez sağın gündeminde, öncelikle DYP-ANAP bütünleşmesini gerçekleştirmek var. Bunun, DYP'nin ANAP'ı eritmesi ile mi, bir seçimle mi, yoksa gönüllü bir bütünleşme ile mi olacağını önümüzdeki günler gösterecek. Ancak, merkez sağdaki bu bölünmüşlüğe, özellikle büyük burjuvazi hemen son verilmesini istemektedir. Oylarının toplamı yüzde 40'ı bulan merkez sağın biraraya gelmesi, istikrar açısından yetmemekte, MHP de, aşırı uçtan merkezi sağa dahil edilmeye çalışılmaktadır.

- DYP-MHP flörtünün son zamanlarda artmasını, bu niyetin somutlanması olarak görebilir miyiz?

- Tamamıyla. Şimdi merkez sağ, RP'nin yüzde 15 dolayında bir kemik oyunun olduğunu, bunu, 10 Temmuz'da olduğu gibi, yüzde 25'lere çıkarma potansiyeli bulunduğunu görüyor. Merkez sağ, yüzde 40'lık oy gücünün, bu yüzde 25'lik RP

gücünü marke etmeye yetmeyeceğini görüyor ve yüzde 10'luk oy gücü olan MHP'yi de, "cephe"ye katarak, RP'yi marke etmeyi hesaplıyor.

Birşey daha var. Merkez sağ, RP'ye karşı donanımında dinsel motifleri daha çok kullanmaktan geri kalmazken, MHP ile ittifakında da, Türk milliyetçiliği motifine yeni bir vurgu yapıyor. Kuşkusuz, bu ittifak, MHP'nin merkez sağ içinde erimesi değil, güçlenmesiyle sonuçlanacak bir süreç. Dolayısıyla, RP'nin yükselişini dengelemenin yolu olarak, merkez sağ, biraz daha "din"e ve "Türk milliyetçiliği"ne yönelme zorunluluğu duyuyor. Çiller'in "ezan, bayrak" söylemini hatırlayalım.

- Sol için neler söylenebilir?

- CHP kökenli "sol", SHP-CHP-DSP biçimindeki bölünmüşlüğüne çare arıyor ve şimdi rüzgar, Ecevit'ten yana esiyor. Ecevit, 1980'lerin başından itibaren, dünyada ve Türkiye'de hızla ba-

şatlık kazanan kültürel-dinsel ya da etnik kimliğe dönüş akımlarına direnen ender liderlerden biri oldu. Alevilik bilincini öne çıkararak, O'nunla olmayı isteyenleri dışlayan Ecevit, Kürt kimliğini partiye taşımak suretiyle, o kimliğin belirleyiciliğinde politika yapmak isteyenleri de istemedi. Onun bu ödünsüz tutumu, "Atatürkçü" kimliği ile bütünleştiğinde, birçok odak açısından, RP'nin yükselişini soldan frenleyecek lider görüntüsü veriyor. Burada, merkezi solun bütünleştirilmesinde, "Atatürk milliyetçiliğinin" ana motif olduğuna dikkat çekmek lazım. Merkez sağın ana motifinin de "Türk milliyetçiliği" olduğunu anımsarsak, "milliyetçiliğin" sağda da, solda da, ana motif olarak kullanıldığını görüyoruz.

- Böyle olunca, "Aleviler" ve "Kürtler" kendi partilerine yönelebilirler mi?

- Birazdan, Yeni Demokrasi Hareketi'ne gelince bu noktaya değiniriz. Ama, merkez sağın ve solun yerel kimlikleri yadsıyan tutumları karşısında Aleviler, özerk bir cemaat olarak temsil edilmek, Kürtler de kendi gerçekliklerini temsil edecek parti kurma arayışında olabilirler. Ancak, merkezdeki sol ve sağ partiler, bunları marjinalleştirmede ve temsil yeteneklerini kırmada, birlikte hareket edeceklerdir. Özetle, seçmen oylarının dörtte birine ulaşma potansiyeline erişmiş RP'ye karşı, merkez sağ, ANAP-DYP bütünleşmesine MHP ittifakını eklemeye çalışmakta ve bu blokun çimentosu olarak, yine, dinsel motifleri ve Türk milliyetçiliğini kullanmakta. Merkez solda biraraya geliş ise, SHP'den ziyade, Ecevit'in DSP'sinin etrafında olacak gibi görünmekte. Sol bloklaşmanın çimentosu da "Atatürk milliyetçiliği"... Her iki bloklaşma da, Alevilik, Kürt gerçekliği gibi, etnik, kültürel kimliklerin rengini vermesine karşı görünüyor.

- Bu çerçeveyin içinde YDH nereye oturuyor?

- YDH, bugüne kadarki takdimiyle, bir "merkez sağ" hareketi. Ama, onlar bu "ideolojik tasnif"ten rahatsız oluyorlar. Onlara göre politika, ideolojik kalıplardan çıkarılmalı, "çıkart ilişkilerinin kısıtlayıcı zemini"nden öteye taşınmalı. Onlara göre politika, ekonomik ve sosyal rasyonelitenin tanımladığı bir gerçeklikler düzeyine taşınmalı ve orada icra edilmeli. Elitist bir yaklaşımı olan YDH'nin hedef kitlesi, merkez sağ ve merkez solda 1980'lerden bu yana hayal kırıklıkları, başarısızlıkları, tıkanmışlıkları yaşayanlardır. Yine, merkez partilerin uzak durdukları Alevilerdir, Kürtlerdir.

Merkezi solun bütünleştirilmesinde, "Atatürk milliyetçiliğinin" ana motif olduğuna dikkat çekmek lazım. Merkez sağın ana motifinin de "Türk milliyetçiliği" olduğunu anımsarsak, "milliyetçiliğin" sağda da, solda da, ana motif olarak kullanıldığını görüyoruz.

-YDH, sağ ya da sol kavramlarından uzak duruyor ve 1983 ANAP'ı gibi, "dört eğilim"i toplamaktan, yüzde 45'lik oy potansiyelinden söz ediyor...

- YDH'yi oluşturan kadrolara ve konuştukları dile baktığında da bu görülüyor. Sahnedeki kadro eski TIP, Birikim, TKP unsurlarından, eski MHP'lilere, SHP'lilere, DYP'lilere, ANAP'lılara, Kürt milliyetçilerine ve Alevilere kadar genişlemektedir.

Bu "nötr" görünümlü elitist hareketin hesabı, merkez sağ ve merkez solda yaşanacak tıkanmalar, yorgunluklar, tükenişlerdir. Merkez sağ ve solun ana temalarını, kendi söyleminde eklektik biçimde birleştiren YDH, merkez sağ ve solda, umutların tükendiği yerden, "yeni, enerjik ve yıpranmamış" yönetici arayanlar için "denenmemiş alternatif" olma hesabındadır. Umudun tükendiği yerde, sağıyla, soluyla, tıpkı 1983'te ANAP'a yönelindiği gibi, kitleler, YDH'nin elitist kadrolarına kaderlerini teslim edeceklerdir. Umudun tükendiği o "an"ın ne kadar yakın olduğu ise henüz belli değildir, ama YDH için o an hızla yaklaşmaktadır.

- YDH, topluma verdiği imajla nasıl bir görünüm çiziyor?

- Hareketin lideri Cem Boyner, TUSİAD'ın iki dönem önceki başkanı ve Türkiye'nin ilk dev 20 sermaye grubuna giren Beymen'in genç patronu. Boyner, TUSİAD döneminde, sermayenin "rantiye" kesimlerini hedef alan konuşmalarıyla dikkat çekmiş, Özal'ın kendisine yakın fraksiyonları kollayan, karşı çıkanları ise cezalandıran yaklaşımını da eleştirerek, onun düzenine, hırsızlık rejimi anlamına gelen "kleptokrasi" sıfatını uygun görmüştü. Boyner, DYP lideri Demirel ile sıkça görüşmüş ve Çiller ile birlikte DYP'ye girecek kadroda gösterilmişti. Hatta, Çiller'i DYP başkanlığına, oradan da başbakanlığa taşıyan TOBB Başkanı Yalın Erez, Hürriyet'e "isteseydi, Cem'i başkan yapardık" demiştir. YDH'deki bir diğer isim Memduh Hacıoğlu da, ISO başkanlığı sırasında, özellikle "anti-rantiye"ci görüşleriyle iz bıraktı. Kısaca, YDH içinde sermayenin "üretici" kesimine öncelik verir görünen iki işadamları görüyoruz. Ancak, bu anti-rantçi söylemin, gerek muhalefette, gerekse iktidarda iken, tüm sistem partilerince, en azından lafız olarak dile getirildiğini unutmamalı.

YDH'nin programına en çok damgasını vuran "sivil toplumcu" görüşleriyle Asaf Savaş Akat'tır. Birikim Sosyalist Dergi'den, sivil toplumcu liberal çizgiye doğru 1980'lerde yelken açan Akat, SHP, CHP-DSP'de siyaset yapma şansını denedikten sonra, TUSİAD üyeliğine, oradan da YDH'ye demir atmış görünüyor. YDH adına Boyner'in söyledikleri ve yazılı metinler, Akat'ın sosyal demokrat partilere "alternatif" olarak sunduğu, ancak, bu partilerde yandaş bulamayan metinlerdir. YDH'nin bildirgesi, Akat'ın, 1991'de Armoni Yayınları'ndan "Sosyal Demokrasi Gündemi" adıyla çıkan kitabın özetidir.

-Yani, Akat'ın sosyal demokrat partilere program olarak önerdiklerinin bugün YDH'nin ana görüşleri olduğu nu söylüyorsunuz...

-Evet, Asaf Hoça nükteyi sever; SHP paketiyle pazarla-

namayan mallar, şimdi Beymen paketiyle vitrine çıkmaktadır; buna bir "Beymen liberalizmi projesi" diyebiliriz.

- Önemli olan zarf değil, mazruftur derler. Mazrufun niteliği için neler söyleyebilirsiniz?

- Mazrufun özü, 1980'lerde dünyada uç veren, bize de hızla ithal edilen, "sivil toplumcu", ya da "sol liberalizm" tarih anlayışına dayanıyor. Bu teze göre, yirminci yüzyıl Türkiye tarihi, devlet ve sivil toplum arasında süregelen gerilimli, inişli-çıkışlı bir mücadele tarihidir. Bir tarafta devlet vardır, karşısında da "kaynemiş bir kitle" olarak sivil toplum. Devlete hakim asker-sivil bürokrasi, toplumun herşeyine müdahale etmekte ve onun gelişimini önlemektedir. Aynı teze göre, sınıf farklarını dert etmeden, bütün toplum, işveren, işçi, köylü hep elbirliği yapıp devleti, daha doğrusu devlete hakim sınıfı (her kimse onlar!) altetmeli ve düzeni sivilleştirilmelidir. Demokrasinin, gelişmenin şartı da buradadır. Tarih tezi bu şekilde özetlenecek bu yaklaşıma göre, çalışan sınıflar, örneğin, bu mücadelede, sermaye sınıfının öncülüğündeki "sivil toplumdan yana" güçleri desteklemeli, aralarındaki çelişkilerin üstünü örtüp "kaynemiş bir kitle" olarak, öncelikle devletin sivil-asker bürokrasisiyle mücadele etmeli, ekonomisi, siyaseti ile devleti bu bürokrasinin elinden kurtarmalı, onu küçültmeli ve "hakem devlet" yapmalıdır. YDH'nin amentüsü de bu teze dayanmaktadır.

- Sizce bu yaklaşımın yanlışları nerede?

- Bir kere, Türkiye gerçekliğine hiç uymayan bir devlet tahlili sözkonusu. Devletin bir grup sivil-asker bürokrasinin kontrolünde olduğu savı, en azından 1950'lerden beri sözkonusu değil. Sivil-asker bürokrasi T.C.'nin kuruluşunda, büyük tüccar, toprak ağaları ile birlikte iktidar bloku içinde yer almıştır. Ancak, bu, konjonktürel bir durumdur ve çok partili hayata geçilen 1946'ya kadar sürer. 1946'dan sonra, devlete yön verenler, büyük tüccar-sana-yıcı, toprak egemenleridir. Giderek bu fraksiyonlar arasında güç dengesi değişir ve devlet 1970'lerden sonra da ağırlıklı TUSİAD'da temsil edilen büyük tekelci sermayenin kontrolüne geçer. Devletteki üst kademe sivil-asker bürokrasi, 1950'lerden sonra bir "yönetici" sınıfı tavrı" gösteremez, artık bir "kategori"dir ve ağırlıklı sermaye fraksiyonlarının devletteki bir tür uzantılarıdır. Sivil toplumcular, 1960, 1971, 1980 darbelerini, bürokratik-askeri kesimin devleti iyice ele geçirme ve sivil topluma haddini bildirme hareketleri olarak görürler, ama, bunlardan son ikisine, büyük sermayenin neden ayakta alkış tuttuğunu, hatta darbelerle davet çıkardığını açıklayamazlar. Onlara göre, devletin kontrolünü elinde tutan bürokrasi, devleti hep büyütmemekte, sivil kesimden toplanan vergileri, rant olarak, canının istediğine dağıtmakta, popülist politikalarla kaynakları heder etmektedir. Yine onlara göre, devlet, yurttaşların etnik, dinsel kimliğini belirlemekte, ekonomiyi daha çok müdahale etmekte, sivil siyaseti kontrol etmektedir. Bütün bunları devletteki sivil-asker bürokrasi mi yapmaktadır, yoksa, bunlar, ekonomideki hakimiyetleri sayesinde, devlete de yön veren büyük sermayenin politik tercihleri midir? Bu soruya onlar "devlet sınıfı" ya da

YDH'nin programına en çok damgasını vuran "sivil toplumcu" görüşleriyle Asaf Savaş Akat'tır. YDH'nin bildirgesi, Akat'ın, 1991'de Armoni Yayınları'ndan "Sosyal Demokrasi Gündemi" adıyla çıkan kitabın özetidir.

"bürokrasi" demeyi tercih etmekte ve olmayan hayali bir düşünme cihat açılmaktadır.

- Bu tezlerine karşı çıkışları nasıl değerlendiriyorlar?

- Onlara göre, bu teze karşı çıkanlar ya kemalist-devletçiler, ya da dinazor sosyalistlerdir. Kemalistleri bilmem ama, devletçiliği en çok reddedenler sosyalistlerdir. Devleti, toplumdan çıkmış, ama giderek topluma yabancılaşarak hakim sınıfın egemenlik aracı olmuş kurum olarak tanımlayan sosyalistlerdir. Ve yine, bu yabancı aygıtın "parçalanarak", "küçülerek", "devlet olmayan devlet"e dönüştürülmesi fikri sosyalistlerindir. Liberallere göre ise, devletten mülkiyet alınsın, özelleştirilsin de gerisi önemli değil. Nasıl önemli değil? Özelleştirmenin öbür yüzü süper-tekelleşme ve sivil görünümlü hegemonyadır.

- YDH'nin Kürt sorununun Kürtlerle, din işlerinin ce-maatlerle çözülmesi yaklaşımına ne diyorsunuz?

- Bunlar tabii ki, kulağa hoş gelen şeyler, ama, unutmayın ki, "Kürt kimliğini tanıyoruz" diyen de Demirel'di. Sonrası ne oldu? Ayrıca Paris Şartı'na imza atmış bir ülkede, bu tür yaklaşımların resmîleşmesi de kaçınılmaz hale gelmiştir. Bunları olağanüstü şeyler değil, olması gereken şeyler olarak görmek lazım.

- YDH'nin ekonomik programını nasıl değerlendiriyorsunuz?

- YDH'nin ekonomik yaklaşımında, ANAP ve DYP saflarında söylenenlerden çok farklı birşey yok. Dilleri daha "liberal", o kadar, Yine "serbest piyasa", yine "özelleştirme", yine dünya ekonomisiyle sıkı entegrasyon ve yine AT ile bütünleşme... YDH, "ANAP ve DYP'nin yapamadıklarını biz yaparız" iddiasında, dolayısıyla "yeni fikir" yok, "icraat"ta onları başarısız bulup, kendilerinin daha genç, daha enerjik ve yıpranmamış olduklarını iddia ediyorlar. Geleceğini, başkalarının başarısızlığına endekslemiş bir siyasi hareketin özgünlüğü nerede?

- YDH, medyada yaygın ilgi görmüş gibi...

- Bu da doğal. Medyayı yöneten kadroları, büyük gazetelerin köşe yazarlarını gözünüzün önüne getirin. Bunların büyük çoğunluğu, sol-sosyalist gelenekten gelen, ancak sonra liberal söyleme kapılan isimler. Temel çelişkiyi emek-sermaye arasında görmek yerine devlet-sivil toplum arasında görmek, bu kadroları burjuvazi nezdinde bir anda "makbul" isimler yaptı. Gazete yönetimleri, köşeler, TV kanalları bu "entelijansiya"nın emin ellerine teslim edildi. Özal'ın da kutsadığı bu isimler, şimdilerde YDH'de kimliklerini bulmuşa benziyorlar.

Alacalı bulacalı bir yeni sağ ambalaj: YDH

Yeni sağ ile sol liberalizmin bir sentezinden oluşan Yeni Demokrasi Hareketi'ni nitelemek için, Cem Boyner'in "iki boş bir dolu etmez" sözü uygun düşüyor.

Dr. Ergin YILDIZOĞLU

Türkiye'de "ilginç" bir siyasi deney yaşanıyor: "Yeni Demokrasi Hareketi". İlginç, çünkü YDH Türkiye'de 1980'lerde güçlenen birbirinden oldukça farklı iki siyasi akımın bir sentezi olarak kurulmaya çalışılıyor. Bu akımlardan biri Reagan, Thatcher yönetimleri, Latin Amerika askeri diktatörlükleri tarafından uygulamaya konan, Türkiye'ye de askeri diktatörlük, Turgut Özal ve ANAP hükümetleri tarafından getirilen "Yeni Sağ". Diğeri ise, Avrupa'da 1968-73 arasında yaşanan sosyal hareketlerin kalıcı bir kazanım elde edemediği geri çekilmesi ile, giderek gelişen moral bozukluğu, radikal aydınların akademik çevre ve basın tarafından asimile edilmesi, meslek sahibi olmaları gibi gelişmelerin de etkisi ile benimsedikleri post Marksizm.¹

Bu akımlardan ikisi de, ideolojilerin artık öldüğüne ve kendilerinin bu ideolojilerin öldüğü çağın bir ifadesi olduklarına inanıyorlar. Her ikisinin ortak noktası da, kapitalist üretim tarzı kadar eski bir seri ideolojik varsayıma sahip olmaları: Toplum bireylerin organik değil, matematik bir toplamıdır. Bu yüzden çıkış noktası toplum değil bireydir; serbest piyasa, bireysel özgürlüklerin ve demokrasinin kaynağıdır, tüm insanlar aralarındaki uyumsuzlukları, insani değerlere ve tarihsel olarak yerleşmiş ortak ahlak anlayışlarına dayanarak aşabilirler...

YDH, demokrasi, bireysel özgürlükler, toplumsal dayanışma, yenilik, halk desteği vb. gibi slogan ve "buzz word"lerle dolu. Bu, çok insanın gözlerini kamaştırıyor. "Her parıldayan acaba altın mıdır?" diye düşünüp YDH'ne biraz daha dikkatli bakmakta fayda var.

YDH'ne göre, Türkiye çok ciddi bir ekonomik ve politik kriz yaşıyor.² Üstelik, bu kriz, üç ana kutuplaşmanın keskinleştiği ve gelir dağılımının iyice bozulduğu bir dönemde yaşanıyor. Bu krize geleneksel kutuplaşmalarla ve projelerle yaklaşmak YDH'ne göre geçerli bir yöntem değil. "Siyaset şimdiye kadar farklı çıkar ve görüşlerin iktidar mücadelesi olarak cereyan edegelmiş. Ama, artık bu tür siyasetin sonuna gelmiş bulunuyoruz."³

YDH'nin varsayımlarından bir başkası da "1800'lerden 2000'lere kadarki süreçte önümüze konan liberalizm, kapitalizm veya sosyalizm, faşizm gibi ideolojilerin her birinin eski geçerliliğini kaybettiği"⁴ düşüncesi. Artık, "günümüzde toplumun kabaca iki kampa ayrılması mümkün değil." "Sosyo-ekonomik farklılıklar, kültürel farklılıklar, coğrafi farklılıklar, etnik ve dini farklılıklar, ilgi alanlarındaki farklılıkların artmasının yanı sıra, insanların bireysel düşünmeye ve davranmaya daha eğilimli hale gelmesi ve dış dünyayla ilişkilerinin çeşitlenmesi söz konusu."⁵ "Zaten birçok politik analizci, sınıflar çatışmasının ardından şimdi de uygarlıklar, dinler, kültürel kimlikler çatışması tehlikesinden söz ediyor." Ancak, YDH toplumun çok kimlikli, çok odaklı hale gelmesini önlemek gibi bir amaç gütmüyor. "YDH, bu çokluğu değil, bunun kutuplaşmalara yol açmasını önlemek istiyor."⁶

YDH "ülke içinde insan hakları ve demokrasinin her kuralını en ince ayrıntısına kadar uygulamak, ülke dışında tam bağımsızlığı korumak, düşüncenin merkezine bireyleşmiş insanı alarak tüm projeleri, çözümleri, bir yerden başlatıp diğer kurumlara doğru genişletmek, seviyeli politika yapmak için"⁷ kurulduğunu söylüyor. YDH'nin iddiası "herkesin özgüllüğünü, farklılığını koruyabileceği", ama bazı ortak faziletler "çerçevesinde mutabakata varabileceği bir yeni demokrasi" anlayışına sahip olduğu doğrultusunda. Herkesi birleştirecek ortak faziletler, "günlük yaşamlarında bütün insanların paylaştığı, eşleriyle, dostlarıyla olan ilişkilerinde binlerce yıldır kılavuz edindikleri ahlakta", "yani sıradan insanın" ahlakında görülüyor. YDH, bu prensipleri önce politikaya sonra da bütün kurumlara egemen kılmak istiyor.

Bu, ilk başta genel geçer gözüken (ama sadece gözüken) ideolojik-ahlaki prensiplerin ve soyut amaçların ötesinde, YDH'nin daha somut olarak ne yapmak istediğine gelince, manzara kabaca şöyle: Cem Boyner'e göre, içinde bulunduğumuz ekonomik kriz kamu ekonomisinin krizinden kaynaklanıyor.⁸ Toplumun içinde bugüne kadar

üretilen çözümler işlemiyor. Halk artık siyasetçilerin ileri sürdükleri çözümlere güvenmiyor. Bunu siyasi partilerin oy tabanlarının durumundan da görebiliriz. Bu yüzden YDH toplumdaki büyük çoğunluğun desteğini alacak (yüzde 45)⁹ ve bugünkü politik yelpaze içinde gerçekleştirilmeyen reformları yapacak. Ve "krizi yöneterek", "krizi kullanarak" bir değişme, yenileşme yaratacak.

Cem Boyner'e göre 3 önemli noktada reform yapılması gerekiyor: 1) Özgürlük ve demokrasi; liberal bir anayasa gerekiyor. 2) Verimlilik, yani piyasa ekonomisi. Özelleştirme, sübvansiyonların, teşviklerin, gümrüklerin kalkması gerekiyor. 3) Sosyal adalet, eğitim, fırsat eşitliği, sosyal güvenlik sağlanması gerekiyor. YDH "toplumumuzu çürüten ve kalkınmasını frenleyen ana unsur olan devletçiliğe ve tekelcilığe karşı."¹⁰

YDH'nin iki eksenini olduğu görülüyor. Bunlardan biri, Cem Boyner ve "yeni sağ" kanadı. Bu kanattakiler, şu anki krizi kullanarak, Türkiye'yi bir daha krize yol açmayacak bir şekilde dönüştürmek istiyorlar. İnancılarına göre bunun yolu, pazarın serbestçe işleyişinin önündeki engelleri kaldırmaktan ve gelişmelerin kendi doğal seyrini yaşamasına izin vermekten geçiyor. Klasik ekonomi okulunun, daha sonra monetarizm ve "özel tercihler" okulu tarafından yeniden ısıtılarak karşımıza getirilen ve "yeni sağ" tarafından da benimsenen inancı, kapitalizmin doğal ve kendi kendine dengeye gelen bir sistem olduğu doğrultusundadır. Yeter ki pazarın serbest işleyişine karşılaşılsın. Cem Boyner de, bu yaklaşıma uygun bir şekilde, ekonomik krizlerin sebebini devlet müdahalesinde, kısaca politik, yani dışsal etkenlerde buluyor. Bu yaklaşımla da, krizin aşılmasının (yönetilmesinin!) çaresini "politik" alanda yapılacak bir seri değişiklikte görüyor. Devlet ekonomiden elini eteğini çekmelidir! Bu, aslında 'sermayenin işleyişine kimse karışmamalıdır' anlayışından başka bir şey değil.

Bugün devlet müdahalesini, piyasanın işleyişinin, bireyin "seçme hakkının" serbestçe kullanılmasını engelleyen bir etken olarak gören, yarın kolaylıkla serbest pazarlık sistemini aksattığı için

"Yeni sağ" kanadın görüşlerinin temelini, dünyanın birbirinden bağımsız ve kendi çıkarlarını kovalayan bireylerden oluştuğu varsayımı oluşturuyor.

sendikal harekete saldırmayı bilecektir. ¹¹ Nitekim "pazarın serbest işleyişi", "bireyin seçme hakkının özgürce kullanılması" talepleri, her zaman girişimcinin işletmesini istediği gibi yönetme hakkının savunulması, grev kırıncının eylemini demokratik bir hakkın kullanılması, buna karşı grev yapanları ve greve katılmayanları ikna etmeye çalışanların, zorbalar, bürokratlar vb. olarak görülmesi ile el ele gitmiştir.

"Yeni sağ" kanadın politikada hedeflediği amaç, bugün partiler sisteminde görülen bölünmüşlüğü ortadan kaldırmasıdır. Boyner'in bu işe girişirken, önce ANAP'la pazarlığa oturması, tarihe bakarak YDH'ni Demokrat Parti hareketine benzetmesi,¹² Turgut Özal'ın ANAP'ını birleştirici olmanın bir örneği olarak görmesi, bize bir şeyler söylüyor.¹³ Ama aynı anda Özal'ın bizzat kendisinin uyguladığı ekonomik politikanın, sermaye sınıfı dışındaki sınıf, tabaka ve katmanlar üzerinde yarattığı etkiler, ANAP'ın diğer siyasi parti ve liderlerin yasaklı olduğu bir askeri rejim altında kuruluş biçimi üzerine suskunluk içinde olması, "yeni sağ" kanadın demokrasi üzerine olan görüşleri hakkında birçok ipucu veriyor.

"Yeni sağ" kanadın görüşlerinin temelini yukarıda aktardığım gibi, dünyanın birbirinden bağımsız ve kendi çıkarlarını kovalayan bireylerden oluştuğu varsayımı oluşturuyor. Kendi bireysel çıkarını her şeyin önüne koymak ise insanın değişmez ve doğal bir özelliği. Burada bir seri sorunla karşılaşılıyor. Birincisi, bu, insan doğasının bütün zamanlar için geçerli ve değişmez olduğu gibisinden, tarihsel ve antropolojik kanıtların karşısında tutunamayan bir varsayım. İkincisi, analiz düzeyi, başlangıç noktası olarak alınan bireyin belirgin karakterinin "ne olduğu" sorunu. Burada cinsiyet, yaş, kültür, aile reisi, bekar olmak vb. gibi bir sürü farklı özelliklerle karşılaşılıyor. Üçüncüsü, bu "bencil çıkarlarını" değil de sınıfsal, ulusal vb. gibi geniş kalabalıkların çıkarları ile kendi çıkarlarını özdeşleştiren ve hatta acılara, fedakarlıklara katlanan insanların "insanın doğasına aykırı" davranışlar içinde bulunduklarını, doğru dürüst insan olmadıklarını, düşünmemiz gerekiyor. Bunun sonucu ise grev yapan işçiler dahil büyük kalabalıkların "deli" kategorisine alınması gibi bir gariplik oluyor.

"Sol liberal" kanat ise krizin aşılmasının ancak, birlik, beraberlik ruhu ile mümkün olduğunu düşünüyor. Liberal sol, siyasetin artık bundan sonra farklı çıkar ve görüşlerin iktidar mücadelesi olarak devam etmemesi gerektiğini düşünüyor.¹⁴ YDH'nin bu liberal sol, "post-marxist" kanadı, sınıflar çatışmasının yerini uygarlıklar, dinler, kültürel kimlikler çatışmasının almakta olduğu fikri ile de anlaşmış gözüküyor.¹⁵ Bu perspektife göre YDH "ülke içinde insan hakları ve demokrasinin

Post-modern anlayış aydınlanmacı geleneğin reddine dayanıyor.

YDH'nin liberal sol "post-marksist" kanadı, sınıflar çatışmasının ardından uygarlıklar, dinler, kültürel kimlikler çatışmasının almakta olduğu fikri ile anlaşmış gözüküyor.

her kuralını en ince ayrıntısına kadar uygulamak, ülke dışında tam bağımsızlığı korumak, düşüncenin merkezine bireyleşmiş insanı alarak tüm projeleri, çözümleri, bireyden başlatıp diğer kurumlara doğru genişletmek, seviyeli politika yapmak için" kuruldu. Bu kanadın amacı demokrasi. Ancak bu demokrasinin, herhangi bir nesnel ölçütü, dayanağı ve tarihsel bir gerekçesi olmadığı gibi, bir garantisi, koruyucuları ve uygulayıcıları da yok. Sadece sıradan "insanın ahlakının" ¹⁶ politikaya hakim kılınması arzusu var. Bu demokrasi hüvyalarının gerçekleşmesi için, bir taraftan geçmişte yapılanları popülizm olarak eleştirip, diğer taraftan adeta "misticizme" varan, bir sıradan insan hayranlığından başka bir araç ya da ortak bir zemin sunulmuyor bize.

Sol liberalizmin bu demokrasi aşkının en azından başlangıçta "onurlu" bir kaygudan türedigine inanmak istiyorum: Sosyalizm çöktüğüne, ütopyalar öldüğüne göre, dünyayı iyileştirmek arzusundan ve çabasından vaz mı geçelim? Hayır! Elimizde hala uğruna mücadele edilecek bir ideal yok mu? Var: Demokrasi! Öyleyse mücadelemizi demokrasi, hatta radikal demokrasi olarak yeniden tarif edebiliriz. Ancak burada önemli bir sorun var. Marksizm, demokrasi ve eşitlik fikri ile ekonomik yaşam arasında bir ilişki olduğu fikrini ileri sürüyordu ve demokrasi mücadelesi sosyalizm "grand narrativ"i içinde de vardı. Sosyalizm çöktüğüne göre, demokrasi mücadelesi Marksizmin bu varsayımları üzerine kurulamazdı. Şimdi bu sorunun aşılış tarzına ve YDH'nin bu kanadının düşüncelerine kaynaklık eden "perspektife" bakalım.

1. "Post Modernist Durum" tesbiti, 1960'larda "nouveaux philosophes" ¹⁷ tarafından geliştirilen, gelişme ve aydınlanma fikrini reddeden, görüşler üzerine kuruldu. Bu "yeni felsefi konumlanma"nın çıkış noktası, dünyanın anlaşılabilir ve değiştirilebilir olduğuna inanan, 18. yüzyıl aydınlanmacı geleneğinin aksine, akıl ve gerçeğin aslında illüzyonlar olduğu iddiasıydı. Gerçeklik, çeşitli özel çıkarların birbiri ile giriştikleri sonu gelmez ve hatta fasit kaotik bir toplamı idi. İnsan parçası bu gerçekliğin üzerinde kalıcı bir konuma sahip değildi. Birey tüm bu kaotik dürtülerin altında ve bir iktidar ilişkisi tarafından şekillendirilmişti. Kullandığı lisan dahi bunu taşıyordu.

Diğer taraftan Derrida, gerçekliğe dolaysız bir yer olmadığını, dilin her zaman insan ile gerçeklik arasında buluncagını, öyleyse ampirizmin bize gerçeği veremeyeceğini, aslında dilin (metnin) dışında herhangi bir şeyin ifade edilemeyeceğini, dolayısı ile insanın gerçeğin bilgisine ulaşmasının mümkün olmadığını söylüyordu.

Bu iki felsefi perspektif, bir de ekonomik perspektifle tamamlanıyordu. 1970'lerin başında "yeni sağ"ın düşünürle-

rinden Daniel Bell (1974) ¹⁸ tarafından ortaya atılan endüstri sonrası toplumun tezi idi bu. Bu teze göre, yeni dönemde, nesnelerin üretimi değil, bilginin üretimi, dolayısı ile kontrolü gittikçe önem kazanıyordu. Böylece üretim ve üretici güçlerin gelişmesi değil, bilgi, ekonomik gelişmenin itici gücü oluyordu. ¹⁹ Bu iki felsefi ve ekonomik perspektif bir araya geldi ve François Lyotard (1984) tarafından "Post Modern Durum" olarak ifade edildi. Bu "durumda", gerçekliğin bütünsel bir anlatımını amaçlayan ve buradan hareketle köklü değişiklikler hedefleyen "grandes narratives" in (yukarıda ideolojilerin sonu şeklinde kabaca ifade edilen şeyin yeni ismi) sonu artık gelmişti. Bu "grand narratives" den kastedilen ise aslında Marksizm ve sosyalizm düşüncesi idi. Daha doğrusu Rusya ve Doğu Bloku'nda devlet kapitalizminin ekonomik ve sosyal bir kriz altında çökmesi, Stalinizm'in iflâsı, el çabukluğu ile sosyalizmin çökmesi olarak sunuluyordu. Bu da, tabii ki bu perspektifte görünüşte bir kanıt oluşturuyordu. Hem geçmişte, hem de bugün, her türlü "grande narrative" savunmak, bunu uygulamak için zoru gerektirdiğinden totaliter rejimlere yol açacaktı. Grande narrative'ler (yani Marksizm) demokrasinin düşmanıydı. Bu "Post Modernist Durum" analizi bir de siyasi akıma yol açtı. Post Marksizm. ²⁰

2. Post Marksizm yukarıda değindiğim gibi 1968 olaylarının politik ve moral çöküntüsü üzerinde gelişti. Post-Marksizm, post modernizmin yukarıda aktarılan temel tezlerinden hareketle a) Toplumsal ve politik kişiliklerin ve konumlanmaların temel belirleyicisinin tarihsel olarak tarif edilebilen nesnel sınıfsal yapılar olduğu, b) Üretim ilişkilerinin ya da ekonomik temelin öncelikli bir açıklayıcılığa sahip olduğu, c) Politika ve ideolojinin ikincil olduğu, d) İşçi sınıfının sosyalizmden nesnel bir çıkarı olduğu, e) Sınıfların nesnel çıkarlarından bahsedilebileceği, f) Kapitalizmin aşılarak sosyalizme dönüştürülebileceği ve bu sürecin içinde işçi sınıfının diğer yoksullardan farklı ve özel bir konuma sahip olduğu, g) Tarihin ve toplumun belli temel ve birleştirici prensiplerden hareketle belli bir teorik çerçeve içinde yorumlanabileceği ve anlaşılabilirliği fikirlerini reddetti. ²¹ Böylece, sadece sosyalizm ve işçi sınıfı arasındaki bağ reddedilmekle kalmıyor, toplum, herhangi bir toplum, anlaşılabilir bir gerçeklik olmaktan çıkıyordu. Kısacası toplumsal bir dava için mücadele etmenin, siyaset yapmanın gerekçesi ortadan kalkıyor ve bu bağlamda demokrasi mücadelesi dahi, bırakın kimler tarafından ve nasıl verileceği gibi soruları, neden gerekli olduğu dahi belli olmayan "boşuna" bir etkinlik haline geliyordu.

Böyle abes bir teorinin sadece ve sadece tek bir pratik işlevi olsa gerek: İçinde yaşadığı toplumun ekonomik, politik haksızlıklarından şikayetçi olan ve sadece kendisi için değil, diğer insanlar, hatta bir biyolojik tür olarak insanlık için de herhangi bir değişiklik yapmak isteyenlerin, daha bu işe kalkışmadan heveslerini kursaklarında bırakmak, çabanın boşuna olduğu söylentisini yaymak ve kapitalist toplumdaki toplumsal muhalefeti atomize etmek. Bu bağlamda YDH'nin içindeki sol liberal akı-

mın da işlevi Cem Boyner kanadı tarafından temsil edilen "yeni sağ" yaklaşıma alacalı bulacalı bir ambalaj olmaktan öteye gidemiyor.

Diğer taraftan YDH'ne "yaşantım boyunca ilk kez bir burjuvaya bu kadar yakınlık duyuyorum... Şimdi elini sıkı, ama sınıksız tutmak istiyorum" şeklinde bir marazi ruh hali içinde değil de, bilimsel bir soğukkanlılıkla yaklaşanlar ise "yeni sağ" ile "sol liberalizm" in sentezi çabalarına bakıp, Boyner'in sözü ile "iki boş bir dolu etmez" demekten kendilerini alamayacaklar.

Dipnotlar:

1. Bu akımın Türkiye'de daha yaygın olarak kullanılan iki ismi Liberal Sol ve II. Cumhuriyetçiler. Değindiğim görüşler önce post modernizm olarak kendini gösterdi. (Etraflı bir anlatım için bkz., Birikim Özel Sayı, Temmuz 1993: Türkiye Çözülür ken). Bu sayının bir eleştirisi için N. Cınar (1993), Sol liberalizmin genel bir eleştirisi için (Savran, 1986). Post Marksizmin kaynağı ise aydınlatmacı, gelişmeci ve bunun bir anlamda devamı olan Hegelci ve marksist görüşlerin bazen stalinist, bazen de yapısalcı yorumlarının Nietzsche, Heidegger ve hatta Kant'a kadar giderek oluşturulan teorik perspektifle eleştirilmesiydi. Burada, Deleuz, Jack Derrida, Foucault, Lyotard'ı anmak gerekir. Bu "nouveau philosophes" görüşlerini tanıtar eden bir iki eleştiri için ise Jameson (1984), Habermas (1985), Eagleton (1988) ve Callinicos'u (1989) anmak yeter sanırım. Laclau ve Mouffe'un (1978) kesin bir eleştirisi için ise bkz. Norman Geras (1987-1988). Bu arada Francis Fukuyama'nın End of History and the Last Man denemesinde post marksistlerin "ebet noire" i Hegel'in tarih anlayışından yola çıkarak hemen hemen aynı sonuçlara ulaşmasını hatırlayarak post Marksizmin sahte "yeni"liğine işaret etmekte yarar var.
2. Cem Boyner (1994), "Krizden Yararlanarak Değişimi Gerçekleştirebiliriz". İktisat Dergisi, Ağustos 1994, sf. 19-20-21.
3. Zülfi Dicleli (1994), "Yeni Demokrasi Hareketi ve Siyasetin Yeni İşlevi", Demokrasi Haberleri, Sayı 2, sf. 3.
4. Cem Boyner (1994), 23 tarihli Pazar Postası'nda yapılan söyleşinin Demokrasi Haberleri'nde aktarılan metni.
5. Kategorilerin aralarındaki ilişkilere ve bilimsel düşünce yöntemine hiç bir şekilde bağlı kalmamak YDH'nin yazınında ilk dikkati çeken özelliklerden biri. Örneğin Türkiye'de yaşayanlar (coğrafi kategori) ile pul koleksiyoncuları (ilgi alanları) ve aşiret yapıları (sosyo ekonomik farklar) kolaylıkla aynı düzeyde ele alınabiliyor. Dünyanın bu kaotik algılanma tarzının kaynaklarına ilerde etraflıca değineceğim.
6. Yani bir devrime yol açmasını engellemek istiyor!
7. Demokrasi Haberleri, Sayı 2, sf. 4 (Antalya örgütü kuruldu...)
8. Boyner, İktisat Dergisi...
9. Pazar Postası, Söyleşi...
10. Serdar Aktan (1994), Yeni Türkiye İçin Yeni Yaklaşım, Demokrasi Haberleri, Sayı 1, sf. 3. Bu tekelcilğe karşı olmanın ne anlama geldiğini ise bugüne kadar pek anlayamadım. "Eski alışkanlıkların (!) bir uzantısı olsa gerek... Cem Boyner'in bir zamanlar başkanlığını yaptığı TUSİAD'ın üyeleri her halde kastetmiyordur diye düşünüyorum. Toplumumuzun böyle önemli bir kesimini karşısına almak YDH'nin birleştirici olmak ilkesine de uymaz zaten.
11. Bkz., Friedman ve Hayek'in yaklaşımları ve Thatcher hükümetleri uygulamaları.
12. "YDH'nin Demokrat Parti'den sonra en büyük sivil toplum hareketi olabileceğini vurgulayan Boyner", Demokrasi Haberleri, Sayı 2.
13. "Turgut Özal'ın 1983'de kurduğu ANAP meşruiyetini sivil toplumdaki alan bir yapıydı" Demokrasi Haberleri, Sayı 1.

Askeri rejim altında en önemli ekonomik "reform" görevlerini üstlenmiş bir zat tarafından kurulan bir partinin meşruiyetini sivil toplumdaki alanı aldığını söylemek en hafif ifade ile "garip".

14. Dicleli'nin "Siyaset şimdiye kadar farklı çıkar ve görüşlerin iktidar mücadelesi olarak cereyan edegeldi. Artık bu tür siyasetin sonuna gelmiş bulunuyoruz" sözlerinin abesliğini görmek için birinci cümlelerin fikrini, böyle olumlu bir şekilde ifade etmek yeter sanırım.
15. Böylece günümüz tarihi birdenbire ortaçağ tarihinden ayrılmaz bir hale geliyor. Post modernist, post Marksist akımın kılıcılığı karşı, tarih ve gelişme fikrine karşı eksenin içinde bu garabet tesadüfî değil.
16. YDH'nin bu kanadının ideolojilerin öldüğü iddiası ile ortaya çıkıp, "sıradan insan" varsayımının doğrudan bağlantılı olduğu, insan doğası anlayışının, faşizmden liberalizme kadar bir seri akımın ideolojik arka planı ile ilişkisi konusunda susmayı tercih etmesi tabii ki dikkatimizden kaçmıyor.
17. Bkz., Post Structuralism (Deleuze, Derrida Foucault)
18. Ayrıca, Daniel Bell (1960), The End of Ideology, Glencoe.
19. "YDH... Türkiye'nin en büyük entelektüel birikimini arkasına alan ve bunu halkın rızasıyla birleştiren bir hareket olacak" (Boyner, Pazar Postası) ifadelerini bu açıdan değerlendirince, YDH'de demokrasinin işlevinin de bilgiye sahip olanların halk üzerindeki egemenliğinin yeniden kurulmasından başka bir anlama sahip olmadığı görülüyor.
20. Bu görüşlerin en etraflı ifadesi için bkz. Ernesto Laclau & Chantal Mouffe (1985).
21. Bu kısa özet için bkz. Norman Geras 1978, Daha etraflı bir analiz için: Ellen Meiksins Wood (1986).

Kaynaklar:

- Bell D., (1960), The End of Ideology, Glencoe.
- Bell D. (1974), The Coming of The Post-Industrial Society, London.
- Callinicos A. (1989) Against Postmodernism, Polity Press.
- Cınar N. (1993), "Burjuva Sınıfı Yeni bir Avukat Kazandı" Sosyalist İşçi, Eylül 1993, No: II.
- Derrida J. (1993), Writing and Difference, Routledge.
- Derrida J. (1982), Margins of Philosophy Harvester and Wheat sheaf.
- Derrida J. (1976), Of Grammatology John Hopkins University Press.
- Eagleton T. (1983), Literary Theory, An Introduction, Oxford.
- Eagleton T. (1988), Against the Grain, Selected Essays 1975-1985 Verso.
- Foucault M. (1983), "Structuralism and Post Structuralism", Telos, 55.
- Foucault M. (1980), Power/Knowledge, Selected Interviews and Other Writing, 1972-1977, derleme, C. Gordon. Harvester.
- Fukuyama F. (1992), The End of History and the Last Man Penguin.
- Geras N. (1987), "Post-Marxism" New Left Review, No. 163.
- Geras N. (1988), "Ex-Marxism Without Substance: Being a Real Reply to Laclau and Mouffe", New Left Review, No: 169.
- Habermas J. (1987), The Philosophical Discourse of Modernity, Cambridge
- Habermas J. (1981), "Modernity versus Postmodernity", New German Critique, No: 22.
- Jameson F. (1984), "Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism, New Left Review, 146.
- Laclau E. & Mouffe C. (1985), Hegemony and Socialist Strategy, Verso.
- Lyotard J.F. (1984), The Post Modern Condition, Manchester.
- Lyotard J.F. (1985), "Defining The Post Modern", ICI Documents.
- Savran Sungur (1986), "Sol Liberalizm: Maddeci bir eleştiriye doğru" II. Tez dergisi, No: 2.
- Wood Ellen Meiksins (1986), The Retreat From Class: A New "True" Socialism, Verso.

Yeni liberalizmin arayışları ne kadar yeni?

Yeni liberalizmde çalıştığımız bu kuramda, iktisat politikaları, her şeyin başladığı ve bittiği bir alan olarak görüldüğünden, tüm toplumsal-siyasal süreçler iktisadileştirilmektedir. Böylece, siyasal özgürlükler, mülkiyet hakkı, serbest girişim hakkı vb. özgürlükleri içeren temel iktisadi özgürlüklerin bir uzantısı haline gelmektedir.

Aziz KONUKMAN

Keynesçilik'te 19. yüzyıl liberalizminin aksine, devletin piyasaya müdahalesi zorunlu görülür. Ekonominin piyasaya bırakılmasının arzulanır sonuçları yaratmadığı ve krizlere yol açtığı ileri sürülerek, devletin piyasaya müdahalesi meşrulaştırılmaya çalışılır. Büyümenin ve ekonomik dengenin bu tür müdahalelerle sağlanacağı kabul edilir. Böylece devlet, ekonomide sağlanacak refahın teminatı olarak görülür ve bir "refah devleti" ideolojisi yaratılır. Yaratılan bu ideolojinin kabul görmesi ise, her ideolojide olduğu gibi, söz konusu ideolojinin uygulanabilirliği ile mümkün olmaktadır. Ekonomi sürekli genişliyor ve maddi refah artıyorsa, sorun yok demektir. Nitekim, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda, kapitalist sistem, keynesçi politikaların uygulanması sonucu istikrara kavuşmuş ve büyüme trendine girmiştir. Bu yıllarda, Keynesçi politikaların prestij kazanması ve "şimdi hepimiz Keynesçi'yiz" sloganının yaygınlık kazanması tesadüfi değildir.

Ancak, refah devleti ideolojisinin bu büyük zaferi kalıcı olmamıştır. Bu ideolojik söylemde, sistemin durağanlaşmasını, yatırımların durmasını ve işsizliği açıklamak mümkün değildir. Çünkü, bu tür krizler ve konjonktür dalgalanmaları, devlet müdahaleleri ile kolayca bertaraf edilmektedir. Yani, bu söylemde kontrol altına alınamayan bir kriz olgusu söz konusu olmamaktadır. İşte, 1970'li yıllarda, böyle bir kriz çıkagelmiştir. Bu yıllarda, bırakınız devlet müdahaleleri ile krizin önlenmesini, müdahaleler arttıkça kriz daha da derinleşmiştir. Bu kriz, doğal olarak, bu tür bir krizi öngörmeyen refah devleti ideolojisinin de krizini beraberinde getirmiştir. Nitekim, 1970'li yıllarda yaşanan ve 1974 pet-

rol şokuyla derinleşen bu büyük ekonomik krizde "yeni liberalizm" denilen bir akım tarafından, keynesçi politikalara yoğun bir ideolojik taarruz başlatılmıştır. İlginçtir, bu akıma, eski Keynesçiler'den de yoğun katılımlar olmuştur.

Kısa zamanda Keynesçiliğin geri plana itilmesiyle, düşünce platformunda büyük bir prestij kazanan yeni liberalizm, bir toplumsal-siyasal örgütlenme biçimi olarak, birçok ülkede iktidara gelmiş ve programını uygulamaya koyma olanağı bulmuştur. ABD'de Reagan, İngiltere'de Thatcher yönetimleri, bu hareketin bilinen örnekleridir.

Yeni liberalizmin iktisat politikaları, az gelişmiş ülkelere ve buradan Türkiye'ye IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla "istikrar" ya da "yeni den uyum programları" biçiminde dikte edilmiştir. İlkeleri ve uygulama biçimleri IMF ve Dünya Bankası uzmanlarınca belirlenen bu programlar, toplumun tüm kesimlerince tartışmadan ve toplumsal bir uzlaşmaya dayanmadan, hükümetlerce konulmuştur.

Yeni liberalizmin, yapısal sorunların aşılması için önerdiği başlıca iktisat politikaları, devlet müdahalesinin azaltılması, devletin ekonomideki payının küçültülmesi ve bunları sağlamak için özelleştirme yapılması olmuştur. Ne yazık ki, yeni liberalizmin, gerek ABD ve İngiltere'deki, gerekse Türkiye'deki uygulamaları, "deneysel bir başarısızlıkla" son bulmuştur. Tüm devlet karşıtı söylemlere ve serbestleşme programlarına rağmen, bu ülkelerde, bırakınız devletin ekonomideki payının küçültülmesini, bu pay daha da büyümüştür. İstatistikler, kamu harcamalarının milli gelir içindeki payının 80'li yıllarda arttığını göstermektedir.¹

Bu durum, yeni liberaller için tam bir düş kırıklığı yaratmıştır. Yeni liberaller, bu başarısızlığı, geleneksel etatist ve popülist değer yargılarının tümüyle aşılamamış olmasına bağlamaktalar. Bu sayılan faktörlerden ötürü, yeni liberallere göre, bütçe dengesini ve parasal istikrarı sağlamak, bütçe ve para politikaları üzerinde hükümetin ve bürokratların nüfuzlarını kırmak mümkün olamamaktadır. Yeni liberal düşünceye göre, bunun yolu, toplumun ve kurumların liberalleştirilmesidir. Toplum ve kurumlar değişirken, parlamentoların ve hükümetlerin etki alanından mutlaka uzaklaştırılmalıdır. Bunun yolu ise, siyasal iktidarı sınırlayan yasal önlemlerin devreye sokulmasıdır. Yeni liberal akım, bu önlemler alınmadığı takdirde, ekonomik-teknik önlemlerin tek başına liberal programların uygulanabilirliğini sağlayamayacağı düşüncesindedir.²

Yeni liberalizmin bu yeni arayışları ve çözüm önerileri, liberalizm uygulamalarının düş kırıklığı yarattığı ülkelerde, liberal politikaların yeniden inşasına yönelik bir girişim olarak değerlendirilmelidir. Son yıllarda geliştirilmeye çalışılan "anayasal iktisat" kuramı ile yapılmak istenen de zaten budur. Bu kuram ile, ekonominin "serbest rekabet" ilkesi temelinde örgütlenebilmesi için, siyasal üstyapının buna uygun düşen bir şekilde yeniden örgütlenmesi amaçlanmaktadır.³ Siyasal üstyapının yeniden örgütlenmesinin yolu, anayasal düzenlemelerden geçtiğinden, kuram, doğal olarak "anayasal iktisat" ismiyle anılmaktadır. Çağdaş demokrasilerde, siyasal yaşamı düzenleyen genel kurallar anayasalarda belirlendiğine göre, anayasalara, seçmenin, politikacıların ve bürokratların uyması gereken kuralları belirleyen genel nitelikteki hükümler konabilir. Bu hükümler doğrultusunda yapılacak yasal çalışmalar ve reformlarla, bireyin özgürlüğünün devlet tarafından kısıtlanması önlenabilir, kurumlar da, birey çıkarlarını kolaylaştıracak şekilde yeniden düzenlenebilir.

Anayasal iktisat kuramında bütçe açıklarının önlenmesi öncelikli olarak yer almaktadır. "Mali anayasa" kavramı geliştirilerek, devletin vergileme ve harcama yetkilerini sınırlayan, bütçelerin denkliliğini ve birliğini garanti eden esaslar getirilmektedir. Ayrıca, "parasal anayasa" kavramı geliştirilerek, siyasi iktidarların ve paradan sorumlu kamu otoritelerinin para piyasasına müdahalelerini sınırlayan esaslara da büyük önem verilmektedir.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız bu kuramda, iktisat politikaları, her şeyin başladığı ve bittiği bir alan olarak görüldüğünden, tüm toplumsal-siyasal süreçler iktisadileştirilmektedir. Böylece, siyasal özgürlükler, mülkiyet hakkı, serbest girişim hakkı vb. özgürlükleri içeren temel iktisadi özgürlüklerin bir uzantısı haline gelmektedir. Diğer bir deyişle, her şeyin iktisada indirgendiği bu koşullarda, siyasal özgürlükler, piyasanın elverdiği ölçülerde olanaklı olmaktadır. Bu, siyasal alanın daraltılarak, siyasetin etkisizleştirilmesi demektir. Bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak, de-

Her şeyin iktisada indirgendiği bu koşullarda, siyasal özgürlükler, piyasanın elverdiği ölçülerde olanaklı olmaktadır. Bu, siyasal alanın daraltılarak, siyasetin etkisizleştirilmesi demektir. Bu yaklaşımın doğal bir sonucu olarak, sadece bir "yöntem" ve "amaç" olarak değerlendirilmektedir.

mokrası bir "amaç" ya da "ideal" olmaya uygun görül-meyip, sadece bir "yöntem" ve "araç" olarak değerlendirilmektedir. Siyasetin ve demokrasinin tanımını ve sınırlarını daraltan böyle bir yaklaşım, demokrasinin moral temellerini oluşturan özgürlük, eşitlik ve katılım gibi değerleri doğal olarak dışlamaktadır. Oysa, siyaset, bireylerin ve toplumun kendi gelecekleri hakkında söz sahibi olduğu bir sistem olarak görülmelidir. Bu da, siyasal karar alma süreçlerine katılımcı bireylerin etkiledikleri bir siyasal katılım ile mümkündür. Ayrıca, bu katılım, mutlaka eşitlik ile temellendirilmelidir. Çünkü, bunlar, çağdaş demokrasinin alameti farikasıdır ve olmazsa olmaz koşullarıdır.

Bu açıdan bakıldığında, yeni liberalizmin anayasal iktisat kuramının çözümlerinin çağdaş çözümler olmadığı ve derinlikten yoksun olduğu görülür. Ekonomik bunalımın nedenlerini demokrasinin işleyişine bağlamak ve çözümü siyasal iktidarın faaliyet alanının sınırlandırılması olarak görmek, zaten, tanım gereği demokratik ve çağdaş olamaz. Doğru çözüm, çoğulcu, katılımcı bir siyaset ve demokrasi anlayışının yerleştirilmesidir. Siyasetin kirlendiği, temiz toplum özlemlerinin seslendirildiği durumlarda dahi, bu yaklaşım korunmalıdır. Çoğulcu demokratik bir siyasal sistem içinde yaşama özlemlerinin yaygınlaştığı günümüzde, toplumun, "anayasal iktisat" gibi düzenlemelerle cendereye sokulmasının ve dar bir alanda siyaset yapmaya zorlanması-nın ne kadar güç olacağı kabul edilmelidir.

Dipnotlar

1. Reagan yönetimi döneminde ABD'de federal harcamaların milli gelir içindeki payı, 80'li yılların başında yüzde 27'den, 80'lerin sonunda yüzde 35'e yükselmiştir. Keza, aynı şekilde, İngiltere ve Türkiye'de de kamu harcamalarının payında önemli bir yükselme kaydedilmiştir. Örneğin, Türkiye'de bu pay 1981'de yüzde 30,5 iken, 1990'da yüzde 41,1'e ulaşmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. O. Oyan ve A. R. Aydın, "Türkiye'de Maliye ve Fon Politikaları-Alternatif Yönelişler", Adım Yayınları, Ankara, 1991, s.28.
2. Bakınız, G.Sorman, "Liberal Çözüm, Dünyada Piyasa Ekonomisi Uygulamaları", TÜSİAD Yayını, İstanbul 1987, S.3.
3. Anayasal iktisat kuramı ile ilgili tartışmalar için bkz. U. Eser, "Anayasal İktisat ya da Yeni Liberalizmin İktisadi Kriz Kuramı Üzerine Düşünceler", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Ekim 1991, Sayı: 136, s. 17-23.

Nail Satlıgan:

Statükoyu korumak için 'değişimci' ol...

Cem Boyner'in sözlerinde bir taraftan radikallik iddiası var. Diğer taraftan da, bu radikalliğin, kurulu düzenin, kurulu düzen içindeki çıkarların muhafazasına yönelik bir radikallik olduğu mesajı görülüyor.

- Yeni sağ'ın dünyada ortaya çıkış ve gelişme koşullarını değerlendirir misiniz.

- Keynesçi iktisat siyaseti yöntemleri, kapitalizm bir hızlı büyüme döneminde olduğu zaman, o hızlı büyüme dönemi içinde de her zaman periyodik olarak ortaya çıkan iniş ve çıkışları yönetmekte, iniş ve çıkış aralıklarını daraltmakta, enflasyondaki, istihdamdaki, büyüme oranındaki dalgalanmaları hafifletmekte başarılı oluyor. Ama kapitalizm hızlı büyüme evresinden çıkıp yavaş büyüme evresine girince, kısa dönemde bunalımları önleme ve hafifletmekteki başarısı ortadan kalkıyor.

Nitekim, yeni sağın yükseliş koşullarının oluşması, kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra girdiği hızlı büyüme evresinin yavaşlamaya yüz tuttuğu 1970'li yılların başına denk gelir. Kapitalizmin hızlı büyüme evresinden yavaş büyüme evresine geçişte tayin edici olan, kar had-dinin azalması ve bunun dolaylı sonucu olarak da toplam kar kütesinin daralması oluyor. Keynesçi iktisat siyasetlerinin maddi temeli, sosyal devlet ya da refah devletidir. Keynesçi refah devleti uygulamalarıyla ekonominin ürettiği toplam

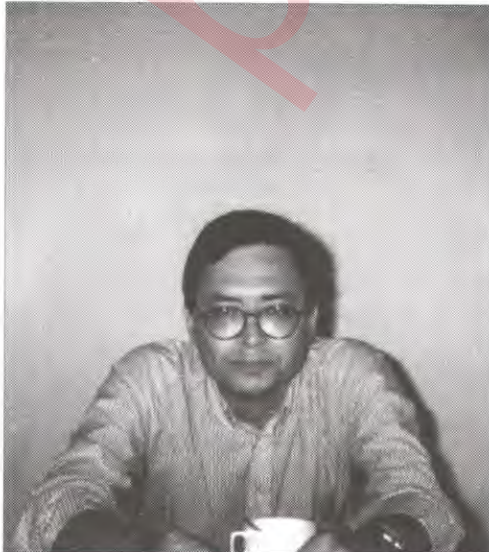
kar kitlesinin bir bölümü yeniden bölüşüm mekanizmalarıyla dağıtılıyor. Bu dağıtımdan pay alan sermayenin değişik kesimleri olduğu gibi, sosyal harcamalar yoluyla çalışan kitleler de olabiliyor. Toplam kar kütesinin sermaye kesimi içinde yeniden dağılımı ve ekonominin programlanmasını, tırnak içinde planlanmasını, sağlıyordu. Çalışan sınıflara, sendikalar aracılığıyla sağlanan olanaklar da konsensus için bir maddi temel sağlıyordu. Bu toplam artı-değer kütesinde bir daralma ortaya çıkınca, yeni sağ, toplam kar kütesinin Keynesçi iktisat siyasetleri aracılığıyla yeniden dönüştürülen parçasının, sermaye sınıfının tasarrufundan çıkarılmasına karşı çıkan bir ideolojik programla ortaya çıktı.

- Türkiye'ye gelirse. Yeni sağ, Türkiye'de, Özalci politikalarla ortaya çıktı. Yeni Demokrasi Hareketi ile Özal'ın politikaları arasında paralellik kurmak anlamlı değil mi?

- Çok anlamlı. Çok büyük ölçüde Özal'ın uzantısı. Yani Özal'ın programının tamamlanmamış yönlerini tamamlama iddiasında ortaya çıkan bir hareket.

- Ama, belli açılımlarına bakıldığında, YDH, yeni sağ politikaların izlenmesi açısından, Özal'ın ANAP'ından daha radikal bir hareket olarak görülüyor mu?

- Şimdi radikallikten söz edince benim aklıma, Leopard romanında baş kahramanın söylediği söz geliyor: "Her şeyin olduğu gibi kalmasını istiyorsak, her şeyin değişmesi gerekiyor". YDH'nin ve yeni sağın bir radikal boyutu var, ama bu radikallik aslında, her şeyin -her şeyden kasıt tabii ki, temel mülkiyet ilişkileri- muhafazasına yönelik bir radikallik. Gerek dünya çapındaki yeni sağ hareketin, gerekse Türkiye'deki YDH'nin içinde bir türlü giderilemeyen bir gerginliğin, bir çelişkinin de kaynağı aynı zamanda. Milliyet Gazetesi'nde, Ruşen Çakır'ın Cem Boyner'le yaptığı görüşme-de bu gerilime çok canlı bir şekilde tanık olmak mümkün. Boyner, bir yandan, "biz aslında radikal değiliz, orduda, siyasette, yargıda, bürokrasi-de bizim gibi düşünen insanlar çok, ayrıca, biz,

bütün radikal uçları karşımıza alacak kadar radikallikten uzağız" diyor. Öte yandan şunu söylüyor: "Biz, merkezdeki herkesin saçlarını diken diken edecek kadar radikaliz." Bu sözlerden çıkan sonuç şu: Bir taraftan radikallik iddiası var. Diğer taraftan da, bu radikallığın, kurulu düzenin, kurulu düzen içindeki çıkarların muhafazasına yönelik bir radikallik olduğu mesajı görülüyor.

- **YDH'nin söylemine bakıldığında Türkiye için ciddi demokratik açılımlardan yana olduğuna dair işaretler var. Ekonomik kriz dönemlerinde sermayenin temsilcisi siyasi oluşumların demokrasiye bu denli vurgu yapması kavramımız gereken bir farklılığı mı içeriyor acaba?**

- Bütün yeni sağda olduğu gibi YDH'nde de, mülkiyetin korunmasıyla, demokratik hak ve özgürlükler arasında yine bir çelişki var. Mesela burjuvazinin siyasi tasarımı, demokratik hak ve özgürlükler ile mülkiyet arasındaki bu çelişki kendini ilk burjuva devrimi olan İngiliz Devrimi'nde de göstermiş. Cromwell'ciler arasında tartışmalar yürütülüyor, hareketin komutanlarından birisi şöyle söylüyor: "Ya sefalet demokrasiden yaralanarak mülkiyeti yok edecektir, ya da mülkiyet, sefaletten duyduğu korkuyla demokrasiyi yok edecektir." Bu daha 17. yüzyılda, ilk burjuva hareketinin içinde yapılan bir tespit. O dönemde, hareket ikiye ayrılıyor: Hareketin sağ kanadını oluşturan Cromwell'ciler, mülkiyetle demokrasi arasındaki bu gerginlikten kalkarak, demokrasiyi kısıtlamaya yöneliyorlar, solun seçimi ise mülkiyeti kısıtlamak. YDH bireysel hak ve özgürlükleri devlete karşı öne çıkarmak ve bunu korumak istiyor. Ama bireysel hak ve özgürlüklerin en başında gelen mülkiyet hakkıdır. Mülkiyet hakkının savunulması sözkonusu olunca, bu devlete karşı bir savunmadan ziyade, mülkiyetten yoksun insanlara karşı bir savunma biçimine ister istemez bürünür. Bu noktada, liberalizm, eskisi ile yenisi ile, mülkiyetin savunulması uğruna, demokrasinin kısıtlanması tercihini yapmıştır.

Şimdi, YDH'nin gelişimi içinde, bunu görmek bence kaçınılmaz olacaktır. Nitekim, okuduğum, "Türkiye Daha İyisini Hakediyor" broşüründe, mesela sendikaların güçlendirilmesi, sendikal hakların geliştirilmesi yolunda ciddi bir şey yok. Benim gördüğüm kadarıyla, bunların tasarımı, piyasada tecelli ettiği şekliyle iktisadi özgürlüklerin korunmasıdır. Örneğin, piyasada somutlaşan iktisadi özgürlüğün, emek piyasasındaki biçimleniş olan, bireysel iş akdini engelledikleri ölçüde, sendikalizme de karşılar.

- **Bugün, YDH'nin yeniden bir liberal alternatif olarak ortaya çıkışının ardında ne tür bir siyasi düşünce olabilir?**

- Leopard romanının kahramanının söylediğini tekrarlamak istiyorum: "Birçok şeyin değişmesi gerekiyor ki, düzen, temel mülkiyet ilişkisiyle birlikte kendisini yeniden üretebilsin." Şimdi, düzenin yeniden üretim mekanizması içinde, siyaset kurumu, çok belirleyici bir işleve sahip. Bu tespiti herkes yapıyor. Öte yandan, bazen "çözülme, dağılma" gibi tespitler de yapılıyor. Bence bu çözülme değil, çünkü toplumsal ilişkilere karşı, o ilişkinin tarafları bir is-

YDH, bireysel hak ve özgürlükleri devlete karşı öne çıkarmak ve bunu korumak istiyor. Ama bireysel hak ve özgürlüklerin en başında gelen mülkiyet hakkıdır. Mülkiyet hakkının savunulması sözkonusu olunca, bu devlete karşı bir savunmadan ziyade, mülkiyetten yoksun insanlara karşı bir savunma biçimine ister istemez bürünür.

yan halinde değil. Ama, buna mukabil, burjuvazinin ana siyasi güçlerinin yüzde 20'ler civarında oy alması, siyasi açıdan yönetemez durumunu ortaya koyuyor. Burada bir alternatifin ortaya çıkması gerekiyor. Alternatif ihtiyacı kendini belli edince, Özal'ın, ANAP'ın ilk döneminde savunduğu fikirlerin biraz daha tutarlı bir şekilde, daha sistemli bir şekilde, daha çağdaş bir söylemle ve Özal'ın hiç bir zaman seslenemediği, hitap edemediği kitlelerin desteğini kazanmaya yönelik bazı unsurlarla takviye edilerek söylenmesi gerekiyor. Örneğin Kürt sorunu, Alevi sorunu, Türkiye'de din işlerinin örgütlenme tarzı, solun on yıllardır sahip çıktığı demokratik hak ve özgürlüklerle takviye edilerek piyasaya sürülüyor.

- **Peki, bunu yapacak siyasi gücü var mı? YDH, Anadolu burjuvazisinin içinde gelişebilecek mi?**

- Seksenli yıllarda burjuvazinin tabanı Anadolu'ya doğru yayıldı, genişledi. Cem Boyner, hareketi, esas olarak Anadolu'dan başlattığını, ancak otuzuncu toplantısını İstanbul'da yaptığını söylüyor. Şimdi bunlar doğrusa, Anadolu'da bir taban edinmiş olduğu kesin. Basına yansıdığı kadarıyla da, her gittiği yerde, oranın sanayici ve işadamları dernekleriyle temas kuruyor, onların düzenlediği toplantılarda konuşuyor. Yani başlattığı Berlusconi tarzı örgütlenmenin çekirdeği bunlar.

YDH'nin açıklamaları, iktisat politikaları açısından burjuvazi içinde hangi kesimin çıkarlarını öncelikle savunacağı konusunda fikir vermeyecek kadar muğlak. Genel bir özel mülkiyet savunusu, genel bir serbest piyasa savunusu... Ama, buna karşılık, burjuvazi içinde, mesela, bir tekelleşme eğiliminden şikayet, bir tekelci kesime karşı çıkma gibi herhangi bir motif de yok. Anlaşılan, şimdi bir siyasi hareket haline geldiği için, alabileceği desteğin ve potansiyel oyun azamisine ulaşmak istiyor. O bakımdan, söyleminde de mevcut olduğu kadarıyla, yani programatik verilerinde bir ayrışma görmüyorum.

- **Türkiye'de uzun zamandan beri ilk kez, sermaye sınıfının fiili bir temsilcisi -eski TUSİAD Başkanı- bu düzeyde politika yapıyor. Bu, acaba, yeni bir eğilimin göstergesi mi?**

- Bence dünya çapında yeni bir eğilimin göstergesi. YDH'nin herşeyi bana İtalya'yı, Berlusconi'yi hatırlatıyor. Ama onun yanısıra başka gelişmeler de var, örneğin ABD'de Ross Perot'un ortaya çıkışı. Burjuvazinin politik

YDH'nin siyasi yapılaşma bakımından öne sürdüğü radikal talepler, devlet katında büyük bir direnişle karşılaşmayabilir. Ama, geleneksel görüşler, eğer devlette hakim olmaya devam edecekse, YDH kendi demokratik taleplerinden taviz vermek zorunda kalacaktır.

önderlik krizi de dünya çapında olan birşey. Her yerde ana partiler güç kaybediyorlar, bir takım üçüncü güçler ortaya çıkıyor, palazlanıyor. Bu genel bir eğilimin Türkiye'ye yansması. Berlusconi, Perot ve Boyner.

- **YDH, bir yandan kitle partisi olmaya oynarken, diğer yandan, köylülere yapılan sübvansiyona karşı, işçilerin çalıştığı KİT'leri kapatmaya eğilimli, kent yoksullarının yaşadığı geçekonduları ortadan kaldırmayı düşünüyor.** Türkiye iktisadi tarihinde, geleneksel sağ partiler hep popülist politikalar izlemişlerdir. Oysa, YDH hareketi içinde, popülist söylemin yanısıra, bu tür bir anti-popülist söylem de göze çarpıyor...

- Şuna dikkat etmek lazım. YDH içindeki bir takım sözcülerin, YDH adına yapmadıkları beyanlarla veya yazmadıkları şeylerle, tırnak içinde anti-popülist bir takım öğelerle, YDH'nin ve onun sözcüsü Cem Boyner'in söyledikleri arasında önemli bir farklılaşma var. Bu tarımsal sübvansiyonlar meselesi, o açıdan önemli. Hazırladıkları programatik metinde, "siyasi amaçlarla yapılan tarımsal sübvansiyonlara son verilmelidir" gibi bir ifade var. Bu her yere çekilmeyi kolaylaştıran bir ifade. Bundan şu sonuç çıkıyor: Herhangi bir tarımsal sübvansiyon eğer siyasi nedenlerle verilmiyorsa, o zaman, böyle bir politika güdülebilir. Sonuç olarak, tarımsal sübvansiyon sisteminin tümüyle ve bütün ürünlerde kalkacağı yolunda herhangi bir taahhüt yok. Ve dolayısıyla, partileşmenin arifesinde kullanılan bu muğlak ifade, bence, tarımsal üreticilerin oylarını düşündüklerinin bir ipucu. Programlarında geçekundu aleyhtarı herhangi birşey de yok.

- **Türkiye iktisat tarihine baktığımızda, Tanzimat'tan bu yana, Batı'cı aydınların hedefinin, Türkiye ekonomisinin, dünya kapitalist sistemine entegre edilmesi olduğu görülür. YDH, bu entegrasyon sürecini hızlandırıcı bir faktör olabilir mi?**

- Elbette. En açık ilkelerinden bir tanesi, dünya ekonomisiyle tam bir entegrasyon. Bunu açık program maddesi haline getiren, getirmekte bugüne kadar en radikal davranan siyasi oluşum, YDH'dir.

- **Türkiye'deki büyük sanayinin önemli bir kısmı, uluslararası rekabete hazır olmadığını söylüyor. Avrupa Birliği ile gümrük birliğine gidilmesine karşı çıkıyor. YDH'nin entegrasyonu desteklemesi, sanayicilerin bu kesiminin tepkisine neden olur mu?**

- Aslında YDH'nin geleneksel sermaye fraksiyonların-

dan aldığı destek bugüne kadar son derece sınırlı kaldı. Bunu zaman zaman, yakınma tonu taşıyan ifadelerle, onlar da kabul ediyorlar. Sizin söyledığınız de, bu durumun nedenidir muhtemelen.

- **YDH'nin siyasi taleplerinde iki tane önemli nokta var. Birincisi, Kürt sorunu, ikincisi ise siyasi İslam'a yaklaşımı... Bu tür görüşleri, devlet katında, geleneksel siyasi anlayış ile çatışacak gibi görünüyor.**

- Birinci Cumhuriyet'in, yani Türkiye'de devletin klasik yapılanışının artık uzun süre devam edemeyeceği görüşü, bugünkü devletin belirleyici güç odaklarında da yandaş bulmaya başlamış olabilir. Nitekim, Cem Boyner, Milliyet'teki söyleşisinde, orduda ve bürokraside kendileri gibi düşünenlerin çoğaldığını söylüyor. Bu durumda, YDH'nin siyasi yapılaşma bakımından öne sürdüğü radikal talepler, devlet katında büyük bir direnişle karşılaşmayabilir. Ama, bu kadroların geleneksel görüşleri, eğer devlette hakim olmaya devam edecekse, YDH kendi demokratik taleplerinden taviz vermek zorunda kalacaktır.

- **Yirminci yüzyılın başında, liberal sağın karşısında, ona alternatif oluşturabilecek güçlü bir sol hareket vardı. Yeni sağın, Batı'da ve Üçüncü Dünya'da, çalışanların haklarını onlardan geri alarak genişlemesinin sonucunda yeni bir sol alternatif olgunlaşabilir mi?**

- Yeni sağ, bunun maddi koşullarını, işbaşına geldiği her yerde hazırlayacaktır. Türkiye'de de YDH'nin bir iktidar şansı olursa, solun yeniden güçlenmesi için nesnel koşullar olgunlaşacaktır. Çünkü piyasa mekanizmalarının egemenlik alanını genişletmeyi önerdikleri ölçüde, varolan işsizlik sorununu ve adaletsizlikleri derinleştirmekten başka bir sonuç çıkmayacaktır ortaya. Çünkü piyasayla sınırlı bir iktisadi özgürlük başlangıçtaki eşitsizlikleri derinleştirici etki yapar. Ama, nesnel koşulların yanında, bir de öznel koşul çok önemli. Solun, en azından, YDH'nin gösterdiği siyasal becerikliliği gösterebilmesi, bir örgütsel alternatif olabileceğini ortaya koyması gerekiyor.

- **Yeni sağın karşısına çıkacak bir sol hareket hangi eksenlerde mücadele etmeli?**

- Bütün sağ partilerin, demokrasi söylemiyle savundukları serbest piyasa mekanizması arasındaki çelişkinin üzerinde durmak, bence bir sol hareket için, çok yararlı bir başlangıç noktası olabilir. Ama piyasa ekonomisinin ve onun temeli olan özel mülkiyeti savunduğu ölçüde, tüm demokrasi talepleri, işyerinin kapısında, fabrikanın kapısında duruyor. Örneğin demokrasinin bu kadar ön plana çıktığı bir siyasi programda, iktisadi demokrasi, işyeri demokrasisi, yönetime katılma gibi talepler, hiç bir şekilde yer almıyor. Bu, dünya çapındaki demokrasi tartışmalarının çok gerisinde bir durum. Türkiye çapında radikal görünmesi, bir, geleneksel olarak bunları savunagelmış solun marjinalleşmiş olmasıyla ilgili; ikincisi, Türkiye'deki merkez sağ partilerin öteden beri demokrasiden ziyade mülkiyet hakkını savunan otoriter rejimden yana olmuş olmalarıyla ilgili. Yani, sol, siyaset alanındaki demokratik hak ve özgürlüklerin, üretim alanına, ekonomi alanına yaygınlaştırılmasına öncülük ederek bir şans yakalayabilir.

Globalleşme çağında popülizm: Tıkanma ve yeni oluşumlar

Hiçbir toplumsal yapı dünyadan kopuk mutlak bir özerklik içinde değildir ve sürekliliğini geleceğe taşıyabilmek için, kontrolü dışında değişmekte olan dünyaya adapte olmak zorundadır.

*Ali BAYRAMOĞLU

*Erol KATIRCIOĞLU

*Etyen MAHCUPYAN

Toplumsal sistemler esas olarak kendilerini yeniden üretmenin peşinde oldukları için, toplumsal değişme -sürekli olmasına rağmen- günlük hayatın içinde pek kolay algılanmaz. Bir toplum için "yeni" olan genellikle sonradan saptanır. Ancak, toplumun kendisi de tarihsel macerasını yaşarken kendi dönemine ait bazı olguları "yeni" olarak algılar. İrili ufaklı bu "yeni"ler genellikle eski yapıların kırılmaya yüz tuttuğu, ancak ardından neyin geleceğinin pek bilinmediği zamanlara rastlar.

Toplumsal örgü üzerinde etkili olmaya çalışan yeni siyasi aktörler de bu dönemlerde önlerinde açık bir kapı bulurlar. Bir yandan kendilerini "yeni" olarak sunarken, eğer doğru bir söylem geliştirebilirlerse, toplum nezdinde de "yeni" olarak algılanabilirler. Bu oluşumların gerçekte ne kadar yenilik içerdikleri ise ancak zaman içinde belli olur.

1990'ların ortasında Türkiye toplumu bu tür bir kırılmanın, boşluğun eşiğinde; dolayısıyla "yenilik" iddiasında olan oluşumlarla karşı karşıya ve yenilerine gebe. Bunun altta yatan nedeni yüzyıllardan bu yana miras yoluyla devraldığımız bir yönetme/yönetilme zihniyetinin anakronik hale gelmesidir.

Osmanlı'dan günümüze yönetim zihniyeti

Osmanlı'daki devlet-toplum ilişkisi, tüm siyasi haklarını devlete devretmiş bir toplumla, yönetmeyi mutlak bir imtiyaz olarak elinde tutan Sultan ve bürokratik kadronun ilişkisidir. İnsanı top- rağına veya loncasına esir eden, maddi refahın sadece devlet yoluyla elde edilmesini meşru sa- yan, ancak istediği anda ve biçimde bu bireysel maddi refaha el koyma hakkını elinde tutan bir devlet anlayışı yaklaşık altı yüzyıl boyunca bu topraklarda egemen olmuştur. Toplumun üzeri- ne bir örtü gibi yayılarak toplumsal artığı mer- kezde toplamaya çalışan bir mekanizma yaratmış olan Osmanlı, her türlü toplumsal değişmeyi ve yeniliği de kendi aleyhine olarak yorumlamıştır.

Ner var ki, hiçbir toplumsal yapı dünyadan ko- puk mutlak bir özerklik içinde değildir ve süreklili- ğini geleceğe taşıyabilmek için, kontrolü dışında değişmekte olan dünyaya adapte olmak zorunda- dır. Osmanlı düzeninde 19. yüzyıla gelindiğinde,

var olan devlet ve toplum yapısıyla Avrupa ile başa çıkamayacağı ve çıkışı olmayan bir yola doğru gidildiği ortaya çıkmıştı. Gerçek değişimin top- lumsal yapıda olması gerektiğini es geçen yönetim, devleti kurtarma kaygusuyla Tanzimat'la başlayan reformlara girişti. Dolayısıyla Osmanlı'da değişim- lerin amacı yönetimdeki zaafiyeti gidermek oldu.

Aynı sorunsal Cumhuriyet döneminde de mevcuttu. Ancak monarşik mutlakiyetçiliğin ge- çerliliğini yitirdiği, ulus-devlet modelinin egemen hale geldiği bir dünyada, devletin idamesi için ge- rekenler topluma ait olanın daha fazla dikkate alınmasını gerektirmiştir. Bir yandan halkı yanı- na alma gereği, ancak aynı anda ve esas olarak devletçi zihniyetin korunması, popülizm olarak adlandırılan yönetim mantığına yol açmıştır. Di- ğer bir deyişle, parti teşkilatı üzerinde neredeyse mutlak bir güce sahip liderler, duruma göre şekil- lendirilen içi doldurulmamış bir fikiryat ve bir rant mekanizması olarak çalışan parti örgütleri...

Cumhuriyet döneminin tüm partileri bazen halkçı bazen devletçi yanı ağır basan bir şekilde bu popülist yönetim zihniyetinin içinde yer aldılar. İç ve dış konjonktürün gerektirdiği kadaryla iki uç arasında gidip geldiler; ancak madalyonun devletçi yüzü her zaman daha önemliydi, çünkü siyasal partilerin varlıklarını sürdürebilmeleri devlet kaynaklarının kontrol edilebilmesine ve "halk için" davranılabilmesine bağlıydı.

Ancak 1980'lere gelindiğinde dünyadaki glo- balizasyon "akımı" hem iktisadi hem de kültürel açıdan ulusal sınırları anlamsızlaştırmaya ve top- luma rağmen devletçiliğin muhafazasını olanak- sız kılmaya başladı. Bu süreci ve sonucunda yeni oluşumlara yol açan ortamın nasıl oluştuğunu anlayabilmek için, 1980'li yıllarda Dünya'daki yeni gelişmelere ve Türkiye'deki toplum ve devlet yapısının bu gelişmelere tepkisine daha yakından bakmak gerekmektedir.

Dünya ve Türkiye: İktisadi boyut

1970'lerde petrol krizi ile başlayan dünya eko- nomik buhranı, bir yandan karlılığın düşmesine yol açarken, bir yandan da karlılığın yeniden tes- si için gerekli yeni teknolojik buluşların gelişme-

sine uygun bir ortam yaratmıştı. Bu uygun ortamda ortaya çıkan yeni teknolojik ürünlerin, 1980'lerde günlük hayata girmeye başlamasıyla da günlük hayat, yani bireyin içinde yaşadığı ekonomik, sosyal ve siyasi ortam, radikal bir biçimde değişmeye başladı. Özellikle enformasyon teknolojilerinde devrim sayılan yeni buluşlar, bir yandan bilginin, düşüncenin ve yaşam tarzlarının standartize olarak yaygınlaşmasına yol açarken, bir yandan da bireyin (ve ait olduğu grupların) bu standartlaşmaya karşı bir tepki oluşturmaya neden oldu.

Ekonomik alanda bu tepki, kendini, tüketici talebinin parçalanması olarak ortaya koydu. Globalleşmenin standartize ettiği tüketim kalıplarına bireyin tepkisi, standart ürün üreten firmaların mallarına olan talebin azalmasına yol açtı. Bir başka deyişle, kendi zevk ve tercihleri üzerinde daha özgür ve bağımsız olmayı isteyen birey, talebini, geçmişin büyük dev firmalarının standart ürünleri yerine, kendi zevklerine uygun çeşitlilikte üretim yapan ve kendine daha geniş seçim olanakları sunan firmaların ürünlerine yöneltti.

Parçalanmış ve çeşitlenmiş bu yeni talep yapısı, standart ürün üretmek için oluşturulmuş üretim tekniği (mass production) ile karşılanamaz olduğundan, yeni teknolojilerin de katkısıyla her türlü talep değişikliğine anında cevap verebilen daha esnek ve dinamik bir üretim tekniğinin (flexible production) gelişmesine yol açtı. Üretim tekniğindeki bu gelişmeler ise optimum üretim ölçeğinin küçülmesine ve böylelikle büyük ölçeklerden kaynaklanan "giriş engelleri"nin azalmasına ve sonuçta (ulusal ve uluslararası piyasalarda) rekabetin artmasına neden oldu. Bu süreç aynı zamanda şu anlama da gelmekteydi: Kütle üretim temelinde oluşmuş büyük firma veya grupların ekonomideki egemen (merkezi) konumları, yeni teknolojileri kullanan ve daha küçük boyutlarda (etkin) üretim yapan firmalarca zorlanmaya başlamış, bir başka deyişle ekonomik yapıda merkezkaç güçlerin gücü giderek artmaya başlamıştı.

1980'lerde dünyadaki gelişme trendleri böyle iken, Türkiye ekonomisi ve bu ekonominin örgütleniş biçimi büyük ölçüde merkezi bir özellik göstermekteydi. Ekonomideki payı yüzde 50'lere varan bir devlet sektörü ile, devletle özel tarihsel ilişkiler içinde oluşmuş büyük, tekeli yüksek özel sektör firma ve grupları ekonomik yapının merkezini oluşturmaktaydı. Çevrede ise, daha çok tarımsal girdi kullanımı ile üretim yapan emek-yoğun firma-

lar, merkezdeki firmalarla aynı ürünü üretmekle birlikte pazar payları küçük, orta boy firmalar yer almaktaydı.

Merkezdeki firma ve grupların üç temel güç kaynağı vardı. Geleneksel olarak devlet, bu firma ve grupları ülkenin gelişmesine katkıları nedeniyle, kimi zaman koruma, kimi zaman teşvik, kimi zaman ucuz girdi sağlamak biçiminde desteklemekteydi. İkinci olarak bu firmalar, Batı'nın geniş pazarları için üretilmiş teknolojileri transfer etmekle, Türkiye gibi görece küçük pazarların olduğu bir ekonomide kuruluşları itibaren tekelleri bir konum elde etmişlerdi. Üçüncü olarak da, büyük ölçeklerde oluşturmuş oldukları giriş engellerini, bankalara sahip olarak yarattıkları "mali giriş engelleri" ile pekiştirebilmişlerdi.

Böylesine yapılaşmış Türkiye ekonomisi doğal olarak yüksek bir merkezileşme ve yoğunlaşmayı kaçınılmaz kılmıştı. Nitekim bütün göstergeler rekabetçi olmayan bir ekonomik yapının varlığına işaret etmekteydi.

1980'lerde uygulamaya konan liberalizasyon politikaları bu yapıyı zorlamış olmakla beraber, 1990'lara kadar gerek yoğunlaşma düzeyinde ve gerekse büyük firmaların tüm ekonomi içindeki ağırlıklarında önemli bir değişmeye yol açmamıştı. Oysa, aynı politikalar bu dönem boyunca çevre firmalara özellikle ihracat konusunda yeni imkanlar sunmuş ve bu nedenle de sistemin en dinamik unsurları haline getirmiştir.

Çevre firmaların yarattığı bu dinamizm ile merkezdeki firmaların (devletin KİT'leri ile tekelleri büyük grupların) konumlarını koruyabilmeleri, özellikle 1990'larda merkez ve çevre arasında bir gerilimin oluşumuna neden olmuştur.

Bu gerilim, zaman zaman TOBB ve TUSİAD arasında tartışmalara ve çekişmelere neden olduğu gibi, çevre firmaların kendi aralarında örgütlenip (Genç İşadamları Dernekleri, MÜSİAD, MİSİAD) merkeze tavır almaya yönelmelerine de neden olmuştur. İktisadi düzlemde ele aldığımız bu gerilimin uzantıları doğal olarak sosyolojik ve siyasi alanda da kendini göstermiştir.

Dünya ve Türkiye: Sosyolojik boyut

Sosyolojik açıdan günümüz Türkiye'si'ni belirleyen dört önemli özellikten söz etmek mümkündür.

1. Bunlardan ilki ve en önemlisi nitelik, yön ve yoğunluk açısından hızla değişen toplumsal taleplerdir. Merkezkaç güçler tabir edilen, varlıkları ve talepleri itibariyle siyasal merkezin ve merkez gücün (devlet aktörleri, büyük sermaye, laik medya, kent burjuvazisi vb.) dışladıkları toplumsal kesimler (Kürtler, dindarlar, İslamcılar, gecekondü sahipleri, Orta Anadolu'lar vb.) kaynak, kurum, teknoloji ve aracı kullanma açısından nitelik ve etkinlik kazanarak güçlenmişlerdir. Dolayısıyla bu kesimlerin sisteme sızma ya da sisteme bütünleşme talepleri azalmıştır. Tek kapalı rant sistemlerinin kapılarını zorlamaya ve siyasi merkezi fethetmeye soyunmuşlardır. Bu fetih hareketlerin en önemli noktası, bu eylemlerinin temel referansını ekonomik değil kültürel, statü ya da öge olmaya başlamasıdır. Merkezin meşruiyetini, kamu yaşamını ya da özel yaşamı tanzim ederek, bir iktidar ilişkile-

***Cumhuriyet döneminin tüm partileri
bazen balkçı bazen devletçi yanı ağır
basan bir şekilde popülist yönetim
zibniyetinin içinde yer aldılar. İç ve
dış konjonktürün gerektirdiği
kadarıyla iki uç arasında gidip
geldiler.***

ri alanı oluşturmamasından alması bu toplumsal eylemlerin kültürel niteliğini açıklayan ilk unsurdur. İkinci unsur, merkez-çevre çatışmasının Türkiye'de tarihsel olarak, herşeyden önce yaşam biçimleri, toplumsal ahlak, kamu sahası, insan tipi bazında oluşan kültürel bir çatışmaya tekabül etmesi yatar. Üçüncü unsur kaynağını globalleşmenin evrensel boyutundan alır. 80'li yıllarda bireyin topluluklara başkaldırdığı, kar motivasyonunun sınır tanımaz temel değer haline geldiği bir dönem yaşanmıştır. Reel ürünler üretimine manevi ürünler de eklenmiş, inançların, değerlerin, zihniyetlerin metalaştığı dev pazarlar oluşmuştur. Sembol, kimlik ve imaj üreten kültür sektörü dev bir sanayi haline gelmiştir. Bu sanayi zihniyetleri, kimlikleri, kişilikleri standartlaştırıyordu. Bu dev zihniyet pazarına duyulan tepki doğal olarak ekonomiye değil, kişiliğe, kimliğe, kültüre endeksli oldu.

2. Günümüz Türkiye'si'ni belirleyen ikinci önemli özellik, yenilenen bu toplumsal talepler karşısında merkez sağ ve sol siyasi partilerin yetersiz kalmaları, ardından da tepki göstermeleriyle ortaya çıkan yapısal bir temsil krizidir. Bu tepkinin kökeninde siyasi partilerin devletin ve merkez güçlerin filitraj aygıtları olması ve merkezîyetçi yapılanmayı reddeden talepler karşısında mesruiyetlerini her geçen gün daha çok devlette aramaları yatmaktadır. Bu durum merkez sağ ve sol siyasi partilerin temsil kabiliyetlerini yitirmelerine ve kimliksizleşmelerine yol açmıştır. Kimliksizleşmenin ilk sonucu siyasi tıkanıklık olmuştur. Tıkanıklık ardından, merkez partilerin oy erimesi ve kimliksizleşmelerinden kaynaklanan hükümet etme kabiliyetlerinin azalmasıyla siyasi merkez boşluğuna dönüşmüştür. Bu boşluğun sonucuyorsa devlet ve kar krizi olarak ortaya çıkmıştır.

3. Günümüz yapısını belirleyen üçüncü özellik, bu temsil ve karar krizlerinin yarattığı, siyasi ve kültürel hakemlik kurumlarına ilişkin bir zaafiyet halidir. Bu zaafiyet hali değişik toplumsal grupları birbirine bağlayan bağların zayıflamasına işaret eder. Toplumsal bağların zayıflaması, her toplumsal grubu ve kimliği kendi içine kapanmaya itmekte, toplumsal doku bozukluğunu ya da toplumsal mesruiyet zemininde işlev bozukluklarını ortaya çıkarmaktadır.

4. Dördüncü özellik, belirli bir güç ilişkisi çerçevesinde toplumsal gruplar arası denge ve bütünleşme mekanizması üzerine oturan merkez-çevre çatışması ekseninin yerine, kutuplar arası kopuşu ifade eden globalleşme-yerel gerilimine bırakmasıdır. Yerleşme kültürel kimliğin taşıyıcı olduğu ve dünün merkezkaç güçlerinin bütünleşerek merkez güçlere meydan okuduğu kültürden gelen bir modernleşme halini ifade etmekte ve bu haliyle kültürel totalitarizm unsurları da içinde barındırmaktadır.

Yeni oluşumlar ve tercihler

Görüldüğü gibi Dünya'daki ve Türkiye'deki değişime uyum göstermeyen siyasal yapı kendi içine kapanırken toplumdaki kopmuş, bu ise yerleşik siyasal sistem içinde temsil edilmekten ümidi kesen toplumsal grupların siste-

Dünya'daki ve Türkiye'deki değişime uyum göstermeyen siyasal yapı kendi içine kapanırken toplumdan kopmuş, bu ise yerleşik siyasal sistem içinde temsil edilmekten ümidi kesen toplumsal grupların sistemi bir çatışma modeli olarak algılamalarına yol açmıştır.

mi bir çatışma modeli olarak algılamalarına yol açmıştır. Devletle toplum arasındaki bu kopukluk, öte yandan devletin kendi içinde tıkanmaya ve nihayetinde bir siyasal boşluğa neden olmuştur. Siyasal partilerin işlevsel olduğu alandan çekilmesiyle, bu boşluğu en azından söylem bazında doldurma iddiasında olan yeni oluşumlar siyaset sahnesinde görülmeye başlamıştır.

İlginç olan nokta, bu sivil toplum örgütlerinin önemli bir çoğunluğunun liberal olmasıdır. Bunun temelde iki nedeni vardır. Birincisi, sistemin tıkanıklığında devletin iktisaden büyüklüğünün önemli payı olması ve iktisadi liberalizmin buna çare olduğuna dair toplumdaki genel kanıdır. İkincisi ise, ahlaki yozlaşmaya karşı çıkarak popülaritelerini artıran İslamcı akımların karşısında, ahlaki temizliği ve rasyonelliği koyan klasik liberal görüşlerin talep bulmasıdır. Ne var ki, niyetin iyi olması toplumsal çözüm için yeterli gözükmemektedir. Salt liberalizm çerçevesi içinde kaldıkları takdirde, yeni oluşumların çözüm getirmede başarısız kalacaklarını tahmin etmek zor değildir. Devletin iktisaden küçültülmesi toplumun alanını genişletecekse de, toplum-içi mekanizmaların çatışmacı bir dinamığa oturmakta oluşu, barışçı ve sağlıklı bir ekonomik sistemin yaratılması açısından yetersiz kalacaktır. Üstelik yerel unsurlar olan İslamcı akımların alternatifliği, yeni liberal oluşumları kolaylıkla global kutba yerleştirebilir ve bu da toplumdaki çözümü tamir etmek bir yana, daha da sertleştirebilir.

Dolayısıyla yeni oluşumların eski siyasi boşluğu doldurma misyonları başarısız kalmaya mahkûmdur. Çünkü 90'ların Türkiye'si'nin sorunu 80'lerden farklıdır ve sadece devletin düzenlenmesi ile çözülemez. Aynı zamanda toplumsal yapının bozulmuş, kutuplaşmış olan dokusunun da tamiri, yani toplumsal öğeler arasında demokratik bir mekanizmanın yerleştirilmesinin sağlanması gerekmektedir. Bu ise, eski merkezin doldurulması ile değil, ancak yeni bir merkezin yaratılması ile mümkündür, çünkü eski merkez popülist bir zihniyeti yansıtmaktadır ve bu yaklaşım içinde demokratik çözümlerin getirilmesi olanaksızdır.

Yeni oluşumlar arasında bu önceliği görüp, ona göre yapılan hareketlerin ise Türkiye'yi barış ve refah yolunda ileriye taşıma şansları bulunmaktadır ve Yeni Demokrasi Hareketi en azından teşhis ve niyet düzeyinde bu misyona talip gözükmektedir.

Doç. Dr. Gökhan Çapoğlu:

Boyner hareketi bir entellektüel popülizmdir

YDH ve diğer "liberal" hareketler, 1980'lerde Reagan'ların Thatcher'ların başlattıklarını Türkiye'ye uygulamak istiyorlar. Yalnız, bunu yapmaya çalışırken, düşünce sistemleri tutarlı bir bütün oluşturmuyor.

- İtalya'da ve bir dizi Avrupa ülkesinde yeni sağ hareketlerin geliştiği görülüyor. Türkiye'de de, son dönemde, Yeni Demokrasi Hareketi gündeme geldi. Yeni sağın dünyadaki ve Türkiye'deki gelişimini, benzeyen ve benzemeyen yönlerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

- 1980'lerde, dünyada, Reagan ve Thatcher'la ortaya çıkan bir yeni sağ akım vardır. Bu, daha çok, liberal ekonomiyi aşırı biçimde savunan, devletin ekonomik hayatta hiç bir biçimde rolünün olmaması, küçülmesi gerektiğini söyleyen bir akımdır. Fakat, bugün İtalya'da, Türkiye'de, Japonya'da gördüğümüz akımlar, biraz daha farklı. Bunlar, siyasal sistemin tıkanmış noktada, değişim isteyen akımlar. Bunların yeni sağ olarak değerlendirilmesi o kadar doğru olmayabilir. Yeni sağ, sosyalist sistemin çöküşünün ortaya çıkardığı bir akımdır. Ama, yeni durum, sağ sol ayrımının ötesinde. Şimdi, savunulan şu: Ekonomide, devletin üretici olarak katılmadığı, fakat kuralları koyduğu ve bunları denetlediği bir yapı düşünülüyor. Siyasette ise, liberal devlet öngörülüyor.

- Gerek Amerika'da, gerekse İngiltere'de, Reagan ve Thatcher'in izlediği politikalara karşı güçlü alternatifler ortaya çıktı. Türkiye'de alternatif oluşturmada ve bu konudaki gecikmeyi nasıl değerlendiriyorsunuz?

-Oradaki olay, sistemin çok tıkanmış olması. Tabii, Türkiye'de de, İtalya'da da sistem tıkanmış durumda. Ne yazık ki, özellikle Türkiye'de, insanlar o kadar orijinal değiller. Birtakım yerlerden aldıkları kavramları Türkiye'ye doğrudan doğruya uyguluyorlar.

-Boyner, Kabatepe, ya da Tibuk'un yeni bir söylemleri var mı?

-Onlar yeni değil. 1980'lerde Reagan'ların, Thatcher'ların başlattığı hareketleri Türkiye'ye uygulamak istiyorlar. Yalnız, onu yapmaya çalışırken, birincisi düşünce sistemleri tutarlı bir bütün oluşturmuyor. Örneğin, "devlet olmasın" diyorlar. Oysa, devletin olması gerekiyor. İkincisi

çok önemli bir nokta, kadroları yok. Türkiye'de kadro kavramı çok yanlış anlaşılıyor. Etrafınıza 100 tane adam toplarsanız, "işte bizim kadromuz budur" diye çıkıyorsunuz. Halbuki, kadro demek, kendi alanlarında uzmanlaşmış ve işi üstlenmiş insan demek.

- Amerika ve İngiltere'de gerileme sürecine giren yeni sağ akım, Türkiye'de başarılı olabilir mi?

- Bunu, onların düşünmesi gerekir. Bu tür yaklaşımların başarısızlığı konusunda birşey aktarmak istiyorum: Amerikalı eski bir belediye başkanı, "Amerika'da, özel sektör, sağlık konusunda bile köşe dönmeye çalışıyor" dedi. Düşünün, dünyanın en gelişmiş kapitalist ülkesinden bahsediyoruz. Şimdi, Türkiye'de özel sektöre bakıyorsunuz. Belirli kesimleri gelişmiş durumda, dünyayla rekabet istiyor. Ama, bunun yanında, Halil Bezmen gibi insanların sayısı da çok fazla. Onlar, "bu serbest piyasadır, ben kazıklarım" anlayışına sahipler. Bunların Türkiye'yi yönlendirebileceğini düşünmek biraz zor.

Ama, öte yandan "devlet iyi çalışıyor mu, devlet güçlü mü" diye sorarsanız, devlet güçlü değil. Aslında, devletin üretim yapmasıyla, güçlü olması arasında bir ilişki de yok. Hatta, ters bir ilişki var. "Devleti küçültelim" diyorlar. Ben, bu küçültme kelimesine karşıyım. İdeolojik bir kelime, devleti küçültmek. Rakamsal olarak, GSMH açısından bakıyorsanız, diyelim ki, şimdi yüzde 30'lardaysa ve yüzde 10'lara indirmeyi

Türkiye'de de, İtalya'da da sistem tıkanmış durumda. Ne yazık ki, özellikle Türkiye'de, insanlar o kadar orijinal değiller. Birtakım yerlerden aldıkları kavramları Türkiye'ye doğrudan doğruya uyguluyorlar.

düşünüyorlarsa, ben aksini savunacağım. Ben, devletin rolü değişsin diyorum. Ama, devlet büyüyecek büyük bir ihtimalle. Çünkü, Türkiye'de eğitim, sağlık, kamu hizmetleri, adalet hizmetleri çalışmıyor. Sistem durmuş durumda. Eğitim ve sağlık gibi konuların paralı olmasından yanalılar. Fakir kesimler kapsanmıyor. Zannediyorum Türkiye gerçeklerinden uzaklaşıyorlar.

- *Yeni sağ hareketlerin belirgin görüşlerinden biri de, tarımda sübvansiyonların kaldırılması... Nüfusun yarısının kırsal kesimde yaşadığı bir ülke için bu ilginç bir çıkış değil mi?*

-Bu konuda daha genel bir değerlendirme yapalım. Özellikle Cem Boyner öncülüğünde giden hareket, entelektüel bir popülistinden başka bir şey değil. Teşviklere gelince... Teşviklerin kalkmasını olumlu buluyorum. Ama, onun yerine geçecek mekanizmaları da getirmek lazım. Köylüyü toprağına bağlayacak, göçü önleyecek öneriler getirmek gerekiyor. Yeni Demokrasi Partisi, "köylülere bedava arazi vereceğiz, bu şekilde göçü önleyeceğiz" diyor. Oysa, köylü, şehre toprağıni satarak geliyor. Eğer, siz köylüye bedava toprak verirseniz, göçü önlemek yerine artırırınız. Bunun dışında, Yeni Demokrasi'nin programına baktığınızda, "birisi bir gece oturmuş ve kafasına estiği gibi yazmış" izlenimi veriyor. Daha çok Kürt sorunu vurgulanmış, onun ötesinde, fazla bir parlak düşünce veya çözüm önerisi yok. Örneğin, mesai saatlerinin cuma namazına göre düzenlenmesini istiyorlar. Eğer daha tutarlı olabilselerdi, mesai günlerinin de Cuma gününe göre düzenlenmesini isterlerdi. Burada, yapmak istedikleri, dinci kesime de bir şekilde mavi boncuk vermek. Boyner, tam bir popülist... Köylüye arazi vermek, köylünün sorununu ve göç sorununu çözmediği gibi, mesai saatlerinin cuma namazına göre ayarlanması, Türkiye'deki birtakım sorunları çözmediyor. "Teşvikler kalsın". Ona katılıyorum. Benim senelerdir savunduğum, hiç bir kesime teşvik verilmemesi. Evet, maddi teşvik verilmesin. Ama, teşvikler, teknoloji altyapısını geliştirmek için verilsin. Eğitime, sağlığa, altyapıya, çevreye verilsin, insanlara gelişme ortamı yaratılsın.

-*Cem Boyner, Konya'da düzenlediği bir basın toplantısında, partilerin halktan kopuk olduğunu, kendi partilerinin halka dayandığını söyledi. Hareketi götüren kişilerin, sizce, Türkiye'de taban bulma şansları nedir, hangi çevrelerden destek alabilirler?*

-Bence tabanı, kendisinin gezdiği odalardaki birkaç işadımı. Onun ötesinde, yani yüzde 1'in, yüzde 2'nin ötesinde değil. Yüzde 45'ler falan sözkonusu olamaz. Evet, Türkiye'de bir siyasi tıkanıklık var. O boşluğu doldurmak gerekiyor. Ama bunlar, o boşluğu dolduracak yetenekte ve kapasitede değiller. Yeni Demokrasi Partisi, Kürt sorununa siyasi çözüm öneriyor. "Ülkeyi niye 10 senedir bombalıyoruz" diyor. Terörün olduğu bütün ülkelere baktığınızda, ülkelerini bombalıyorlar. Herhalde, bunu en son söyleyecek insan da, Sayın Boyner. Çünkü, kendisi, Alaska'da korumasız ayıları zevk için vuran bir insan. Burada, güvenlik güçlerine bu şekilde yaklaşması bence

Yeni Demokrasi'nin programına baktığımızda, "birisi bir gece oturmuş ve kafasına estiği gibi yazmış" izlenimi veriyor. Daha çok Kürt sorununu vurgulanmış, onun ötesinde, fazla bir parlak düşünce veya çözüm önerisi yok.

tutarlı değil.

-*Bu hareketi Boyner dolduramaz diyorsunuz. Peki Kabatepe ya da Tibuk doldurabilir mi?*

-Kabatepe, Boyner ve Tibuk'un siyasete girme cesaretini kendilerinde bulmasının nedeni, bence, Türkiye'de siyasetin seviyesinin çok düşmüş olması. Bazı şeyler söylediğine inanan herkes, siyasete girebileceğine inanıyor.

-*Boyner'in, Özal'ın ANAP'ın kuruluşu sırasında yaptığı gibi çeşitli eğilimleri partisinde toplama hedefini nasıl değerlendiriyorsunuz?*

-Özal'la karşılaştırmak yanlış olur. Çünkü Özal askeri darbe sonrası yönetimdeydi. Özal'ın dört eğilimi birleştirmeye çalıştı. Çünkü, öbür eğilimlerin siyasi çıkış noktası yoktu. Ne zaman ki siyasi yasaklar kalktı, ondan sonraki ilk seçimde, Özal hareketi dağıldı. Şimdi, öyle bir ortam yok, öyle bir görüş yok. Uzlaştırıcı olmak olayı sözkonusu Türkiye'de. Çünkü toplum "laik olanlar, olmayanlar, Atatürkçü olanlar, olmayanlar" şeklinde yapay bir biçimde bölünüyor.

-*Çözüm getirebilecek bir oluşum var mı?*

-Yok, şu anda. Belki de biz başlatırız.

-*Öyle bir düşünce var mı?*

-Var tabii.

-*Biraz anlatır mısınız?*

-Kitabımızda anlatacağız. "Türkiye'de Siyasi Tıkanıklığı Aşmak İçin". Ağustos sonu, Eylül başı gibi çıkmış olacak.

-*Anladığım kadarıyla kitabınızda teorik açılım yapacaksınız. Örgütlenme düzeyinde herhangi bir çalışmanız var mı?*

-Türkiye'de insanların yanıldıkları nokta o. "Biz hareketi kurarız, insanlar bizi destekler" diye düşünülüyor. Halbuki, o hareketin insanlara maledilmesi gerekiyor. Düşüncelerinizi insanlara ulaştırdığınız zaman, o düşünceler, tabanda bir heyecan yaratıyorsa, o heyecanı sürükleyecek bir hareket olması gerekiyor. Yoksa, televizyon kameralarının önüne çıkıp, herkesin söylediği şeyleri tekrar söylemekle bir heyecan yaratılabileceğini, bir hareketin öncülüğünün yapılabileceğini zannetmiyorum.

-*Ama düşünceleri gecekonduya, köye gidip birilerinin anlatması gerekiyor. O birileri var mı?*

-Şu açıdan var. Belirli düzeyde anlatmak gerekiyor. Fakat medya var. Onu kullanabilirsiniz.

-*Siyasi yelpazenin neresindesiniz?*

-Ekonomide liberal, siyasette liberal düşünceleri savunuyoruz. Birtakım somut çözüm önerilerimiz var.

Besim Tibuk (Liberal Parti girişimi):

İnsan doğasından egoisttir

Liberal fikir, popüler bir fikir. Bu bir inanç gibidir, din gibidir. Çünkü bizde önemli olan insana güvenmektir.

- Kendinizi liberal olarak tanımlıyorsunuz. Sizce, mülkiyetin özel sektörle olmasıyla kamu sektörünün olmasının arasında ne fark var?

- İnsan doğasından, naturesından ötürü egoisttir. İnsan kendi bahçesine bakar, dışarı çıkınca, çöpünü sokağa atar.

- Bugüne kadar yapılan araştırmalar, mülkiyetle verim arasında bir ilişki bulunmadığını gösteriyor.

- Mülkiyet önemli değil ki. Önemli olan, işletmedir. İnsanın kimin için çalıştığıdır, devlet için mi, kendisi için mi...

- Sübvansiyonlara niye karşı çıkıyorsunuz?

- Sübvansiyon nedir? Ahmet'in, Mehmet'in, Süleyman'ın parasını Selami'ye vermektir. Peki, niye veriyorsun? O adam iş yapacaksa, hesabını yapsın. Bir iş karlıysa yapsın, değilse yapmasın. O mal üretilmiyorsa, dışarıdan gelsin. Ahmet'in Mehmet'in parasını Selami'ye verip çarçur ettirmek Allah'ın emri mi? Sübvansiyon dünyanın her tarafında saçmalaktır. Sübvansiyon verdiğiniz zaman verimsiz bir işletmeye arka çıkıyorsunuz. Cezasını Ahmet, Mehmet çekiyor.

- Bütün gelişmiş kapitalist ülkeler sübvansiyon uyguluyor. Türkiye, OECD ülkeleri arasında en az sübvansiyon uygulayan ülke görünümünde. 20 milyon köylüsü olan bir ülkede, "sübvansiyonları kaldıracam" demek size tuhaf gelmiyor mu?

- Bizim de sübvansiyonumuz var. Ama, vergi olarak var. Bizde vergiler düşürülüyor, yüzde 10'a indiriliyor, gümrük sıfırlanıyor. Hiç bir formalite yok. Tarımda vergi yok. O malı işleyen fabrikalara vergi avantajı var. Köylünün girdisini destekliyoruz. Mesela, gübre fabrikasından vergi almıyoruz, böylece ucuz gübre geliyor. Zaten sıfır gümrük olunca gübre de ucuzluyor. Dikkat ederseniz, burada, serbest piyasanın getirdiği fiili bir sübvansiyon sözkonusu oluyor. Bence, mesela, Toprak Mahsulleri Ofisi'ni kaldırıp, parasını doğrudan köylünün cebine koymak bile daha iyi. Çünkü, ofisin parası köylüye ulaşmıyor ki, mal çürüyor, para çar çur ediliyor.

- Basın toplantınızda, "Türkiye'de spekülörler ekonominin can damarıdır" dediniz. Türkiye'de kaç spekülör var?

- Türkiye'de hiç spekülör yok. Devlet hepsini

ezmiş. Her türlü malı stoklayıp da o mal pahalılarınca piyasaya çıkartan spekülördür. Turşu kuran aile bile spekülördür. Sebze ucuzken alır, turşuyu kurar, kışın yer. Spekülasyon ileriye düşünmektir. Benim burada söylemek istediğim şu: Türkiye'de uluslararası büyük para firmalarına izin vereceksiniz, gelip spekülasyon yapacak. Mesela, diyelim ki, dünyada buğday fiyatında düşüş var, Türkiye'ye gelip buğday fiyatını önceden bağlayacak. Devleti çekersek, spekülörler gelir.

- Üretim konusunda ne düşünüyorsunuz?

- Şimdi, bir insan, bir fabrika kurarken, bir sürü kritere bakar. Ulaşım, işçi maliyeti, arazi maliyeti, girdi maliyeti, finans maliyeti. Bizim getireceğimiz modelde, finans maliyeti, dünyanın en ucuz maliyeti olacaktır. Hiç vergi almıyoruz. Türkiye ulaşım olarak en iyi yerde bulunuyor. Herşeyi sıfır gümrükle dışarıdan ithal edeceğiz. O zaman ne olacak? Sen gidip Türkiye'de fabrika mı kurmak istiyorsun? Senin amacın ne? Bir mal üretilip kar etmek değil mi? O malı içeriye de, dışarıya da satarısın. Çünkü maliyet sıfır. Türkiye'de serbestlik olduğu zaman, üretim muazzam artacaktır.

- Tam serbestlik Türkiye'de sanayiye bitirmemiz mi?

- Niye Türk üretmesin, dışarıdan niye getirsin de ülkesinde fabrika kurmasın? Bazı yanlış şeyler yapanlar fabrikalarını kapatacaklar ve başka şeyler üretecekler. O zaman ne olacak, tekstil gibi senin mukayeseli üstünlüğün olan ürünlere yöneleceksin. İnsanlar, serbest piyasada en akıllı, en iyi şeyi yaparlar. İnsanlara güvenin. Bizim partinin programı bunun üzerine kurulmuştur: İnsana güven.

- Peki iş kuramayanlar ne olacak?

- Herkes işadamı olacak değil ki! Bazıları iş yaratacak, diğerleri de onun yanında çalışacak. Teknisyen olacak, işçi olacak. Ama ekonomi gelişecek. İstihdam o kadar artacak ki, dışarıdan işçi getirmeye zorunlu hale geleceğiz.

- Programınızda başka hangi unsurlar yer alıyor?

- Sosyal devleti kaldıracamız. Adalette ihtisas mahkemeleri kuruyoruz. DGM yerine normal mahkemeler olacak. Bir kere adı yanlış, devlet, güvenliğini mahkemeye sağlamaz, orduyla, polisle sağlar. 150 bin kişilik, iyi donanımlı, dinamik, profesyonel bir ordu öngörüyoruz.

Erdal Kabatepe (Liberal Hareket):

Devlet vatandaş için çalışmalıdır

Devlet, vatandaşın üstünde olmayan, ama vatandaş için çalışan bir yapıya kavuşmalıdır. Biz, devletin ekonomideki payının minimum düzeye inmesini, öte yandan özel sektörün girmedığı altyapı, eğitim, sosyal güvenlik alanlarında etkin ve yönlendirici olmasını savunuyoruz.

- Son dönemde, Türkiye'de birçok liberal oluşum şekillendi. Bunların tümünün ilk hedefi, devletin küçültülmesi. Bu hedefi nasıl bir temelle dayandırarak programlaşıyorsunuz?

- Biz, devlet küçülsün derken, hiç bir zaman devletin fonksiyonunu küçümsemiyoruz. Tersine, devletin esas fonksiyonlarını daha iyi yerine getirebilmesi için, küçülmesinden yanayız. Bu birinci hedefimiz. İkincisi, devlet yönetiminde farklı bir anlayış getirmek istiyoruz. Devlet, vatandaşın üstünde olmayan, ama vatandaş için çalışan bir yapıya kavuşmalıdır. Biz, devletin ekonomideki payının minimum düzeye inmesini, öte yandan özel sektörün girmedığı altyapı, eğitim, sosyal güvenlik alanlarında etkin ve yönlendirici olmasını savunuyoruz.

Buradan yola çıkarak özelleştirme anlayışımızı da vurgulayayım: Biz yükün, bir yerden (kamudan) bir yere (özel sektöre) devrinden yana değiliz. Bizim düşüncemiz şöyle: Altyapıda, ulaşım ve enerjiye yatırım aslen devletin görevi, ama özel sektör buralarda özendirilecek. Mesele, temel eğitim parasız olacak, ancak özel okullar her kademede özendirilecek. Üniversiteler paralı olacak, ama, hem devlet, hem de özel sektör burs verecek. Sağlıkta hastaneler özelleştirilecek, özel kesimin ulaşamadığı yerlerde devlet sağlık hizmeti sunacak. Sosyal güvenlik, devlet güvencesinin altında olmak kaydıyla, özel sigorta şirketleri tarafından gerçekleştirilecek. Sigorta primleri ise işveren tarafından sigorta şirketine yatırılacak, böylece herkes sosyal güvenceye kavuşmuş olacak.

- Niçin üretim ve yatırımı devlet yaparken, işin ticaretini özel sektör yapacak?

- Devletin asli görevi üretmektir. Örneğin enerji üretmek yerine enerji tahsilatının peşinden koşarsanız, bir süre sonra paranızı tahsil edemediğiniz için enerji üretilmez duruma ge-

lirsiniz. Aslında, ticarete özel sektör daha verimli çalışır. Çünkü amacı kârdır. Enerjiyi kamu pazarlarsa, diğer bir kamu kuruluşunun borcunu tahsil etmez. Oysa, özel sektör icraya bile vererek parasını alır.

Biz, KİT'lerin, tümüyle beş yıl içinde özelleştirilmesine taraftarız. Kamu bankalarının, öncelikle ve iki yıl içinde -Ziraat Bankası hariç- özelleştirmeye taraftarız. Ziraat Bankası'nı farklı fonksiyonları olduğu için, iki yılda bitirilemez diye düşünüyoruz. Bütün bunlar yapılırken, bütçeye ek bir kaynak yaratmak için değil, devletin, o çizdiğimiz çerçeve içinde ekonomideki rolünü minimuma indirebilmek amacıyla yapılacak. Bu arada, KİT'ler, öncelikle kendi çalışanlarına, bundan sonra o yörenin insanına, daha sonra Türk vatandaşlarına, ondan sonra yabancılarla, ileri teknoloji getirmek koşuluyla satılacak. Bu işletmelerde, yeni bir yönetim anlayışıyla birlikte verim ve karlılık artacak.

- Dünyada şimdiye kadar yapılan uygulamalar, mülkiyetle verim arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını ortaya çıkardı. Örneğin işletmelerin en az yüzde 51'inin kamu mülkiyetinde bulunduğu Çin'de işletmeler son derece verimli çalışıyor, yüzde 12'lik bir büyüme yakalanıyor. Ya da, Asya Kaplanları adı verilen Güney Asya ülkeleri, devlet güdümündeki ekonomileriyle mucize yaratıyorlar. Özelleştirmenin verimliliği sağlamak için yapıldığını söylemek ne kadar gerçekçi?

- Mülkiyetle verimlilik arasında doğrudan bir ilişki yok. Ama bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde şöyle dolaylı bir ilişki var: KİT'ler siyasi amaçlar için kullanılıyor. Eğer bu olmasa, mülkiyet değişikliğine gerçekten hiç gerek yok. Mülkiyet değişikliği derken, bizim amacımız, KİT'leri politikacıların elinden kurtarmaktır.

Medya ve politika ilişkisinde Berlusconi devri

Berlusconi'nin referansları günümüz İtalyan kültürünün verileri ile iç içe geçmiştir: futbol, televizyon, girişimcilik ve serbest pazar.

Dr. Asu AKSOY

Antonia TORCHI

İtalya'da Silvio Berlusconi'nin zaferi ile sonuçlanan Mart 1994 seçimleri medya ve politika arasında ne tür bir ilişki olduğu yönünde bir çok soruyu yeniden gündeme getirdi. Forza Italia hareketinin başarısının tamamıyla 'televizyon partisi' olmasına dayandırılabilceği doğrultusunda yaygın bir görüş ortaya çıkmıştır. Berlusconi, ticari televizyonun İtalya'daki temsilcisi gibidir ve Berlusconi'nin politik kimliği televizyon dünyasının referansları içinden çıkmaktadır. Polo delle Libertà koalisyonunun ortaklarından Lega Nord, sembolik referanslarını nasıl geçmişti karmaya çalışıyordusa, Berlusconi'nin referansları da günümüz İtalyan kültürünün verileri ile iç içe geçmiştir: futbol, televizyon, girişimcilik ve serbest pazar.¹

Berlusconi'nin politika-ya atılacağını deklare ettiği tarihten, Mart 1994 ayındaki seçim zaferine kadar geçen sürede, ki bu üç aylık bir süre olmuştur, Forza Italia hareketi Berlusconi'nin kontrolündeki

ticari televizyon ağlarına doğrudan ulaşabilmekle kalmayıp, aynı zamanda Berlusconi'nin başında olduğu Fininvest'in bir parçası olan ba-

sılı medyayı da kullanmıştır. Ancak, gerek televizyon kanallarının gerekse de yazılı basının politik amaçlarla kullanımı sanıldığı kadar doğrudan bir şekilde ve medyayı propagandaya böğmek şeklinde gerçekleşmemiştir. Berlusconi, kendi kontrolündeki medyayı politik çıkarlarına alet ediyor şeklindeki eleştirilere hedef olma-

mak için, kendi televizyon kanallarında politik çeşitliliği ve bağımsızlığı sağlamaya yönelik çeşitli önlemler almıştır. Bu amaçla, kanallarının yayınlarını kontrol etmek ve kanallara bütün partilerin eşit bir şekilde erişimini gözetmek amacıyla bağımsız bir denetçilik mekanizmasının kurulmasını sağlamıştır. Ancak, bu işle görevlendirilen kişi, Fininvest'in Başkan Yardımcısı Gianni Leta'dan başka birisi değildir. Berlusconi'nin kanalları kendi aralarında bir iş bölümü yapmışlar, bir taraftan Rete 4 Berlusconi'yi ve Forza Italia hareketini açık bir şekilde

desteklerken, öbür taraftan, özellikle Canale 5, 'bağımsızlık' kisvesi altında kardeş kuruluşu olan Rete 4'ün aşırıya kaçtığı doğrultusunda eleştiriler yapmıştır. Ancak, aşırı bulunan özel-

İlkler çok dikkatli ve Berlusconi'nin işine yarayacak şekilde seçilmiş ve kullanılmıştır. Rete 4, Forza Italia'nın seçim gezilerinin ilkinin üç saat boyunca hiç kesmeden yayınlamıştır. Burada ilginç nokta, bu seçim toplantısının düzenleniş biçiminin televizyonda yayınlamaya çok uygun olmasıdır. Politika, görülmesi gereken bir 'orta oyunu'na dönüştürülmüştür. Arka planda yer alan, üzerinde Forza Italia'nın rozetinin yer aldığı ve cenneti tasvir eden, aynı zamanda İtalya milli takımının rengi olan açık mavi bayraklardan, Berlusconi'nin delegelere 'Az-zurri' (milli takımı destekleyenlere verilen ad) diye seslenişine kadar toplantılarda yer alan her girdi titizlikle seçilmiş ve kullanılmıştır. Bu yayından sonra Berlusconi'nin televizyona çıkışı planlı bir şekilde sınırlandırılmıştır. Berlusconi her zaman tek başına görünmüş ve ne devlet televizyonunda ne de kendi kanallarında hiç bir tartışma programına çıkmamıştır. Tartışma programına çıkışı sadece seçimlerden 2 gün önce kendi kanalı Canale 5'te yapılan ve muhalefeti temsil eden Achille Occhetto'nun yer aldığı programa denk düşmüştür. Bu noktada artık Berlusconi kazanacağından emindir. Silvio Berlusconi'nin kullandığı 'iletişim biçimleri' üzerine ayrıntılı bir araştırma yapan Roma Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nün sonuçlarına göre, Berlusconi'nin temel stratejisi spontan bütün durumları ortadan kaldırmak, tartışma ortamlarında ortaya çıkabilecek bütün olumsuzlukları silmek ve dolayısıyla televizyon düzeyinde karizmatik özellikleri hep korumak olmuştur.

Bu anlatılanlardan, İtalya'yı 'Televizyon Cumhuriyeti' olarak adlandırılan ve Berlusconi'yi de bu cumhuriyetin 'sanal gerçeklik' bazındaki başkanı olarak karakterize edenler çıkmaktadır. Medyayı kullanmasını bilen girişimci Berlusconi, gerçekten seçilmeden çok önce televizyon kanallarında sanal olsa dahi seçilmişti. Seçmenlerine verdiği seçim nutukları politik bir programı açıklayan ve oy isteyen bir liderin konuşmaları değil fakat seçimleri kazanmış bir cumhurbaşkanı ya da cemaatine seslenen Papa'nın konuşması gibiydi. Seçimlerden çok önce ortalarda dolaşan video kasetlerde Berlusconi bir cumhurbaşkanı gibi poz vermiştir.

Öbür taraftan, bu 'Televizyon Cumhuriyeti' benzetmesini çok da abartmamak gerektiğini belirtenler bulunmaktadır. İtalyan televizyon düzeni hep politik manipülasyona açık olagelmış bir düzendir. İtalya'da devlet televizyonu 1990 yılında kabul edilen medya yasası ile birlikte (Legge Mammì) RAI 1, RAI 2, RAI 3 olarak üç kanala bölünmüştür. Bu düzenleme zaten politik olarak kontrol altında olan devlet televizyonunun daha şeffaf bir şekilde politik partiler arasında paylaşımı anlamına gelmekteydi. RAI 1 Hristiyan Demokrat'ların (DC), RAI 2 Sosyalist Parti'nin (PSI) ve RAI 3 Demokratik Sol Parti'nin (PDS) kontrolü altındadır bugün. Berlusconi tröstü Fininvest tarafından kontrol edilen Canale 5, Rete 4, Italia 1 kanalları ise, RAI tarafından yer verilmeyen Lega Nord gibi ufak ve münazara yaratan politik hareketlere, sınırlı da olsa, kanallarını aç-

Medyayı kullanmasını bilen girişimci Berlusconi, gerçekten seçilmeden çok önce televizyon kanallarında sanal olsa dahi seçilmişti. Seçmenlerine verdiği seçim nutukları politik bir programı açıklayan ve oy isteyen bir liderin konuşmaları değil, fakat seçimleri kazanmış bir cumhurbaşkanı ya da cemaatine seslenen Papa'nın konuşması gibiydi.

mıştır. Berlusconi'nin bu uygulaması bir tarafta geleksel politik partiler ve devlet televizyon sistemi ve öbür tarafta Lega Nord gibi yeni politik oluşumlar ve Berlusconi'nin yayın ağı şeklinde olmak üzere ülkede bir gerilimin meydana gelmesine yol açmıştır. Bu tür bir gerilim Berlusconi'nin başını çektiği Forza Italia hareketinin ortaya çıkışı ile birlikte bambaşka bir platforma taşınmıştır. Berlusconi'nin RAI kanallarında yaptığı 'icraat reklamları' da daha önceki iktidarlara başvuru ve RAI'nin tanımında olan bir yayıncılık şeklidir ve medya-politika ilişkisi bakımından bir yenilik arz etmemektedir.

Televizyonun gücü konusundaki belirsizlik 'Temiz Eller' operasyonunda Sosyalist ve Hristiyan Demokrat Partisi'nin çöküşünde, yaşanmıştı. Zira, bu partilerin kendi kontrolleri altında olan medya, mahkemelerden canlı yayınlar yaparak ve soruşturmayı her yönüyle vererek, bir bakıma bu partilerin çöküşünü hazırlamıştı. Öbür taraftan, Lega Nord'un başarısında medyaya erişimin büyük bir rolü olmamıştır. Lega, insanlara doğrudan gitmiş ve başarılı olmuştur. İtalya'daki son seçimler, medya ile politika arasındaki sınırların giderek yakınlaştığına işaret ederken, öbür taraftan da, medyanın yönlendirici gücü konusundaki hiç bir görüşün gerçekliği tam anlamıyla yansıtmadığını ortaya çıkarmıştır. İtalyan seçimlerine medya manipülasyonu gözlükleri ile bakan yorumculara ilişkin bazı İtalyanlar bu görüş sahiplerinin önyargılı olduğunu 'malafede' terimi ile anlatmaktalar. İtalyan seçmenini üçte ikisinin koalisyonu evet demesini televizyona bağlamak en azından insanların politik yönelimlerinde meydana gelen önemli değişiklikleri gözardı etmek tehlikesini taşıyor.

Dipnot:

1. Rinella Cere, "Media access and new political formations in Italy: The 'Lega Nord' and 'Forza Italia' Turbulent Europe: Conflict Identity and Culture başlıklı konferansta sunulan Tebliğ. Londra, 1994.

"Devlet ekonomiyeye müdahale edebilir"

Liberal ortodoksluğun kalesi Dünya Bankası, Doğa Asya mucizesini araştırdığı raporunda bu hükme vardı. Gerçekten de, "laissez faire" politikalarının uygulandığı Latin Amerika, Afrika ve Batı ve Orta Asya'da büyük ekonomik çöküşler yaşanırken, Doğu Asyalılar, devlet-güdümlü ekonomileriyle inanılmaz başarılarla imzalarını atıyorlar.

Michael HIRSH

Cev.: Aydın DEMİRER

Fidel Ramos'un sözleri pek alkış toplamadı. Dinleyiciler tavizkar değildi anlaşılan. Yine de, West-Point mezunu Filipinler Devlet Başkanı konuşmasını sürdürdü. Eski general, kısa bir süre önce seçim kazanmış, çiçeği burnundaki bu devlet başkanı "demokrasiden başka alternatif yok" diyordu ". Ramos'un sözünü ettiği şeyin, "siyasi" değil, "ekonomik" demokrasi olduğu bir-razdan anlaşılacaktı. "Serbetlikten, gümrük duvarlarının indirilmesinden" bahsediyor, komü-

nizmin çöküşünün, demokrasi ilkelerini, yani "serbest piyasa ve serbest ticaretin tartışılmaz doğruluğunu" ortaya çıkardığına inananların gönülden söyledikleri o ünlü "laissez faire" şarkısının nakaratlarını tekrarlayıp duruyordu.

Ama Ramos'un sözleri, bu sıcak Manila akşamında, toplantı salonunu dolduranlar arasındaki soğuk havayı dağıtmadı. Bu, herhalde, Ramos'un enerji yoksulu, suç zengini ülkesinin, refahın günden güne arttığı ve sakinliğin hüküm sürdüğü Doğu Asya'nın merkezinde, bir fakirlik ve karmaşa abidesi olarak kalmasındandı. Filipin Adaları, savaş sonrası dünya ekonomisinin en hızlı büyüyen -sekiz ülkenin oluşturduğu- ekonomik gücü tarafından çevrilmişti. Başta büyükbaba Japonya vardı. Arkadan, Güney Kore, Tayvan, Singapur, Hongkong ile "yeni gelişen" Malezya, Tayland ve Endonezya geliyordu. Ramos'un Asya Gelişme Bankası'nın toplantısında, geçen ilkbaharda yaptığı konuşmasında dinleyici kitlesini oluşturanlar da, "Doğu Asya mucizesi"ne imzasını atmış bu ülkelerin itibarlı bankacıları, işadamları ve bakanlarıydı.

Sekiz ülke, bu rekor düzeydeki büyüme hızlarına, demokrasiyle değil, -bir ölçüde konsensüse dayalı, ama sert, askerlerin ön planda olduğu- otoriter yönetimlerle ulaşmışlardı. Ekonomilerini demokratikleştirme konusunda ise kimseden görüş almaya gerek duymamışlardı.

Doğu Asyalılar, gelir dağılımında eşitliğe ve

Yazının orijinali Eylül 1993 tarihli Institutional Investor'da yayınlanmıştır.

yüksek kişisel tasarruf oranlarına, devletin güçlü eliyle ve dünyanın dört bir yanındaki ekonomistlerin şaşkın bakışları altında ulaşırlarken, Filipinler'de korkunç düzeydeki eşitsizlikler ortadan kalkmamıştı. Şüphe yok ki, Filipinlilerin "halk iktidarı" demokrasisi, -hafızanızı tazeleyip, 1986'da tankları çevirip şarkı söyleyen kalabalıkların televizyondaki görüntüsünü düşünün- Tayvan'ın, umarsızca döviz rezervi oluşturma politikasıyla karşılaştırıldığında, bütün dünyaya daha sevimli görünüyordu. Ama sonunda, hangi ülke, insanına daha iyi koşullar sağladı?

Doğu Asyalılar, özenle oluşturulmuş, çoğu kez gaddarca sayılabilecek ekonomi politikaları uyguluyorlar, gümrük duvarlarının indirilmesi gibi basit formülleri ellerinin tersiyle itiyorlar. Herşeyden önce, ekonomi temelden iyi yönetiliyor. Enflasyon düşük, faiz hadleri aşağı yukarı aynı düzeyde tutuluyor, bunun sonucunda da ortaya dengeli, kolay yönetilebilen bütçeler çıkıyor. Ülke ekonomileri, ancak, içerideki fiyatları disiplin altına alacak ölçüde dışa açık tutuluyor ve iç fiyatlar, dünya fiyatlarıyla aşağı yukarı aynı düzeyde gerçekleşiyor. Ülkeler, ateşle oynayan Yunan tanrıları gibi, piyasayla oynamaya cesaret ediyorlar. Devlet, değişik düzeylerde ekonomiye müdahale ediyor, kredileri stratejik sanayilere yöneltiliyor, sermaye akışını sıkı bir biçimde denetliyor, gümrük duvarlarını uzun dönemde yüksek tutuyor. Peki, birçok Üçüncü Dünya ülkesinde de güdümlü ithal ikamesi politikası izlenmiş ve bunlar başarısızlıkla sonuçlanmışken, Doğu Asya ülkeleri bu işi nasıl başarıyorlar?

Alternatif bir gerçeklik

Afrikan, Latin Amerikalı ve Doğu Avrupalı heyetlerin, yıllardan beri, bu ülkelere inceleme gezileri yaparak, nasıl olduğunu öğrenmeye çalıştıkları Doğu Asya gerçeği, bütün karmaşıklığıyla, kısa bir süre önce, Washington'un güdümünde olan Dünya Bankası tarafından da kabul gördü. "Asya Sekizleri" hakkında Dünya Bankası tarafından kaleme alınan ve 1993 Eylül ayının sonunda yayınlanan raporda, Banka, devlet müdahalesinin, 1980'lerin başından itibaren gümrük duvarlarının indirilmesini ve özelleştirmenin yaygınlaştırılmasını şiar edinen neoklasik piyasa doktrininin eksiklerin giderip düzenlediğini kabul etti.

Serbest piyasa ortodoksluğunun kalesi durumundaki Dünya Bankası'nın bu sonuca varması, devrin değişmekte olduğunun ve kurumun daha önce savunduğu tezlerden umutsuzluğa düştüğünün bir göstergesi ve Reagan dönemi "laissez faire" mutlaklığına karşı ciddi bir tepki olarak görülüyor. Ama, serbest piyasacılar için, şimdilik pek korkulacak birşey yok, sanayileşme yanlısı "barbarlar", henüz kapılara dayanabilmiş değil. 369 sayfalık Dünya Bankası raporu, Doğu Asya tarzı ihracata yönelik politikanın başarılı olabileceğini - ya da olduğunu - kabul ediyor. Raporda, ayrıca, devletin, gerektiğinde, yapıları gereği iyi işlemeyen mali piya-

Doğu Asya ülkeleri, ateşle oynayan Yunan tanrıları gibi, piyasayla oynamaya cesaret ediyorlar. Devlet, değişik düzeylerde ekonomiye müdahale ediyor, kredileri stratejik sanayilere yöneltiliyor, sermaye akışını sıkı bir biçimde denetliyor, gümrük duvarlarını uzun dönemde yüksek tutuyor. Peki, birçok Üçüncü Dünya ülkesinde de güdümlü ithal ikamesi politikası izlenmiş ve bunlar başarısızlıkla sonuçlanmışken, Doğu Asya ülkeleri bu işi nasıl başarıyorlar?

salarda, sanayiye, özellikle de ihracatı kredilendirebileceği söyleniyor. Ama, sonuç bölümünde, Dünya Bankası uzmanları, soruna tam bir cevap vermekten kaçınıyorlar ve Doğu Asya'da büyümenin ve verimliliğin sanayileşme politikalarının bir sonucu mu olduğu konusunda şüphelerini belirtiyorlar. Raporun esas söylemek istediği ise, devletin, bu ülkelerde, piyasayı desteklediği, ama oluşturmadığı yönünde.

Vurgunun bu noktaya konması, neoklasik iktisatçıların tamamen yanlış yönde hareket ettiklerine inanan "müdahaleci" okul yandaşlarını kızdırıyor. Müdahaleci- lere göre, sanayi ve piyasa, devlet tarafından oluşturulabilir ve bir ülke, bunlar olgunlaşana kadar, uluslararası rekabetin dışında tutulmalıdır. Müdahaleciler, kısaca, "Dünya Bankası, Afrika'da, Latin Amerika'da ve Doğu Avrupa'da, hükümetleri, Banka'nın borçlarını tahsil etmesi için, hiç bir biçimde sübvansiyon uygulamamaya ve bütün işi "piyasalara" bırakmaya teşvik etti ve sonuçta birçok büyük felaketle karşı karşıya kaldı" diyorlar.

Büyük bir lobi faaliyeti sonucunda raporun hazırlanmasını sağlayan, - iki yıllık araştırma ve rapor, kurumun iki numaralı hissedarı konumundaki Japonya tarafından 1.2 milyon dolara finanse edildi - Dünya Bankası'nın eski yöneticilerinden Japon Masaki Şiratori, "gittiğim her ülkede, bakanlar, Dünya Bankası'nın kendilerini bazı önlemler almaya zorlamasından şikayetçi oluyorlar" diyor. Şiratori, Dünya Bankası'nın editöryal denetiminden sonra raporu eline aldığı anda şaşırıldığını ve hayal kırıklığına uğradığını da sözlerine ekliyor.

Şiratori'ye göre, "Dünya Bankası, neoklasik iktisat teorisine saplanıp kalmış" durumda. "Oysa, birçok gelişmekte olan ülkede piyasa diye birşey yok. Küçük girişimciler, küçük çiftçiler krediye ulaşamıyorlar." Aynı zamanda, Japon Maliye Bakanlığı'nda görevli olan ve Japonya'nın resmi Denizaşırı Ekonomik İşbirliği Fonu'nun başkan yardımcılığını yapan Şiratori, "bu tür

***Neoklasik okula bağlı iktisatçılar,
Çin'in, esas büyüme için özel sektör
patentli atılımından sonra
başlattığını, bunun kökeninde de
1978 yılında tarımın liberalize
edilmesinin yattığını söylüyorlar.
Ama, temeldeki yatırımları, finans
piyasalarının devlet tekelinde
bulunduğunu ve ülkenin, Doğu Asya
yaklaşımına uygun bir biçimde,
geniş çaplı vergi indirimleri
uyguladığını ve zorunlu hedeflerle
ihracata yöneldiğini görmek
istemiyorlar.***

ülkelerde piyasalarda öyle çöküşler yaşanıyor ki, devlet, belirli sektörlerle yardım etmek durumunda kalıyor" diyor ve ekliyor: "Örneğin, Afrika ülkelerinde hangi piyasadan söz edilebilir ki?"

Merkezi Helsinki'de bulunan Birleşmiş Milletler Ekonomik Kalkınma Araştırmaları Örgütü'nün eski başkanlarından Lal Jayawardena, "Dünya Bankası'na yapılan temel eleştiri, Banka'nın her ülke için aynı standart reçeteyi önermesi" diyor ve devam ediyor: "bu reçete, ithalatın, ithal edilen malın cinsine bakılmadan, bir günde serbest bırakılmasını talep ediyor. Bu da, bazı sanayilerin tepe taklak olmalarına yol açıyor. Oysa bu sanayiler orta vadede korunabilse, hayatta kalma imkânı bulabilecekler."

Japonya'nın, sessiz sedasız, gelişmekte olan ülkelerin bir numaralı destekleyicisi olması sürpriz değil. Tokyo, uzunca bir süreden beri, bu ülkelere kalkınma için yapılan yardımlarda başı çekiyor. Doğu Asya ülkeleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı'ya yakın düzeyde sanayileşerek Batı'nın ideolojik rakipleri haline geldiler. Müdahaleci okulun önde gelen isimlerinden, New York'ta, New School for Social Research'te görevli iktisatçı Alice Amsden, "Doğu Asya modeli, 'ancien régime' için bir tehdit" diyor ve devam ediyor: "ABD yönetimi, Hindistan gibi bazı ülkelerin Doğu Asya modelini izleyerek birer ihracat devine dönüşmelerini istemiyor. Özellikle, Amerika pazarı ciddi bir tehdit altındayken..."

Tartışma büyük tepkilere neden olacak gibi görünüyor. En geniş anlamıyla, gelişmekte olan ülkeler açısından temele ilişkin bir tartışma sözkonusu. Başbakanlara, danışmanlara, teneke diktatörlere yıllar sonra ne tür öğütler verilecek? IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, hangi borçlandırma politikalarına başvuracaklar?

Washington "think tank"ında yer alan, Otuzlar Gru-

bu'nun üst düzey yöneticisi ve Bretton Woods Anlaşması'nın getirdiği kurumlar üzerine araştırmalar yapan bir komisyonun başında bulunan Charles Taylor, şaka yollu, "komünizmin çöküşünden sonra dünya çok can sıkıcı hale geldi, çünkü dünyayı artık tek bir paradigma yönlendiriyor" diyor ve ekliyor: "ama, devletçilik cinini Aleaddin'in Lambası'na geri göndermek bundan böyle uzun zaman alacak gibi görünüyor."

Şiratori Dünya Bankası'nın 1988'de takındığı bir tavıra dikkat çekiyor: "Dünya Bankası, o yıl, Japonya'dan, Filipinli çiftçilere verdiği düşük vadeli borcu durdurmasını istedi. Hepimiz çok geçirmiştik. Banka, piyasa mekanizmasına zarar vereceği için doğrudan sübvansiyon olarak nitelendirdiği bu kredilerin verilmesine karşı çıkıyor. bu şekilde kaynak aktarımında optimum noktaya ulaşamayacağını söylüyordu. Bence, bu son derece saf bir bakış açısıydı." Bu görüş, ayrıca, ABD ile Japonya arasında anlaşmazlığa neden olacaktı.

Ama, bu durum, Japonya'nın tavrını değiştirmedi. Tokyo, büyük ölçekli yardım programına, bu ülkelerin kara gözleri için değil, kendi ekonomisinin çıkarları için girişmişti. Japonya, önceleri, sadece kredi veren basit bir banka görünümündeydi. Şimdi, bu ülkelerin en büyük mali destekçisi konumunda ve durduğu yerin doğruluğunun bilincinde. 1960'ta toplam dünya GSMH'sinin ancak yüzde 4'ünü oluşturan bu ülkelerin, bugün yüzde 25'den fazlasını oluşturmalarının ardında yatan en önemli faktörlerden biri de Japonya'nın bu mali desteği.

Japonya ile ABD arasındaki son anlaşmazlık, Rusya'ya önerilen IMF politikası üzerineydi. Sözkonusu politika, Japonya'nın tavsiyesiyle Çin'de uygulanan politikanın tam tersiydi. Bu arada, Soğuk Savaş yıllarının iki gazisi, dev ikizler Rusya ve Çin'in, birbiriyle rekabet halindeki "Doğu" ve "Batı" paradigmalarının birini tercih etme durumunda kalmaları ne kadar tuhaflı!

Pekin, kendisini yavaş yavaş komünizmden uzaklaştıracak olan Doğu Asya yaklaşımını şu ya da bu biçimde uyguluyor. Çin, elli yıl içerisinde, ekonomiyi düzenleyici kurumlarını oluşturmuş, piyasalarını ve yeni girişim alanlarını düzenlemiş, piyasaları kısıtlayan tahditleri yavaş yavaş ortadan kaldırmış durumda. Neoklasik okula bağlı iktisatçılar, Çin'in, esas büyüme için özel sektör patentli atılımından sonra başlattığını, bunun kökeninde de 1978 yılında tarımın liberalize edilmesinin yattığını söylüyorlar. Ama, temeldeki yatırımları, finans piyasalarının devlet tekelinde bulunduğunu ve ülkenin, Doğu Asya yaklaşımına uygun bir biçimde, geniş çaplı vergi indirimleri uyguladığını ve zorunlu hedeflerle ihracata yöneldiğini görmek istemiyorlar. Dünya Bankası bu gerçeği yavaş yavaş kabulleniyor. Son raporunda, Çin'in ihracatını, 1986-1991 yılları arasında 10'a katlayarak 72 milyar dolara çıkardığını yazıyor.

Çinliler, sürekli olarak "piyasa sosyalizmini" uyguladıkları konusunda ısrar ediyorlar. Ama, aynı Çinlilere, Japonların ünlü Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlı-

ğı'ndan (MITI), bakanlığın 916 ciltlik resmi tarihini niçin istediklerini sormak gerek. Ciltlerde, Japonya'nın sanayileşmesini nasıl şekillendirdiği - devlet fonları, özel araştırmaları ve ekonomik gelişmeyi finanse etme projeleri, düşük faizli borç verme politikası - konusunda bilgiler mevcut. Japonlar, dahası, Çinlilere - bu konuda bilgi vermeleri için - birçok resmi heyet göndermişler.

Öte yandan, Rusya'nın, Batı yanlısı bir modeli benimsemesi, sadece Mikhail Gorbachev'in "ekonomiden önce demokrasi" gibi kötü bir tercih yapmasından değil -bu genelde Doğu Asyalılar'ın katılmadıkları bir yaklaşım. Gorbachev de sonradan onlara hak vermiş olmalı ama, aynı zamanda, ani bir biçimde "fiyatların piyasada belirlenmesi"ni hedefleyen klasik "şok terapi"den kaynaklanıyor. Bu, Dünya Bankası ve IMF'nin gelişmekte olan ülkelere önerdikleri tipik reçete. Japonlar bu reçeteye şiddetle karşı çıkıyorlar ve demokratikleşme-özelleştirme dalgasının, Rus ekonomisini içinden çıkılmaz hale getirdiğini söylüyorlar.

Harvard Üniversitesi'nde görevli iktisatçılardan olan ve Moskova'nın önde gelen danışmanları arasında yer alarak üne kavuşan Jeffrey Sachs, Japonların, Ruslara kendi sanayileşme modellerini önerdiklerini söylüyor ve ekliyor: "Japon-Rus görüşmelerinde konu hemen sanayileşme politikasına kayıyordu. Ruslar, Japonlar'ın esasa ilişkin söylediklerini unutmuş olmalılar."

Bazı kimseler, Rusya'da demokratikleşmenin başarıldığını, piyasa mekanizmasının oturmasının ise zaman alacağını söylüyorlar. Ama, arkasından hemen, demokrasiye varmak için hangi gelişme yolunun tercih edilmesi konusundaki tartışma başlıyor. Kökeninde otoriter bir anlayış olmasına karşın, Doğu Asya yaklaşımı yavaş yavaş demokratik meyvelerini veriyor. Örneğin Tayland'da, Mayıs 1991'de gerçekleştirilen askeri darbenin önlenmesi için sadece bir hafta yeterli oldu. Askeri darbenin hemen akabinde, orta sınıfa mensup göstericiler, enformasyon çağının demokratik cephanesini kullanarak - telsiz telefonlar, faks cihazları, video kameralar, uydu TV ve kişisel bilgisayar bağlantıları - bu girişimi etkisiz hale getirdiler. Zenginliğin eşitlikçi bir biçimde dağılımı, Orwell'in düşündüğünün aksine, halkın teknoloji üzerindeki denetimini getirmiş ve devletin ağırlığını azaltmıştı. Güney Kore ve Tayvan ise demokrasiye kansız bir biçimde geçecekler gibi görünüyor.

Dünya Bankası uzmanları, bugün, dünyaya bakışlarında bazı değişiklikler yapmalarının gerekli olduğunu anlıyorlar. Banka'nın Doğu Asya ve Pasi-

fik Bölgesi sorumlularından, iktisatçı Vinod Thomas "Rusya ve Doğu Avrupa'daki reform yanlıları, ülkelerinin gelişmesini özel sektöre bırakmanın doğru olmadığını farkına vardılar" diyor.

Tartışmayı farklılaştırmak

Dünya Bankası'nın raporu ve Banka'nın ekonomik gelişme konusuna bakışındaki değişiklik, İkinci Dünya Savaşı sonrasının artık bayatlamış düşüncesinden kurtulma anlamına geliyor. Komünizm ve kapitalizm arasındaki artık var olmayan çatışma, diğer bütün tartışmaları ikincil konuma itmişti. Bugün, bazı iktisatçılar, "piyasa mekanizmasını" bu siyasi tartışmadan bağımsız olarak tartışabiliyorlar ama, hala bazı sınırlamalar mevcut. (Banka kaynaklarının söylediğine göre, sözkonusu raporda yer alan, devlet müdahalesini hoşgören tonlama, bazı iç tartışmalardan sonra yumuşatılmak durumunda kaldı.)

Aslında, tuhaf olan, 1980'li yıllarda devlet müdahaleciliğinin yeni teorisinin, Asyalılar tarafından değil de, şu sıralar Başkan Bill Clinton'un Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nde görev yapan Joseph Stiglitz gibi ABD'li iktisatçılar tarafından yapılmış olması. Batılı iktisatçılar, genelde, "solcu" olarak damgalanmaktan korktukları için, araştırmalardan vardıkları sonuçları açıklamaya çekiniyorlar. Ama, herşeye rağmen, neoklasisizmi tehdit eden yeni bir "gelişimci okul" serpilip geliyor.

1991 Dünya Gelişim Raporu'nu kaleme alan ve Dünya Bankası'nda "piyasaya dostça müdahale" terimini ilk kez kullanan iktisatçı olan Thomas, "tartışma olgunlaştı" diyor ve ekliyor: "Sanayileşme politikaları mönümüz kesinlikle zenginleşti. Şimdi 'laissez faire'e karşı, 'devletin demir eli' teorimiz var."

Geçtiğimiz Ağustos ayına kadar Dünya Bankası'nın Ekonomik Model Araştırmaları Bölümü'nün müdürlüğünü yapan ve sözkonusu rapora nezaret eden

Doğu Asya'daki başarının önemli ayaklarından birini eğitime verilen önem oluşturuyor.

Doğu Asya ülkelerinde üretim, dünya standartlarında ve ihracata yönelik olarak gerçekleştiriliyor

Nancy Birdsall, bütün muhafazakarlığına karşılık bir noktaya dikkat çekmekten geri durmuyor: "Bir yere kadar şunu söyleyebiliriz: Dünya Bankası, başka ülkelerin tecrübelerinin ışığında bazı şeyleri gözden geçiriyor. Son tecrübe, bize, devlet müdahaleciliğinin yürüdüğünü gösteriyor."

İdeal olan, şüphesiz, Batı ve Doğu paradigmalarını bir biçimde evlendirmek. Buradan da sonsuz permütasyonlara ulaşmak mümkün. Örneğin, hipotetik bir "neoklasik müdahaleci", bir yandan ücretleri düşürerek işsizliğe çözüm bulmaya çalışırken, öte yandan işçilerin

oranını sağlamış birkaç başarılı Afrika ülkesi de Doğu Asya modelini uygulayabilir."

Bu gelişmelerin Beyaz Saray'da ne tür bir yankı bulacağı ise merak konusu. Acaba Clinton'un eklektik bir yapı oluşturan ekonomi kurmayları, bir yandan Japonya ile ticarete başarılı olmak için şizoid politikalara yönelir, diğer yandan GATT (General Agreement on Tariffs and Trade: Gümrükler ve Ticaret Genel Anlaşması) ve NAFTA (North Atlantic Free Trade Agreement:

eğitimini finanse edebilir.

Reagan ve Bush dönemlerinde Dünya Bankası'nda ekonomiden sorumlu bir konumda bulunan Stanley Fischer gibi bir serbest piyasa yanlısı bile Doğu Asya'da yeni alternatifler ortaya çıkmasını yararlı bulduğunu ama bu modeli diğer gelişmekte olan ülkeler için henüz tavsiye etmediğini söylüyor ve ekliyor: "Dünya Bankası raporuna göre, Doğu Asyalılar, özellikle de Japonya'nın kuzey komşuları ve Güney Kore, ihracata yönelik sanayileri sübvansiyeler ederek, piyasaya duyarlı yeni bir sanayileşme politikası ortaya koydular. Gerçekli performansı gösteremeyen sanayilere verilen teşvik, ya azaltıldı ya da kaldırıldı. Gana gibi, makro ekonomik istikrarı ve düşük enflasyon

DOĞU ASYA TİPİ KALKINMANIN UNURLARI

1. KALİTELİ BİR BÜROKRASI OLUŞTURMAK:

Bürokratlar, iyi ücret almalı, yozlaşmanın uzak kalmalı ve esnek olmalı. Dünya Bankası uzmanları, Doğu Asya ülkelerinin bu tür bir bürokrasiyi nasıl oluşturduklarını çözebilmiş değiller. Bu arada, işi Konfüçyüsçü geleneğe bağlamak anlamlı değil. Aksi örnekler de mevcut. Örneğin Kore'de 1961 yılında iktidarı ele geçiren General Park Chung Hee döneminde hayli yozlaşmış bir bürokratik yapı oluşmuştu, sonradan bu tasfiye edilerek yeni bir yapı kuruldu.

2. SÜBVANSİYONU PERFORMANSA BAĞLAMAK:

Neoklasiklere göre, başarılı sektörleri belirlemek devletin işi değil. Doğu Asya

ülkelerinde ise, kalkınma için gerekli sektörlerin hangileri olacağını belirlemek, seçilenler arasında rekabet oluşturmak ve en başarılı olanları ödüllendirmek devlet bürokrasisinin işi. Başarı, ihracata endeksleniyor.

3. BAZI KREDİLERİ DOĞRUDAN TAHSİS ETMEK:

Mali piyasadaki aksaklıklar, tam mali serbestlikle değil, devletin, sübvansiyon biçiminde oluşturduğu kredi tahsisleri ile gerçekleştiriliyor.

4. DAHA ÇOK VE DAHA ÇOK İHRACAT YAPMAK:

Doğu Asya ülkelerinde ihracat devlet kurumları tarafından ödüllendiriliyor. Japon Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı, bu kurumlara iyi bir örnek oluşturuyor.

5. ÇİFTÇİLERİ MUTLU ETMEK:

Doğu Asya başarısının en az bilinen yönlerinden biri bu. Devlet, diğer gelişmekte olan ülkelerdeki aksine, tarımı vergilendirmiyor. Bu şekilde de, hem tarımda verimlilik artıyor, hem emek yoğun özelliğe sahip tüketim malları piyasası gelişiyor.

6. TEMEL UNURLARA YATIRIM YAPMAK:

Dünya Bankası raporunu hazırlayanların üstünde en çok durdukları nokta, Doğu Asya ülkelerindeki mali ve parasal temkinlilik ile insana yapılan yatırım. İthalata yönelik bazı kısıtlamalar olsa da, bu ülkelerin kapıları, teknoloji ve know-how getiren yabancı sermayeye ardına kadar açık.

Onurlu bir geçmişten başarılı bir geleceğe...

TARİŞ

TARİŞ İNCİR, ÜZÜM, PAMUK, ZEYTİN VE Z.YAĞI TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİ - İZMİR

Telefon: (232) 463 55 00 (12 Hat) - 422 21 95 Telex: 53427 tars tr. 53146 tare tr. Telefax: (232) 421 00 66 - 463 61 07 - 463 65 55

P.K. 220 İZMİR

TARİŞ ÜRÜNLERİ TSE GARANTİLİDİR

Tubaf olan, 1980'li yıllarda devlet müdahaleciliğinin yeni teorisinin, ABD'li iktisatçılar tarafından yapılmış olması. Batılı iktisatçılar, genelde, "solcu" olarak damgalanmaktan korktukları için, araştırmalardan vardıkları sonuçları açıklamaya çekiniyorlar. Ama, herşeye rağmen, neoklasisizmi tebdit eden yeni bir "gelişmeci okul" serpilip geliyor.

Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Anlaşması) gibi serbest piyasacı oluşumları oturtmakla uğraşırken, Washington'un yamalı bohçasında yeni yer alan (Dünya Bankası'nın Doğu Asya raporundan sonra) müdahaleci uygulamaları uyumlu bir biçimde bir araya getirerek, ortaya anlamlı bir program çıkartabilecekler mi?

Aslında, Japonya'nın da kendi paradigmasına ilişkin ciddi sorunları var. Telekomünikasyon ve multimedya yazılımı gibi "sanayi sonrası" teknolojiler öylesine başdöndürücü bir hızla değişiyor ki, en yetenekli devletler bile bu hıza ayak uyduramıyor. Japonya'nın bilgisayar yazılımını sanayiye uygulamak konusunda attığı başarısız adımlar bunun en iyi kanıtı. Japonya Maliye Bakanı eski Yardımcısı ve bugün Bank of Tokyo'nun genel müdürlüğünü yapan Toyoo Gyothin, ülkesinin içinde bulunduğu ekonomik bunalım yüzünden Dünya Bankası ve IMF'yi eskisi gibi sıkıstıramadığını söylüyor: "Bazı Japonlar, ülkelerinin dünyada eşi emsalı olmadığını düşünüyorlar ve bundan büyük bir mutluluk duyuyorlardı. Bugün ortada bu mutluluğu gerektirecek bir neden yok. Bugün, hem neoklasiklerin, hem de müdahalecilerin önünde ciddi engeller var."

Ekonomik akıl, tıpkı saatin sarkacı gibi, ekonomik duruma bağlı olarak hareket ediyor. Devlet müdahalesine bugünkü yeni bakış, saat sarkacının, bir önceki dönemden (70'li ve 80'li yıllar) bugüne yeni bir hareketi olarak algılanabilir. 70'li ve 80'li yıllarda Afrika ve Latin Amerika'da geniş çaplı devlet müdahaleleri sonucunda karşı karşıya kalınan büyük oranlı kamu açıkları, gümrük duvarlarını indirmenin ve özelleştirmelerin, uluslararası düzeyde bir zorunluluk gibi görünmesine ve sanayileşme politikalarının gereksiz olduğu inancının yaygınlaşmasına yol açmıştı.

İktisatçılar, bu trendin, uygulama düzeyinde daha birkaç yıl süreceğine inanıyorlar. Birçok Doğu Avrupa ya da Latin Amerika ülkesinin ekonomilerinde bugün hala ciddi kamu açıkları söz konusu ve bunun sonucunda da gümrük indirimleri ve özelleştirmeler sürecektir. Ama, yeni bir politikanın habercisi olan tartışma düzeyinde ise, saatin sarkacı, daima aynı zamanda eski bir

gerçekliği içinde barındıran yeni bir oluşuma doğru hareket eder: Bu, burada, iyi bir yönlendirici durumunda ki devletin, aslında yararlı bir işleve sahip olduğu gerçektir.

Üstün kültüre sahip ülkeler mi?

Bugün, aralarında Dünya Bankası'nda görev yapan iktisatçıların da bulunduğu birçok uzman, bu yeni trendi tartışıyor. Diğer gelişmekte olan ülkelerin Doğu Asya yaklaşımını taklit edip edemeyecekleri konusunda ciddi şüpheler var. Banka, elitist bir bakış açısıyla, çok az sayıdaki gelişmekte olan ülkede kaliteli bir devlet aygıtının ve bürokrasinin var olduğunu ve ancak bu ülkelerin başarılı olabildiğini söylüyor. Gerçekten de, bugüne kadar yaşananlar, otoriter yönetimlerin çoğunluğunun yozlaşmış olduğunu, yöneticilerin, ulusal zenginlikten çok, kendi cüzdanlarını düşündüklerini ortaya koyuyor. Bazı Dünya Bankası görevlileri ise, Doğu Asya ülkelerinin başarısını, bölgede hakim olan ve "üstün bir kültür" olarak gördükleri Konfüçyüsçülüğe bağlıyorlar. Banka'da genelde kabul bulan görüş ise, "kötü bir devlete sahip olmaktansa, kötü bir piyasaya sahip olmak evladdır" şeklinde özetlenebilir. Fischer "idare edenlere bak, lafta iyi bir sanayileşme politikalarımız var deyip hiç birşey yapmıyorsa, ortada bir sorun var demektir" diyor.

Harvard Business School'un eski öğretim görevlilerinden, bugün The New School'da görev yapan Amsden, bu tür düşünceleri fazlaca "kaderci" bulduğunu söylüyor ve Tayvan ve Kore'deki savaş sonrası siyasi iktidarların an az Afrika'dakiler kadar kokmuş olduğuna dikkat çekiyor. "Doğu Asya karmakarışık" diyor Amsden, "...ama Seul ve Taipei kendi ulusal üniversitelerini kurdular ve buralardan uzman hizmetkarlar yetiştirdiler. Brezilya ya da Meksika aynı şeyi niye yapamadı?" Amsden, sözüne devam ederek Güney Asya'da, Afrika'da ve Güney Amerika'da korumacı ithal ikamesi politikalarıyla çimento, gübre, demir-çelik, tekstil sektörlerinin kurulduğunu ama başarılı olamadığını söylüyor.

1980'li yıllarda Kore'deki ihracat yarışını inceleyen ilk Batılı akademisyen olan Amsden, bu konudaki dikkatli bir incelemenin, niye bazı müdahalelerin başarılı, bazılarının başarısız olduğunu gözler önüne serdiğini söylüyor. Ona göre, Doğu Asyalılar sübvansiyonların nerelere tahsis edileceği konusunda bazı ilkelere sahip: "Afrika'da ise bu konuda tam bir başıboşluk hakim. Bazı sektörler ne kadar teşvik akılırsa akılsın, hiç birşey elde edilemiyor. Doğu Asya'da ise hiç kimseye bedavadan teşvik verilmiyor. Bu tür sübvansiyon ya da teşvikler, bazı somut performans standartlarına bağlı. Kısacası, bu ülkeler, emeği değil, doğrudan sermayeyi disiplin altına alıyorlar."

Ne yazık ki, Dünya Bankası, ülkelerin siyasi yapısı gibi çok önemli bir konuda sessiz kalıyor. Rapordaki anahtar bulgulardan biri, başarılı bir sanayileşme politi-

kasının bir ölçüde deneme-yanılma yöntemine gereksinime duyduğu, bazı sanayilerin teşvikle destekleme, performans düştüğü takdirde teşviği kesme gibi bir esnekliğin piyasa standartlarına uygun olduğu konusundaki değerlendirmeler... Devletin bunu yapacak gücünün olup olmaması ya da otoriter bir yapıya olup olmaması, sanayileşme politikasının iş çevrelerinin çıkarlarına kurban edilip edilmemesi Dünya Bankası'nı ilgilendirmiyor. Dünya Bankası görevlilerinden biri "yaptırım uygulamamız caiz değildir" diyor. Banka, hatta, siyasi iktidarla içli dışlı olmuş bürokratların görev başında olduğu ülkelere "kapılarınızı dışarı açın" şeklinde reçeteler yazmayı sürdürüyor.

Ne olursa olsun, büyüme oranının birçok ülke için negatif olduğu Afrika ülkelerinde ve gelişmekte olan diğer bazı ülkelerde, kalkınma politikaları hiç birşey ifade etmiyor. Dünya Bankası'nda görevli bir bürokrat "birçok ülkede insanlar hayal kırıklığına uğruyor" diyor "neyin iyi, neyin kötü olduğunu bilmiyorlar." Cambridge Üniversitesi öğretim görevlilerinden, müdahale yanlısı Ajit Singh, sermayenin globalleşmesinin, (her ne kadar sermayenin özgürleşmesi döneminde bunu yapmak güç olsa da) müdahaleciliğin gerekli olduğunu ortaya çıkardığını söylüyor. Singh "Hindistan'a bakın" diyor "...ekonominin temel göstergeleri iyi de olsa, ülkede olup bitenler konusunda ortada söylentiler dolaştığında ya da yabancı yatırımcılar bu konuda CNN'de bir haber filmi seyrettiklerinde yatırım yapmaktan vazgeçiyorlar. Özerk bir ekonomi politikası için alan gittikçe daralıyor."

Bugün, Doğu Asya konusunda bir "model"den bahsetmek için henüz çok erken. Bazı temellerin atılmış olmasına karşın, bölge konusunda yapılan araştırmalar, ne kapsamlı bir teorinin, ne de bir teorisinin - Karl Marx ya da Adam Smith gibi- ortaya çıkmadığını gösteriyor. Dünya Bankası raporuna göre, bölgenin ekonomik başarısı birbirinden çok farklı etmenlere ve uygulamalara bağlı. Örneğin, Japonya ve Güney Kore'de devlet müdahalesi, Tayland ve Hongkong'a göre çok daha yoğun.

Bugün, bazı iktisatçılar, serbest piyasacı bir anlayışla, Doğu Asya başarısını "müdahaleciliğe" değil, başka etmenlere bağlıyorlar. MIT'nin (Massachusetts Institute of Technology) öğretim üyelerinden Alwyn Young, bu konuda verimlilikle ilgili ölçütleri ön plana çıkartıyor.

Yaptığı çalışmada toplam faktör verimliliği gibi tartışmalı bir ölçütü kullanan Young'a göre, Doğu Asya başarısı, hem akademik, hem de siyasi çevrelerin gözlerini kamaştırmış durumda. Bunun için de, orada ne olup bittiğini tam olarak anlayamıyorlar. Young, Kore'de ve Tayvan'daki verimlilik artışının düşünüldüğü kadar yüksek olmadığını söylüyor. Hatta, Singapur'un durumu o kadar kötü ki- Young, 1970'den 1990'a kadar ülkenin yerinde saydığını söylüyor - Sovyetler Birliği'nin durumu ile karşılaştırılabilir. Ona göre, bölgeki başarı, iktisatçıların "faktör birikimi" olarak adlandırdıkları unsurdan kaynaklanıyor. Büyük ölçekli sermaye yatırımları, büyüyen emek havuzu ve iyi bir okullaşma bu birikimde ilk göze çarpanlar. "Ama" diyor Young "... verimlilikte net bir artış sağlanmazsa, - yani, her yatırımdan artan oranlı bir kar elde edilemezse - karlar düşer ve zamanla sermaye tükenir. Young "buradaki ekonomik büyüme görüldüğü kadar parlak değil" diyor "dışarıdan bakıldığında herşey gözükamaştırıcı görünür, ama içerisi çürüyüp bitmiştir. Sovyetler'in de başına gelenler farklı değil. 1930'lara, 40'lara, 50'lere giderse- nüz, 'ekonomik mucizeyi' Sovyetler'in gerçekleştirdiğini görürsünüz."

Young'a göre, Doğu Asya'nın en otoriter ve müdahaleci ülkesi Singapur'un, bölgedeki en düşük ekonomik verimliliğe sahip olması tesadüfi değil. En az müdahaleci Hongkong'un da, en iyi verimliliğe sahip olmasında şaşılacak birşey olmadığı gibi.

Gerçekten de, Japonya da dahil olmak üzere, Doğu Asya ekonomileri gereğinden fazla yatırım yapma eğilimindedir. Bu arada Young, Tayvan ve Güney Kore'de verimliliğin 1980'li yıllarda hızla arttığını konusundaki kesin verilere itiraz etmiyor. Sadece, çalışmasını henüz tamamlamadığını ve söz konusu ülkelerin bunu nasıl başardığı sorusuna henüz cevap veremeyeceğini söylüyor.

Liberalilere göre Çin'in yaptığı ekonomik atılımın ardında tarımın serbestleştirilmesi yatıyor.

Laissez-faire, gerçekten de son derece Anglo-Sakson bir anlayış ve Batı'lı bir buluş. Demokrasi ve özgürlükler de aynı şekilde. Amerikalıların düşünce yapıları Doğu'yu algılayamıyor ve Doğu Asya ahlakını anlamakta güçlü çekiyorlar. Çin'de ve Endonezya'daki insan hakları ihlalleri, Singapur'da medeni hak ve özgürlüklerin eksikliği onlara Asyalılığa ait sevimsizlikler gibi görünüyor.

Dünya Bankası raporunun başyazarı John Page, "Singapur haricindeki Doğu Asya ekonomilerinin verimlilikleri, diğerlerine oranla çok yukarıda. OECD (Organization for Economic Cooperation and Development: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) raporlarına göre de böyle" diyor. Banka'nın eski ekonomistlerinden Wade ise, Young'un tahlilinin "tipik bir Anglo-Sakson körlüğü" olduğunu söylüyor ve ekliyor: "Young, Doğu Asya paradigmasının uzun dönemli yapısını kavrayamamış." Wage sözlerini sürdürüyor: "Kore ve Tayvan, Sovyetler Birliği'ndekinin aksine, faktör büyümesini, yeni bir kaynak tahsisi olmadan gerçekleştirdiler ve sonraki verimlilik artışı için kurumsal temel oluşturdular. Birinin, diğeriyle ilgisi yok."

Uyarlık çatışmaları

Doğu Asya başarısının nereye dayandığı konusunda çeşitli görüşler var. Harvard Üniversitesi'nde görevli Samuel Huntington'a göre, burada en önemli unsur "uygarlık çatışmaları". Huntington, sözkonusu uyarlık çatışmalarının Soğuk Savaş ideolojilerinin yerini aldığını söylüyor.

Dünya Bankası'nda görevli, Hindistanlı ve serbest piyasa yanlısı Thomas'tan, Batı'da isim yapmış akademisyenlerden, Yeni Zelanda kökenli, müdahale yanlısı Amsden'e kadar birçok kişiye göre, tartışmanın temelinde, ulusal ve etnik unsurlar bulunuyor. Buna göre, bir yanda ABD ve İngiltere, diğer yanda ise Asya bulunuyor. Cambridge Üniversitesi'nde görevli, yine bir Hintli iktisatçı olan Singh, "serbest piyasa argümanı, Amerikalı ve Anglo-Sakson iktisatçılarınca, hakim bir düşünce olarak öne sürülüyor" diyor. Dünya Bankası'nda bir görevli bir bürokrat ise, "devlete karşı piyasa" düşüncesinin son derece Batılı ve Anglo-Sakson olduğunu söylüyor ve ekliyor: "Doğu Asyalılar bu tür bir ikilemi kullanıp kullanmama konusunda henüz karar vermediler."

Şüphesiz, iki anlayış arasındaki çatışmayı, topluma önem veren Konfüçyüsçü düşünce ile bireyi ön plana çıkartan batılı düşünce arasındaki kültürel ayrılığa bağlamak, sorunu biraz basite indirmek gibi görünüyor. İktisatçı Lester Thurow, Avrupa'nın sosyal kapitalizminin, Anglo-Sakson anlayışından çok, Asyalı anlayışa daha yakın olduğunu söylüyor. Ama, Doğu ve Batı arasındaki bazı ayrılıkları kaydetmekte de yarar var.

Laissez-faire, gerçekten de son derece Anglo-Sakson bir anlayış ve Batı'lı bir buluş. Demokrasi ve özgürlükler de aynı şekilde. Amerikalıların düşünce yapıları Doğu'yu algılayamıyor ve Doğu Asya ahlakını anlamakta güçlü çekiyorlar. Çin'de ve Endonezya'daki insan hakları ihlalleri, Singapur'da medeni hak ve özgürlüklerin eksikliği onlara Asyalılığa ait sevimsizlikler gibi görünüyor.

Doğu Asyalılar, adeta tek bir ülkenin insanlar gibi. Ve Batı'nın sert ilkeleri arasında, gemilerini nasıl yavaş yavaş yüzdüreceklerini çok iyi bilen olağanüstü pragmatist kimseler. Örneğin, bir ülke, tuttuğu yolu Marksist jargona uydurarak, "karşıtların çatışması" şeklindeki diyalektik sentezle açıklayabiliyor. Ekonomiye, Sovyet sistemi ile Batı'nın laissez-faire idealleri arasındaki, merkezdeki hassas noktada yürütüyorlar, siyasette de, totaliterlik ile demokrasi arasındaki aynı noktayı bulmuş durumdadılar.

Şüphesiz, Doğu Asya modeli, bir ölçüye kadar, Soğuk Savaş'ın müsaade ettiği ortamda kuruldu. Her şeyden önce, Japon ve diğer Asya ekonomileri, savaş sonrası Pax Americana ortamında, yani Washington'un Sovyet tehdidi dışında hiç birşeyle ilgilenmediği, kapılarını bu ülkelerin ihraç ürünlerine ardına kadar açtığı bir dünyada ticaret yaptılar ve bunun yararını gördüler. Bu günler artık geride kaldı. Şimdiki dünyada, GATT'ın, gelişmekte olan ülkeler için tehlikeli kuralları geçerli.

Öte yandan, açık olan birşey var. Dünya'daki toplam GSMH içerisinde Doğu Asya'nın payının sürekli olarak yükselmesi, bölgedeki ekonomik gelişme konusunda ciddi bir fikir veriyor. Dünya Bankası raporu da, yeni ve kapsamlı bir araştırma sunuyor. Sözkonusu rapor geniş bir tartışmanın ürünü ve Japon Şiratori bile, bunu, "iyi bir adım" olarak nitelendiriyor.

Dünya Bankası'ndaki değişimi gösteren bir diğer işaret ise, Banka'nın yeni ekonomi sorumlusu İsrailli iktisatçı Michael Bruno'nun tavrı. Bruno, Dünya Bankası'nda daha önceden görmediğimiz bir hoşgörülülükle, raporda, tartışmanın her iki tarafına da aynı ölçüde yer veriyor. Berkeley'deki California Üniversitesi'nde görevli, dünyanın önde gelen kalkınma iktisatçılarından Albert Fishlow, Bruno'nun tavrının, Dünya Bankası'nın artık sadece tek bir iktisat okulunun değerlendirmelerine yer vermekten vazgeçerek, orta bir yol bulup, gerçeğe ulaşmaya çalışmasının iyi bir göstergesi olduğunu söylüyor.

Chiapas ve Amerika

Yılbaşında Güney Meksika'da iki şebri işgal edip, kontrollerine geçiren Zapatista gerillaları stratejik vizyon, taktik yaratıcılık, propaganda faaliyetlerindeki şaşırtıcı kıvraklık, etkinlik ve görüşmelerdeki kararlılıkları açısından çok farklar. Zapatistalar, yalnızca Meksika'nın politik çehresini değil, bütün yarıkürenin ruh halini değiştirdiler.

Alexander COCKBURN

Prof. Dr. E. Ahmet TONAK

Ahmet Tonak'ın makalesi Ağustos ayının 21'inde gerçekleştirilen seçimlerden önce yazıldığı için seçim sonuçları üzerine bir değerlendirme içermiyor. Bilindiği gibi, Meksika'da merakla beklenen seçimler 65 yıldır iktidarda bulunan Kurumsal Devrimci Parti'nin zafriyle sonuçlandı. Ülke genelinde oyların yüzde 49'unu alan PRI'nin adayı Ernesto Zedillo seçimlere hile karıştırıldığı iddialarının yarattığı hoşnutsuzluğu gidermeye çalışarak, "kurulacak hükümetin herkesin hükümeti olacağını" belirtip muhalefete işbirliği önerisinde bulundu.

Seçim sonuçlarının ilginç bir yanı da, 1994 yılı başında Zapatistalar'ın ayaklanma gerçekleştirdikleri Chiapas eyaletinde oyların yaklaşık yüzde 73'ünü, ülke genelinde 3. parti olan Devrimci Demokratik Parti PRD'nin alması oldu. İktidar partisi PRI ise Chiapas'da oyların yaklaşık yüzde 23'ünü aldı.

Ed.

Yeni yılın ilk günü başlayan sarsıntılar zaten Meksika'nın siyasi çehresini bir hayli değiştirmişti. Bankacılar, yatırımcılar ve politikacıların ortaklaşa yazdıkları senaryo, Chiapaslı Maya yerlilerince saygısızca kesilmemiş olsaydı, iktidardaki PRI'nin (Geleneksel Devrimci Parti) cumhurbaşkanı adayı Luis Donaldo Colosio büyük bir ihtimalle suikasta uğramayabilirdi. ABD ve Kanada'nın önceden oluşturmuş oldukları NAFTA'nın (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) yeni üyesi Meksika'daki ayaklanma, senaristlerin uykusunu kaçırmaya yetmişti. "İstikrarsızlık" heyu-

lası, hem de tam her şeyin yoluna girdiği sanıldığı sırada, yine karşılırlarına mı dikiliyordu yoksa?

Nüfusunun aşağı yukarı üçte ikisini dar gelirli ve yoksulların oluşturduğu Meksika'da gelir dağılımının giderek, özellikle PRI'nin son dönem politikaları yüzünden bozulduğu da ortada. Sol'daki en büyük parti olan PRD'nin (Demokratik Devrim Partisi) ve onun adayı Cuathemoc Cardenas'ın geçen seçimleri kaybetmesinin ana nedeni, seçimlerde yaşanan yaygın usulsüzlükler ve hileli oy kullanımı idi.

Bu kez politik riskler her zamankinden daha fazla. Cardenas gibi soldan bir liderin, PRD gibi sol bir partinin Meksika'da iktidara gelmesi, en azından, ABD ve Kanada için ucuz işgücü imkanlarının sınırlandırılması demek olur. Meksika'da gelişebilecek böylesi bir durum, 1970'lerde El Salvador'da, 1980'lerde Nikaragua'da yaşanan sol "tehlikesi" ile karşılaştırıldığında, boyut olarak da, olası etkileri bakımından da bir hayli farklıdır. Kaldı ki, ABD'nin, adı geçen ekonomilerin ve ülkelerin küçüklüğüne bakılmaksızın, El Salvador'u ve Nikaragua'yı Batı için "istikrarsızlık" kaynağı olarak görüp nelere kalkıştığı hatırlardır. Meksika'nın çok daha "ciddiye alınacağı" kesindir.

Yukarıda kimi ipuçlarını verdiğimiz siyasi bağlam böyle olunca, Colosio'nun öldürülüşü ayrıca önem kazanıyor, son derece girift bir dedektif hikayesi görünümü de alıyor. Acaba Salinas ve Colosio'nun Chiapaslı yerlilere ilişkin politikalarını yumuşak bulan PRI'nin sağ kanadının suikasta parmağı var mı? Yoksa PRI zaten Colosio'yu zayıf bir aday olarak görüp gözden çıkarmış mıydı?

Yakın tarihin en beklenmedik, en dahiyanice icra edilmiş köylü ayaklanmalarından biri olan Chiapas ayaklanmasını gerçekleştirenler, başlangıcından tam iki ay sonra, 2 Mart'ta, hükümetin "barış temsilcisi" Camacho Solis ile masaya oturarak bir ara anlaşma imzaladı. Yılın ilk günü ayaklanmayı başlatan Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun 10 maddelik manifestosu hayli yalındı: "iş, toprak, ev, ekmek, sağlık, eğitim, özgürlük, demokrasi, adalet ve barış."

"Hikayeyi", en azından, Meksika siyasetinin yönünün beklenmedik bir biçimde değiştiği yeni yılın ilk gününden başlatmak gerekir.

Meksika'nın güneyinde Guatemala sınırına yakın Chiapas bölgesi yerlileri 1 Ocak'da ayaklandılar; hemen bazı şehirleri ele geçirip, belediye başkanlarını rehin aldılar, kendilerine uygulanan sömürünün timsali olarak gördükleri tarla tapularını, arşivleri yaktdılar.

Yakın tarihin en beklenmedik, en dahiyanice icra edilmiş köylü ayaklanmalarından biri olan Chiapas ayaklanmasını gerçekleştirenler, başlangıcından tam iki ay sonra, 2 Mart'ta, hükümetin "barış temsilcisi" Camacho Solis ile masaya oturarak bir ara anlaşma imzaladı.

Yılın ilk günü ayaklanmayı başlatan Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun 10 maddelik manifestosu hayli yalındı: "iş, toprak, ev, ekmek, sağlık, eğitim, özgürlük, demokrasi, adalet ve barış."

Mart başında açıklanan anlaşma, demokratik reform, yerli halk için kısmi özerklik, Meksika'nın ayrımcılığa karşı ilk yasaının çıkarılması, okullara öğretmen, panser, doktor, elektrik, daha iyi iskan koşulları, yol ve kreş taahhüdünde bulunuyor. Chiapashılar ayrıca devletin denetiminden bağımsız kendi radyolarını da kurabilecekler. Yine bu anlaşmaya göre toprak reformu yapılacak, büyük çiftlik toprakları parçalanarak ve gerekirse özel mülkiyete el konarak topraksız ve mülksüz köylülere dağıtılacak.

Tabii bütün bunlar Meksika'yı yarım yüzyıldan fazla bir süredir yönetmekte olan PRI'nin taahhütleri; henüz, verilmiş sözler niteliğinde. Zapatistaların temsilcileri ön anlaşmanın gerillalar, köylüler tarafından değerlendirileceğini söyleyerek dağlara çekildiler. Kuzey ve Güney Amerika'nın bütün yerli halkları benzer taahhütleri daha önce de işittiler, ama sonunda karşılaştıkları hep ihanet ve umursamazlık oldu. Kuzey Amerika yerlileri anlaşma

üzerine anlaşma yaptıkları halde, beyazlarca topraklarına el konmasına, doğal kaynaklarının yağmalanmasına engel olamadılar. Sözümona yasaların güvencesi altında olan Amazon bölgesindeki yerli kabileler de, sürekli kendi topraklarının altın madencileri ve büyük toprak işletmecileri tarafından işgali karşısında çaresizlik içinde var olmaya çalışıyorlar.

Kısacası hiçbir şeyin, hükümetlerin taahhütlerinin vs.'nin yerli halk açısından herhangi bir garantisi yok. Chiapas yerlileri bunu gayet iyi bilmekte. Şimdiden, taahhütlerin gerçekleşmesini beklemeden, büyük toprak sahiplerinin birkaç nesil önce gasp ettikleri topraklara el koymaya, daha doğrusu kaybettikleri mülkiyet hakkını tekrar almaya başladılar bile. 800 km. kuzeyde Mexico City'deki hükümet ne yaparsa yapsın ciddi toprak savaşları çıkacağı benziyor.

Zapatistaların ayaklanma için yeni yılın ilk gününü seçmelerinin nedeni olarak, NAFTA'nın da o gün yürürlüğe girişi gösteriliyor. Chiapas yerlileri için bu ticaret anlaşması sadece sömürünün dozunun artması anlamına gelmiyor. Aynı zamanda, bu anlaşma yerlilerin hayat tarzlarının tamamen ve bir daha geri getirilemezcesine yok edilmesi anlamına da geliyor.

16. yy.'ın başlarında İspanyollarca "keşfedilen" bu topraklarda yaşayan Mayaların da, onların torunları Chiapaslı yerlilerin de hayatları sıkı sıkıya ürettikleri mısıra bağlı. Bu hep böyle olmuş. Chiapashılar genellikle üretimlerini -eğer varsa- küçük ölçekli tarlalarda sürdürüyorlar. Meksika'nın da geçtiğimiz yılın sonunda katıldığı, ABD ve Kanada arasındaki ticaret anlaşması bu tür geçimlik tarım faaliyetlerini tamamen yoketmeye dönük. Kanada'nın ve ABD'nin uçsuz bucaksız tarlalarında üretilen ucuz mısırın güneye akarak Meksika'daki küçük üreticileri silip süpüreceği kesin. Kimi ön değerlendirmelere göre 1990'ların sonlarına doğru 5 milyon köylü topraklarını terkederek büyük şehirlerin gecekondu bölgelerine göçetmek zorunda kalacak.

Meksikalı yerliler gerçekten bu ülkenin yoksullarının en yoksul kesimini oluşturuyorlar. Ve uzunca bir süredir, son yılların moda "neo-liberal" iktisat politikalarının sonucu olarak sınıflararası çelişkiler keskinleşirken, en başta yerli halk gelir dağılımının bozulmasından etkilenmekteydi.

Meksika'da da, bir dizi diğer Üçüncü Dünya ülkesinde olduğu gibi, zengin ve fakirlerin yanısıra, bir de iyice gözden çıkarılmış, marjinalize olmuş bir kesim var. 1992'de nüfusun en yoksul yüzde 20'si ulusal gelirin sadece yüzde 4,28'ini almaktaydı. Latin Amerika'da gelir dağılımında Meksika'dan daha kötü olan bir tek Brezilya var. Yaklaşık 25 milyon Meksikalı, tam bir marjinalizasyon içinde, yoksulluğa mahkum edilmiş durumda.

Böylesi bir sefalet ortamında, 3,5 milyonluk Chiapas eyaletinin durumu daha da vahim: nüfusun yüzde 30'unun okuma yazması yok, yüzde 62'si ilkokulu bitirememiş ve yüzde 74'ü yaşanılması olanaksız koşullarda barınmaya çalışıyor.

Chiapas'ın yerlilerinin -Tzatzils, Tzeltales, Tojolabales, Mames, Zoques ve Mestizos (İspanyol/yerli melezi)- toplumun dışladığı, marjinalize ettiği kesimden oldukları kesin. Ama kesin olan bir şey daha var; o da bu halkın direnme gücünün 500 yıldır süren inanılmaz baskılara rağmen sapasağlam ayakta kalmış olması. Direniş gücü kalmamış, umutsuz bir halkın zaten gizli gerilla ordusu kurup, 1984'ten beri, 10 yıldır hazırlık yapması söz konusu olamazdı. Direncini kaybetmiş, umudunu yitirmiş halk, ya iki yıl önce Los Angeles'ın zencileri gibi ayaklanıp kargaşa çıkarır, ya da Haiti'deki yoksullar gibi gündelik mücadeleyle hayatta kalmaya çabalar.

Yılbaşında Güney Meksika'da iki şehir işgal edip, kontrollerine geçiren Zapatista gerillaları gerçekten stratejik vizyon, taktik yaratıcılık, propaganda faaliyetlerindeki şaşırtıcı kıvraklık ve etkinlik ve görüşmelerdeki kararlılıkları açısından çok farklılar. Sadece bir hafta içinde, yalnızca Meksika'nın politik çehresini değil, bütün yarıkürenin ruh halini değiştirdiler.

Eğer Chiapas ayaklanması 5 yıl önce olmuş olsaydı, dünya belki bir iki dakika ilgilenirdi. Daha fazla ilgilenilmesi için herhangi bir "neden" yoktu! Nitekim, iki yıl kadar önce arasıra kısa süreli silahlı vur-kaç hareketleri oluyor ama kimse aldırmiyordu. Oysa, 1 Ocak 1994'ten önceki yıl boyunca Meksika, ABD'nin gündeminde en önemli yeri işgal etmişti. NAFTA'ya ilişkin sürdürülen tartışmalar içinde Meksika'nın toplumsal yapısı ve çalışma koşulları ABD'nde görülmemiş düzeyde gündeme geldi. Şu ya da bu biçimde Meksika'nın sorunlarından bahsedilir oldu.

Ve bu yoğun tartışmanın bir yerlerinde sol kesimin NAFTA'ya ilişkin eleştirileri de bir biçimde gündeme geliyordu. NAFTA'nın esas olarak Amerikan sermayesinin Meksika'daki yatırımları için bir güvence çerçevesi olduğu ve uygulanmaya başladığında iki ülke arasındaki eşitsizliği artıracığı en çok vurgulanan boyutlardandı. Bu tartışmaların ardından bilindiği gibi anlaşma ABD Temsilciler Meclisi tarafından onaylandı ve tam yürürlüğe girdiği gün NAFTA kapsamına giren en yoksul köylüler ayaklanmayı başlattılar.

Oysa 2 Ocak günü Mexico City'den ve Kuzey Amerika'dan gelen gazeteciler dalga dalga San Cristobal'e akıyordu. Dünya basını Meksika hükümetinin uyguladığı askeri baskı ve zulmü günü gününe vermeye başlamıştı. İnsan hakları savunucuları, Menehu, ABD'nin eski adalet bakanı Ramsey Clark insan hakları ihlallerine ilişkin raporlar oluşturdular.

Chiapas yerlilerinin durumu olumlu etkileyen başka fak-

törler de var: 450 yıl önce, katolik papaz Fray Bartolome de Las Casas (1474-1566) İspanyolların bölgedeki yerlilere uyguladığı zulüm üzerine yazıp çiziyordu. Hatta, V. Charles'ı ikna ederek "Yeni Yasa"nın (1572) çıkartılmasına önayak olmuştu. Bu yasaya göre, bölge sakinlerinin doğal haklarını çiğnemek, onların toprak mülkiyetine, toplumsal örgütlenme tarzlarına, geleneklerine saygısız davranmak yasaklanıyordu. Tabii, zaman içinde bu yasal düzenlemeler uygulanmamaya başladı. Ama, yine de Chiapas piskoposu olarak da görev yapmış olan de Las Casas, Amerika'da yerli haklarının ilk savunucusu olarak tarihe yazıldı.

450 yıl sonra Katolik kilisesinin başında Polonyalı tutucu John Paul II, de Las Casas'ın yerinde ise San Cristobal bölge piskoposu olarak, yerli halkın yılmaz savunucusu Samuel Ruiz Garcia vardır.

Bölgeye yığılan basın mensupları geçtikleri haberlerde bol bol alıntı yapabilecekleri yürekli piskoposun yanı sıra, ayrıca bir hayli nüktedan ve belagati yerinde EZLN'in kumandanlarından Marcos ile de tanıştılar.

Ayaklanmanın ilk günlerinde ele geçirdikleri kasabalarda, diğer gerillalar gibi yüzünü ski maskesi ile örten Marcos, renkli beyanatlar vermeye başlamıştı. Daha sonra gazeteciler Lacandon tropik ormanındaki gizli kamlara ulaşarak Marcos'la röportaj da yapabildiler. Marcos hızla, bir yandan ayaklanmanın en ünlü siması oluyor, bir yandan da Meksika'da dillere destan bir gerilla lideri konumuna yükseliyordu.

Hatırlanacağı gibi, olimpiyatlar öncesinde PRI'nın saldırısı ile 68'li radikallerden yüzlercesi Mexico City'de öldürülmüştü. Aslen bir "mestizo" olan Marcos'un da o dönemde Mexico City'de öğrencilik yapmış, ya da 68'deki öğrenci hareketlerinden yakından etkilenmiş olması muhtemel.

Marcos'un saf yerli olmayışı, Salinas hükümetine

Chiapas'ta yerliler yoksulluk sınırının altında yaşıyorlar

**ABD için ele geçirilmesi zor bir
fırsattı Meksika; ucuz işgücü
pazarı, hiçbir gümrük
sınırlamasının olmadığı yeni bir
pazar ve her türlü devrimci
eğilimlere karşı dayanıklı "dost" bir
devlet.**

ayaklanmanın bölge dışından gelen kıskırtıcıların, hatta yabancıların işi olduğu izlenimini yaratma imkanı verdi. Fakat Marcos ile ve diğer komutanlarla röportajlar yayınlandıkça gerillaların askeri yönetiminin neredeyse tamamının "safkan yerliler"den oluşmuş olduğu anlaşıldı. Hatta komutanlardan birinin Tzetal dışında hiçbir dil konuşmadığı ortaya çıktı. Adı Ramona olan, illegal Yerli Halkın Devrimci Komitesi üyesi bu komutan, Marcos'un İspanyolcasının iyi olduğu için EZLN sözcüsü olarak ilişkileri yürütmeyi üstlendiğini belirtmek gereğini hissetti.

Öte yandan, Marcos'un propaganda imkanlarını çok başarılı kullandığını teslim etmek gerekiyor. Meksikalıların çoğunluğunun haber kaynağı televizyon. Örneğin 13 milyon televizyon sahibi ailenin yüzde 90'ı, Latin Amerika'nın en zengin 5 kişisinden biri olduğu söylenen Emilio Azcarraga'nın sahip olduğu Televisa şirketinin yayınlarını izliyor. Azcarraga, hükümetin en önemli destekleyicilerinden biri aynı zamanda; PRI sanayicilerden 1994 seçim kampanyası için 25 milyon dolar yardım istediğinde, Azcarraga bir o kadar da kendisinin bizzat yardımda bulunabileceğini belirtmişti. Televisa'nın haber programları ayaklanmaya ilişkin haberleri başından beri kasıtlı olarak çarpıtarak verdi.

En yoksul kesimlerinin ayaklanmasını yaşayan bir ülkenin dengeli bir kalkınma içinde olduğunu söylemek çok zor. Meksika bir tür siyasi kumar oynamakta. 65 yıldır iktidarı elinde tutan PRI'nın da lideri olan Carlos Salinas de Gortari, ülkesinin ekonomik geleceğini kuzeydeki komşusuna, dünyanın en güçlü kapitalist ekonomisine bağımlı

kılan bir modernizasyon politikası uygulamaya çalıştı.

Salinas'ın modeli her yanyıla neo-liberal bir programdı: İlkın Amerikalı bankerler ve onların IMF ve Dünya Bankası'ndaki yandaşları aracılığıyla bir "disiplin" dayatıldı, ardından devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi ve Meksika Devrimi'nden beri kamu mülkiyetinde olan toprakların (ejidas) özel mülkiyete geçirilmesi uygulamaya konuldu.

ABD için ele geçirilmesi zor bir fırsattı Meksika; ucuz işgücü pazarı, hiçbir gümrük sınırlamasının olmadığı yeni bir pazar ve her türlü devrimci eğilimlere karşı dayanıklı "dost" bir devlet.

Tabii Meksika'da da bu fırsattan etkilenenler vardı: Bir yanda Amerikan tüketim kalıplarına, kültürüne ayarlı yeni komprador burjuvazisi, öte yanda, düzenin köle muamelesi yaptığı yoksul halk ve de onların en yoksulu Chiapaslı yerliler.

Meksika 9 milyon civarındaki toplam yerli nüfusu ile Kuzey ve Güney Amerika'nın yerli nüfusu en yüksek olan ülkesi konumunda. Aslında, Ulusal Yerli Halk Enstitüsü'nün belirlediği bu sayı sadece dillerini konuşabilen ve henüz toprağından kopmamış yerlileri içerdiği için, köken bazında yapılacak yeni bir sayımın yerli nüfusu 15-18 milyona yükseltebileceği belirtiliyor.

Meksika'nın diğer bölgelerindeki yerliler arasında da bir kıvılcım etkisi gösterebileceğinden, EZLN'nin Chiapas'da başlattığı ayaklanma duyulur duyulmaz hükümet hemen alarma geçti. Köylüler zaten dünya pazarında kahve fiyatlarının beklenmedik bir şekilde düşüşünden uzunca bir süredir tedirgindi. Şimdi de NAFTA'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte kuzeyden gelecek ucuz mısır tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardı. İlk destek, nüfusunun yüzde 30'unun, yaklaşık 1.5 milyonunun yerli olduğu Oaxaca eyaletinden geldi. Zapatistaların ayaklanışını coşkuyla karşılamışlardı. Ardından, Oaxaca'ya, Guerrero, Queretero, Tabasco ve Quintana Reo bölgeleri de katıldı ve çeşitli destek eylemleri gerçekleştirildi.

Zapatista ayaklanmasının zamanlanışı ABD açısından da tam bir şaşkınlık kaynağı oldu. Soğuk savaş bitmişti,

Zapatistalar'dan...

"Niçin affedilmeliyiz ki? Hangi nedenle, ne için affedileceğiz? Açlıktan ölmeliğimiz için mi? Çektiğimiz sefalet karşısında sessiz kalmadığımız için mi? Tarihi konum olarak bize uygun düşen, horlanma ve hakır görülmeyi alçakgönüllüce reddedilmiş yüzünden mi? Diğer bütün yolların tıkandığını gördükten sonra silaha sarıldığımız için mi? Tarihin en absürd ve baskıcı yasası, Chiapas Ceza Yasası'na aldığımız için mi? Dünyanın en yoksul insanları arasında da insanlık onurunun hala yaşadığını, ülkenin

diğer kesimlerine ve dünyaya gösterdiğimiz için mi? Ok ve yay yerine silahlarla savaştığımız için mi? Meksikalı olduğumuz için mi? Yoksa esas olarak bu toprakların yerli halkı olduğumuz için mi? Meksika hakını kendi hakları için, mümkün olabilecek her yoldan mücadeleye çağırduğumuz için mi? Özgürlük, demokrasi ve adalet için kavgaya verdiğimiz için mi? Teslim olmaya yanaşmadığımız için mi? Önceki gerilla ordularının örneklerini izlemeliğimiz için mi? Yenilgiyi kabul etmediğimiz için mi? Döneklik yapmadığımız için

mi? Kendimize ihanet etmediğimiz için mi?

Af talep eden ve bağışlayan acaba kim olmalı? Bir yanda, ölümün eşiğinde yaşaya yaşaya, bizler artık ölümden korkmamayı öğrenirken, mükellef sofralarından hep karnı tok kalkanlar mı? Cebimizi ve ruhumuzu verilen sözler ve kof beyanlarla dolduranlar mı?

Yoksa ölümlerden, bizim ölümlerimizden, kızamık, boğmaca, kolera, tifo, tetanos, zatürre, sıtma ve diğer bir dizi hoş bağışak ve akciğer hastalıkları gibi "doğal

yeni dengeler kuruluyor ve her türlü toplumsal ajitasyona karşı tedbirlerin alındığı sanılıyordu. İşte tam bu sırada Chiapas'ta ayaklanmanın patlaması, bir bakıma öteden beri varolan yapısal sorunları bütün çıplaklığı ile gözler önüne serivermişti. "Yeni" dünya düzeninin böylesi bir "pürüz"e hiç de gereksinimi yoktu bu sıralar.

2 Mart'ta hükümet ve EZLN arasında yapılan anlaşma, birçok yanıyla, Salinas'ın çaresizliğini ve olabildiğince çabuk bir biçimde hızla yayılma potansiyeli taşıyan bu ayaklanma ateşini söndürme eğiliminin ağır bastığını gösteriyor. Herşeye rağmen varılan noktanın kalıcılığı konusunda hayale kapılmamak gerekir. Özellikle, Chiapaslı büyük toprak sahiplerinin yüzyıllar önce gasp ettikleri toprakları Salinas hükümeti anlaşma yaptı diye yerlilere hemen teslim edeceğini beklemek bir hayli naif olur.

Bir de, bu noktada NAFTA yanlısı Amerikalı yatırımcıların bu tür "sosyal çalkantılar"ın ne kadarına tolerans göstereceklerini kestirebilmek meselesi var. Bu sorunun cevabı bir dizi faktör tarafından belirleniyor. Ama ilkel düzeyde şu söylenebilir. Eğer Chiapas tipi ayaklanmalar Meksika'daki "yatırım koşulları"nı bozarsa, bizzat NAFTA'nın dayandığı temeller de sarsılmış olacaktır. O zaman NAFTA dahil olmak üzere herşey yeniden değerlendirilebilir.

Chiapas ayaklanması tarihte nasıl anılacaktır? Hem Kuzey, hem Güney Amerika'da insanlar, aşırı sömürü koşullarının hakim olduğu bir dünyaya direnmekten

çok, geleceklerinin elinden alındığı, her tarafı bir umutsuzluğun kapladığı günümüz koşullarının tedirginliğini yaşıyorlar. Zapatistaların ayaklanması bu tedirginliği yırtan bir umut çığlığı gibi yankılandığına göre, tarihe de niye öyle geçmesin ki? Hep öyle olmadı mı, birileri çıkıp ilk mücadeleyi başlatmadı mı? Kuzey ve Güney Amerika'da

60 milyon dolaylarında yerli halk, toplumsal piramidin en dibinde ezilirken bile Zapatistaların kimin için çarpıştığını derinden sezebildi.

Bir anda herkesin ilgi odağı haline gelen yerlilerin Meksika hükümetinden sonunda ne kopacağı belli değil. Ateşkes çok uzun sürmeyecek muhtemelen. Çoktan ölüm timleri işe girişti bile. ABD, Meksika'dan güney sınırına asker yığarak, Guatemala'daki Maya yerlilerin yıllardır süren mücadelelerine karşı uyanık davranmasını istedi. Colosio'nun öldürülmesi ve Kuzey Amerika'daki iş çevrelerinin huzursuzluğu, bir bakıma, Meksika'daki her türlü başkaldırıya, bu arada Zapatistalara da uzun soluklu bir bezdirme ve ezme kampanyasının uygulanacağı- nın habercisi gibi.

Bu niyetin gerçekleştirilmesi görüldüğü kadar kolay olma-

yabilir. Zapatistaları yabana atmamak gerekir. Hem, şimdiye kadar gösterdikleri siyasi kıvraklık ve yaratıcılık umut verici, hem de bütün ülke sathında desteklendikleri bir gerçek. Meksikalılar gelecekleri konusunda, temel tercihler konusunda bölünmüş durumdalar. Önümüzdeki günler hem Meksika, hem de Amerika kıtasının geleceği açısından tayin edici olacağı benziyor.

Gerilla hareketinin liderlerinden Marcos

nedenlerin" yolaştığı "doğal" ölümlerle yitirdiklerimizden mi bağışlanma talebinde bulunmalıyız? Bu affı, ölümlerimizden, çoğunluğun ölümlerinden, demokrasi icabı, kimse umursamadığı için ıstırap içinde ölenlerden; yani, bu sayıları bile bilinmeyen, hiç olmazsa ölümlerini biraz olsun anlamlı kılabiliriz, "YETER ARTIK" diyen birilerinin bile bulunmadığı, bizim ebedi ölümlerimizden, ama bu kez yaşamak için mi istemeliyiz?

Kendimizi yönetme hak ve yetkisi-nden bizi yoksun bırakanlardan mı bağışlanma talep edeceğiz? Bir yandan varlığını ve ahlaki dayanaklarını kabul etme-

diğimiz yasalara uymamızı bekleyen, öte yandan geleneklerimize ve kültürümüze en ufak bir saygı göstermeyenlerden mi? Ne küçük, ne büyük, sadece yetiştirdiklerimizle midemizi doyurabileceğimiz bir parça toprak talebinde bulunma gibi ciddi bir suç işlediğimiz için bunca baskı ve işkence uygulayan, bizleri öldürten, ortalıktan temizleyenlerden mi?

Af talep eden ve bağışlayan acaba kim olmalı?

Cumhuriyetin Cumhurbaşkanı mı? Resmi devlet görevlileri mi? Senatörler mi? Milletvekilleri mi? Valliler mi? Beledi-

ye Başkanları mı? Polis mi? Federal ordusu mu? Bankaların, sanayi, ticaret ve tarım sektörlerinin o şöhretli, kıbar beyleri mi? Siyasi partiler mi? Aydınlar mı? Kitle haberleşme araçları mı? Öğrenciler, öğretmenler, mahalle sakinleri mi? İşçiler, tarım işçileri, bu ülkenin yerlileri mi? Fuzuli ölenler mi?

Af talep eden ve bağışlayan acaba kim olmalı?

Şimdilik bu kadar yeter.

Bir "şiddet profesyoneli"nden gelmiş olsa bile... (inanıyorum ki) bu soğuk havada, sağlık ve kucaklama dileklerini şükranla karşılamalısınız."

Finansal piyasaların karabasanı: Türev piyasalar

Gün geçmiyor ki, Batı finansal basınında yeni bir kriz, üstelik bu kez global bir kriz tehlikesinden söz edilmesin. Kriz henüz patlak vermedi, ama suçlusu şimdiden belirlendi: Türev piyasalar.

Hayri KOZANOĞLU

Dünya finansal piyasalarının, özellikle Wall Street'in tarihi, bir yandan korkunç dinamizm, "büyük fikirler" ve yeni uygulamalar, karlı yatırımların getirdiği sonsuz bir iyimserlik ortamı demektir. Ama hemen her defasında arkadan, riskleri iyi hesaplayamamanın sonucu patlak veren krizler, finansal piyasalardaki çalkantının reel kesimlere yansımalarının getirdiği iflaslar, acılar, işsizlik gelmiştir. Büyük krizlerin sonuncusu, 1987 Ekiminde New York Borsası'nda patlak verdi ve yakın şiddetle Londra, Tokyo, Frankfurt gibi büyük borsalarda hissedildi. Gün geçmiyor ki, Batı finansal basınında yeni bir kriz, üstelik bu kez global bir kriz tehlikesinden söz edilmesin. Kriz henüz patlak vermedi, ama suçlusu şimdiden belirlendi: türev piyasalar.

Piyasalar bir tanıma göre nakit piyasalar ve türev piyasalar olarak ikiye ayrılır.¹ Nakit veya spot piyasalar, hisse senedi, tahvil, döviz ve malların peşin ödeme ile alınıp satıldığı piyasalardır. Nakit piyasalarda sözünü ettiğimiz hisse senedi, tahvil, döviz ve malların alacağı fiyatlara göre değeri belirlenen, diğer bir deyişle nakit piyasaların türevi olan, iki taraflı sözleşmelerin alınıp satıldığı piyasa, türev piyasa olarak adlandırılıyor. Türev ürünler, opsiyon tipi ve gelecek tipi olmak üzere iki ana kategoriye ayrılıyor. Ama piyasalarda, bunların türevinin türevi, bazıları ancak kompleks bilgisayar programlarıyla anlaşılabilen 1200 civarında ürün bulunuyor² (Temel ürünler için kutuya bakınız.).

Türev ürünlerin bu denli korku yaratmasının çeşitli nedenleri var. Bilindiği gibi, insanlar daha çok anlayamadıkları şeylerden korkarlar. Türev ürünlere ilişkin detayları, bırakın amatörleri, banka genel müdürlerinin bile anlamakta güçlük çektiği ifade ediliyor. Karışık matematiksel formüller içeren modeller ile stratejiler belirleniyor. Bu piyasalarda alım-satım yapanlara: "Roket bilimcileri" deniliyor. Zaten bu piyasalarda istihdam edilen uzmanlar arasında çokça matematikçi, fizikçi bulunuyor. Türev piyasalar istihdam ettiği kişiler dışında da, "nükleer tehlikeyle" paralel

lik gösteriyor; her iki alanda da sistemin işleyişini sınırlı uzman dışında kimse anlayamıyor, ama getirebileceği potansiyel tehlikeyi hissediyor.

Türev piyasalarda toplam sözleşme tutarı 16 trilyon dolar olarak tahmin ediliyor ki, ancak, 6.4 trilyon olan ABD GSMH'sı ile karşılaştırınca bu rakamın gerçek boyutları hakkında fikir sahibi olunabilir. Türev piyasalarda sözleşmeler iki taraflı olduğu için, üstlenilen toplam risk bu rakamın iki katı: 32 trilyon dolar.³ Örneğin, Chemical Bank'ın 2.5 trilyon dolarlık pozisyon hacmi, Türkiye'nin GSMH'sının on katından daha fazla.

Aslında yukarıdaki rakamlar itibari değerleri gösteriyor (notional value); gerçek riskler bunun oldukça altında, ama gene de tüm finansal döviz piyasasını dolayısıyla reel ekonomiyi altüst etmeye yeterli. Örneğin: 1 dolar = 1.50 DM kuru üzerinden 3 ay vadeli 1 milyon dolarlık bir sözleşme aldığımızı kabul edelim. Bu bize, 3 ay sonra spot döviz kuru ne olursa olsun, 1.50 DM ödeyerek karşılığında 1 dolar alma hak ve yükümlülüğünü verir. Eğer 3 ay sonra 1 dolar = 1.60 DM ise, dolar'ı, 1.50 DM ödeyerek alma hakkımız olduğu için 1 milyon doları, 100.000 DM ucuza alarak, bu miktarda bir kar elde ederiz. Eğer 1 dolar = 1.40 DM olursa: 1 dolar'a 1.50 DM ödemek zorunda olduğumuz için 100.000 DM zarar ederiz. Ama kar veya zararımız hiçbir zaman itibari değer 1.000.000 dolar'ı bulmaz.

Ama gene de türev piyasaları yeterince korkutucu. Türev piyasalardaki yükümlülükler bilançolarda görünmediği için (off-balance sheet) denetimleri çok güç. Gerçek miktarları saptansa bile, riski azaltıcı bir önlem, örneğin sermaye arttırma zorunluğunu uygulamak için, gerçek riski bilmek gerekli; bunun hesabı da hemen imkansız. İki banka düşünelim; ikisinin de portföylerinde 2 milyon dolarlık forward anlaşması var. Birincisi, 2 milyon doları belli bir fiyat üzerinden alma sözleşmesini yapmış; doların değeri yükselirse bu sözleşmeyi karla, düşerse zararla kapayacak. Diğeri ise, toplamı 2 milyon dolar olan, yarısı alış, yarısı da satış sözleşmelerini portföyünde tutuyor. İkinci

Sinem Demirdöven - Yaş:11
Özel Meralcan İlkokulu, Samsun
Başak Sigorta Resim Yarışması
3. Ödül

ÇOCUKLAR FARKINDA.

Kendilerine yaşanacak bir çevre bırakılmazsa nereye giderlerdi? Geceleri gökyüzünde gülümseyen Ay'a mı? Çizgi filmlerden çok iyi tanıdıkları Mars'a mı? Rengârenk kuşağıyla onları büyüleyen Satürn'e mi?

Çocuklar farkında; onlar için hâlâ bir Dünya var. Büyükleriyle elele verip kazanacakları bir Dünya.

BAŞAK SİGORTA

T.C. ZİRAAT BANKASI ORTAKLIĞIDIR

Yarın için, bugünden.

Nakit piyasalarda hisse senedi, tahvil, döviz ve malların alacağı fiyatlara göre değeri belirlenen, diğer bir deyişle nakit piyasaların türevi olan, iki taraflı sözleşmelerin alınıp satıldığı piyasa, türev piyasa olarak adlandırılıyor.

cisi banka, doların değer değişiminden kaynaklanan piyasa riskini değil, sadece sözleşmenin diğer tarafındakilerin kredi riskini taşıyor; dolayısıyla riski çok daha düşük. Ama değişik piyasalarda, farklı miktar ve vadelerde çok karışık bir portföyü olan, bazı pozisyonları diğer pozisyonların riskini netleştiren (yani sınıflayan), bazıları da toplam riski artıran bir finansal kuruluşun toplam riskinin denetlenmesi ve hesaplanması bilgisayar teknolojisindeki tüm gelişmelere karşın hemen hemen imkansız.

Korkulan sistemik risk denilen, sistemdeki taraflardan birinin yükümlülüklerini karşılayamamasının neden olacağı domino etkisinin global bir kriz yaratması riski. 4 Çünkü bu sektör, ticari ve finansal piyasaların globalleşmesinin, yeni finansal teknikler geliştirilmesinin, bilgisayar ve iletişim alanındaki teknolojik atılımın bir ürünü. 5 Tam bir enterkonekte sistem sözkonusu; bir ABD bankasının İngiliz bankasına yükümlülüğünü yerine getirmemesi, İngiliz bankasının riskini sattığı Japon bankasını, Japon bankası yoluyla başka bir ABD bankasını dolayısıyla tüm dünya finans sistemini etkileyebilir.

Türev piyasalarda alıcı ve satıcılar arasında ticari bankalar, borsa şirketleri, çokuluslu şirketler, az gelişmiş ülke hükümetleri, bireysel spekülörler vb. gibi karışık bir mozaik olduğu için, genellikle yetkileri banka sistemiyle sınırlı merkez bankalarının denetim imkanları çok yetersiz kalıyor. Türev sözleşmeler, organize borsalardan da, tezgahüstü piyasalarda da alınıp satılabilir. Borsalarda sözleşmenin bir tarafı borsa olduğu ve teminat, marj zorunlulukları uygulandığı için, sistemi etkileyebilecek kredi riski sınırlı. Buna karşılık, daha büyük hacimde işlem yapılan tezgahüstü piyasalarda, şartlar taraflar tarafından belirlendiği, karşılıklı güven rol oynadığı için risk daha

fazla. Burada sözü edilen sistemik risk; yoksa, organize borsalarda da sözleşme sahiplerinin (piyasadaki fiyatlar aldıkları pozisyonun tersine gelişirse) büyük zararlara uğramaları mümkün. Örneğin, son dönemlerde Dell Computer, bilgisayar satışlarından değil, türev piyasalarda oynadığı kumardan çok zor duruma düştü. Procter and Gamble faiz oranlarına ilişkin yanlış pozisyon nedeniyle 100 milyon dolar kaybetti ve danışmanı Banker Trust'ı mahkemeye verdi. Japon petrol firması Kashima Oil, döviz kurları üzerine yanlış pozisyonundan 1.5 milyar dolar, Alman sanayinin önde gelen firmalarından Metallgesellschaft petrol fiyatları üzerine yanlış pozisyonundan 1.4 milyar dolar kaybederek iflasın eşiğine geldiler. 6

Peki, bunca risk doğuran türev piyasaların faydası nedir? Türev piyasaları yoluyla, nakit piyasalarda oluşabilecek riskleri ortadan kaldırmak (hedging) mümkündür. Zaten, organize borsalarda yeni bir türev ürünün uygulamaya konulabilmesi için, risk azaltıcı bir işlevi olduğunun kabul görmesi lazımdır. Bu duruma gene döviz piyasalarından bir örnek verirek; dolar bazında maliyeti olan, DM bazında vadeli satış yapan bir ihracatçı düşünün. 500.000 DM'lık ihracat bedelini 2 ay sonra elde edecek olan bu ihracatçı, DM'ın dolar karşısında değer kaybetmesi durumunda zarara uğrayacak, belki dolar bazındaki maliyetlerini bile karşılayamayacak. DM'ın dolara karşı değer kazanması durumunda karı iyice artacaktır. Eğer firma, kur riski üstlenmek istemezse, 2 ay vadeli 500.000 DM'lık satış sözleşmesi alarak döviz kurunu sabitleştirebilir. Sözleşmeyle, DM'ın değer kazanması durumunda elde edeceği ekstra kardan vazgeçmiş, buna karşılık DM'ın değer yitirmesi riskinden kurtulmuş olur. Sözleşmenin karşı tarafı, dolar ödeyip, DM alan taraf ise, bir spekülör, yani fiyat değişimlerinden kar bekleyen kurum veya kişi olabilir. Onun beklentisi, DM'ın dolar karşısında değer kazanmasıdır. Bunun gerçekleşmesi halinde, kendisi önceden belirlenmiş bir fiyat üzerinden DM'ları alacağı için kar sağlayacaktır. Spekülör, iki ay beklemeden spot piyasadan DM alarak da kar edebilirdi. Ama sözkonusu işlem için 500.000 DM para bağlaması gerekirdi. Halbuki türev piyasalarda, nakit para bağlamak gerekmeden (veya küçük güvence marjlarıyla) kaldıraç etkisiyle 15-20 kat kar elde edebilir. Buna karşın, nakit piyasasında DM yüzde 5 değer yitirir-

Temel Türev Ürünler

Vadeli Sözleşmeler (Forward) ve Gelecek Sözleşmeleri (Futures): Bu sözleşmelerle iki taraf faiz oranları, döviz, tarımsal ürünlerin fiyat, vade ve miktarını bugünden belirler. Teslimat, bugünden belirlenen ileri bir tarihte gerçekleşir; böylece fiyat önceden sabitleşmiş olur.

Bu sözleşmeler, borsa dışında yani tezgahüstü piyasada taraflar arasında belirlenen şartlarla ve güvence koşullarında yapılıyorsa vadeli sözleşme (forward), eğer organize bir borsada standart bir sözleşmenin alınıp satılması şeklinde gerçekleşiyorsa gelecek sözleşmesi (futures) adını alırlar.

Swap Sözleşmeleri: Borsa dışında, iki tarafın nakit akışlarını belli bir zaman dilimi 2-10- yıl içinde değiş-tokuş etmeleri anlamına gelir. Swap sözleşmeleri, tarafların farklı piyasalarda mukayeseli üstünlüğe sahip olmalarının bir sonucudur. En yaygın türleri: sabit faizli borçlarla, değişken faizli borçların takası demek olan faiz swapları ve iki ayrı döviz cinsinden nakit akışlarının değişimini anlamına gelen döviz swaplarıdır.

Opsiyon Sözleşmeleri: Döviz, faiz, hisse senedi gibi bir ürünün, bir prim karşılığında, belli bir süre için önceden belirlenmiş bir fiyatla satın alma (call option) veya satma (put option) hakkı veren sözleşmelerdir. Sözleşmeyi satın alanı fiyat riskine karşı koruma, buna karşılık olumlu bir fiyat değişikliğine karşı sınırlamama özelliği vardır. Ama bu avantaj, satın alan için bir prim ödemesi gerektirir; sözleşmeyi satan sözleşme anında bir prim geliri elde eder; sözleşme hakkının kullanılmasında ise bu prim doğrudan karı olur.

se, spekülâtör de yüzde 5 zarar eder; buna karşılık türev piyasada tüm parasını kaybedebilir. Önceden anlaşılan şartları yerine getiremezse, sözleşmedeki karşı tarafı (counterparty), yani DM satanı zor duruma sokabilir.

Türev piyasalar, ilk olarak tarım ürünlerinin geleceğe yönelik olarak satılmasıyla başlamıştır. Böylece çiftçi hasat zamanı oluşacak fiyat dalgalanmalarından korunarak, diyelim hasattan 6 ay önce, buğdayını belli bir fiyattan satacaktır. Sözleşmenin karşı tarafındaki bisküvi imalatçısı ise, kendisi için bir girdi olan buğday fiyatını sabitleştirerek, fiyat artışlarına karşı korunmuş olacaktır. Her iki taraf da, piyasaya, riskten korunma amacıyla katılmaktadır. Ama aynı piyasaya, kötü hasat, dolayısıyla yüksek fiyat tahmin eden spekülâtörler alıcı; iyi hasat, dolayısıyla düşük fiyat belirleyen spekülâtörler de satıcı olarak girerek büyük karlar beklerler. Serbest piyasa mantığı, spekülâtörü, piyasalara likidite getirdiği, başkalarının üstlenmediği riskleri üstlenerek fiyat oluşumuna katkıda bulunduğu yaklaşımıyla gerekli görür. Örneğin, buğday fiyatının bir kilesi 3.5 dolar civarında seyretmektedir. Meteoroloji büyük bir soğuk dalgası geldiğini duyurur; Iowa'daki ürünün donması tehlikesi büyüktür. Cuma günü, spot piyasada da, gelecek piyasasında da fiyatlar 3.75 dolara yükselir. Eğer gerçekten, hafta sonu don olursa fiyatlar 4 dolara çıkacak, soğuk zarar vermeden geçerse fiyatlar gene 3.5 dolara gerileyecektir. Cuma günü gelecek piyasasına 3.75 dolar fiyatıyla, küçük bir güvence marjı yatırarak alıcı olarak giren bir spekülâtör, haliyle hafta sonunu kulağı radyo, gözü televizyonda tüm ürünün donması beklentisi, daha doğrusu umuduyla geçirecektir. Tüm bir yılın emeğini kurtarmaya, ürününü soğuktan korumaya çalışan çiftçiyle, duyguları tamamen ters seyreden bu spekülâtör tipine gereksinmesi olan bir sistemin, ahlaki temelleri ayrıca tartışılmaya muhtaçtır.

Türev piyasalar, teorik olarak, az gelişmiş ülkelere de faiz oranlarındaki, döviz kurlarındaki, temel malların fiyatlarındaki oynamalardan oluşacak risklere karşı korunabilmeleri olanağını vermektedir. Örneğin, değişken faizli borcu olan bir ülke, faiz oranlarının yükselmesinden olumsuz etkilenir. Bu ülke, bir faiz gelecek sözleşmesi satarsa kendini yükselen faizlere karşı koruyabilir.⁷ Ama pratik, AGÜ'lerin türev piyasalardaki girişimlerini genellikle zararlı kapandığını göstermektedir. 1992 sonbaharındaki Avrupa para krizinden, türev piyasalarda vadeli alış pozisyonu olan Malezya 4 milyar dolar zararlı çıktı.⁸

Körfez Savaşı sırasında, opsiyon piyasası, "opsiyon piyasaları küçük bir çomakla koca bir kayayı oynatmaya benzer; ama çoğunlukla kaya üzerinize yuvarlanır" sözünü doğrularcasına iki Latin Amerika ülkesini büyük zarara sokmuştu; hem de birbirlerine ters pozisyon almalarına karşın. Meksika, 1991 Ocak'ında, Irak'ın Kuveyt'ten barış içinde çıkacağını ve bunun da petrol fiyatlarını dibe vurduracağını hesapladı. 150 milyon dolar prim ödeyerek, 100 milyon varil petrolü 17-19 dolar arasında fiyatlarla satma sözleşmeleri aldı. Opsiyonlar Meksika'ya, fiyatlar ne olursa olsun, sözleşme tipine göre 17-

19 dolar arasında satma hakkı veriyordu. Ama petrol fiyatları 20 doların altına düşmeyince, bu hakkın kullanılmasına gerek kalmadı ama, prim olarak ödenen tüm para yanmış oldu. Petrol ithalatçısı olan Şili ise, savaşın boyutlarının büyümesi, petrol sevkiyatının durup fiyatların patlamasına karşı, 6 aylık alış sözleşmesi aldı. Fiyatlar korkulduğu gibi 30 doların üzerine çıkmayınca, ödediği prim tutarı 100 milyon dolar yanmış oldu.⁹

Türev piyasaların önemli bir parçasını oluşturan opsiyon sözleşmelerinin kökeni konusunda iki ayrı teori, ama her ikisinde de Türkiye bağlantısı vardır. Daha çok matematikçi olarak tanıdığımız Milet'li Tales'in, aynı zamanda geleceği tahmin yetisine de sahip olduğuna inanılırdı. Tales, 9 ay sonraki zeytin hasadının yüksek olacağını tahmin ediyordu. Felsefi bilgilerin para etmediği eleştirilerine cevap olacağını da düşünerek zeytin preslerinde ilk sırayı almak için önceden para ödemek şartıyla bir anlaşma yaptı. Rekor bir hasat olunca, haklarını primli olarak zeytin üreticilerine satıp, önemli miktarda kar etti. 1562 yılında İstanbul'dan Antwerp'e gönderilen lale soğanlarının çok beğenilip, zamanla spekülâtif bir meta haline geldiği bilinmektedir. Amsterdam borsasında bu soğanları belli bir fiyattan alıp-satma hakkı veren sözleşmelerin, opsiyonların başlangıcını oluşturduğu daha yaygın kabul gören yaklaşımdır.¹¹

Türkiye'nin dış borçlarının yönetiminde, yurtdışı bağlantılı şirketlerin kur risklerinin (iki yabancı paranın parite değişikliğine karşı) giderilmesinde türev enstrümanların kullanılması akla yakındır ve bir ölçüde bu yapılmaktadır. Ama, yurtiçi piyasalarda, hele şu istikrarsızlık ortamında TL'si bazında türev piyasaların kurulması gerçekçi görülüyor. Bu konuda, eski SPK Başkanı İsmail Türk'ün ilginç yorumu şöyle: "Ondan sonra da option market, future markets kuracağım diyorsun. Tangoyu bilmeyen bir çocuğa yeni danslar öğretmeye kalkıyorsunuz. Halbuki onun evvela tangoyu öğrenmesi gerekiyor."

Dipnotlar:

1. Tim S. Campbell and William A. Kracaw, Financial Risk Management, Harper and Collins, 1993, s.17.
2. The Wall Street Journal Europe, June 15, 1994.
3. Fortune, "The Risk That Won't Go Away" March 7, 1994, s.41.
4. IMF Survey, February 21, 1994, s.51.
5. The Wall Street Journal Europe, June 16, 1994.
6. The Economist, "Financial Derivatives", May 4, 1994, s.21-22.
7. Faiz sözleşmelerinin fiyatı 100-faiz oranı olarak ifade edilmektedir. Faiz oranı yüzde 5 iken bu sözleşmeyi 100-5=95 fiyatı üzerinden satan ülke, faiz oranı, 7'ye yükselince fiyatı 100-7=93'e düşen sözleşmeyi 95'e sattığından yüzde 2 kar eder. Bu gerçek borcunun faizindeki yüzde 2 artışı dengeler.
8. Fortune, a.g.m., s.50.
9. Janine Schultz, "How LDCs hedge their bets and debts" Institutional Investor, February 1992, s.105-106.
10. Peter L. Bernstein "Capital Ideas", Free Press, 1993, s.203-204.
11. John Kenneth Galbraith, "A Short History of Financial Euphoria", Whitte Direct Books, 1990, s.23-24.

Şeyh Sait ve İsyanı / Metin TOKER

Damat Bey'in temcit pilavı

Toker, 1968 yılında yayınlanan "Şeyh Sait ve İsyanı" başlıklı kitabını hiç değiştirmeden 1994'de yeniden bastırdı. Toker'in, 26 sene önceki eserini ısıtıp yeniden piyasaya sürmesinin bir nedeni de, kendi yazdığına göre "PKK" ve "Şeriat isteriz" çılgınları

Ragıp DURAN

Metin Toker ünlü ama artık yaşlı bir gazeteci. 80 öncesinde yazdıklarını sağcı-solcu herkes dikkatle izlerdi. "Bakalım Devlet Partisi ne diyor?"

Toker 1968 yılında yayınlanan "Şeyh Sait ve İsyanı" başlıklı kitabını hiç değiştirmeden 1994'de yeniden bastırdı.

Toker'in, 26 sene önceki eserini ısıtıp yeniden piyasaya sürmesinin bir nedeni de, kendi yazdığına göre "PKK" ve "Şeriat isteriz" çılgınları olmuş. Tehlike çanları çalınca, yazar, eski dolaplardan tozlu kitapları cilalayıp okura sunuyor anlaşılan.

Oysa ki, 26 yıl içinde Şeyh Sait isyanı konusunda o kadar çok yeni araştırma-inceleme yayınlandı ki, Cumhuriyet'in, yani resmi ideolojinin bu konuyla ilgili tezlerini en devlet yanlısı yazar ve araştırmacılar bile çürüttü. Şimdi Toker neden hala ısrar ediyor? Başta Martin Van Bruinessen'in çalışması olmak üzere, Uğur Mumcu'nun tartışmalı yapıtına bir göz atma zahmetini duymuyor? "26 sene önce çok güzel bir kitap yazmışım, baskısı tükenince, e çok da ısrar ettiler, yeniden yayınladım" gibi bir mantık kabul edilebilir mi? Köprülerin altından çok sular aktı. Ne bugünkü dünya 1925'lerin dünyası, ne bugünkü PKK, Şeyh Said'in Kürtleri, hatta ne de bugünkü T.C., Mustafa Kemal-İsmet İnönü'nün T.C'si. 1968'le 1994 Türkiye'si de

her bakımdan birbirinden farklı. Zamana karşı ne kadar direnebilir ki Toker?

Önsözde, "Ayaklanma bölgesi, bütün özellikleri saptanarak adım adım dolaşıldı. Olayı yaşamış olanlar bulundu, konuşturuldu" diyor Toker. Ancak kitabı okuyunca "Ayaklanma" bölgesinin, Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı Köşkü, kayınpederin Başbakanlık makamı olduğu izlenimi çıkıyor ortaya. Bir de İstanbul po-

lisi ve askeri yetkililer "olayı yaşamış olanlar" kategorisine ne giriyor anlaşılan. Kitapta tanık olarak hep devlet yanlısı kişiler yer alıyor. İsyanı katılanlardan hiç görüş alınmamış. Üstelik Toker'in kitabında yer alan bilgi ve belgelerin kaynakları da belirtilmemiş. Oysa ki bazıları Meclis konuşmaları, bazıları gazete haberleri, kimileri de resmi yazışmalar. Toker, gazetecilik dersinden ikmale kalıyor. Toker'in, önsözde "Milli Kütüphane'de aylar harcadım" şeklindeki açıklamalarına da inanmak zor. Çünkü dönemin bir-iki gazetesinden yapılan alıntılar dışında 171 sayfalık kitapta, isyanı çok yönlü olarak irdelleyen, inceleyen bir tek ciddi belge yok.

Toker, kitabına üst başlık olarak "Devletin Gözüyle" ibaresini koysaydı belki bu kadar itiraz etmezdim, ama Toker gazeteci sıfatıyla yazıyor bu kitabı. Devletin gözüyle isyan kitabı zaten Genel Kurmay Harp Tarihi Dairesi yayınlarında² mevcut, ayrıca M.Şerif Fırat'ın eserinin

Çok Saygınlar...

**Çünkü altında
Emlak Bankası'nın
imzası var...**

Emlak Bankası imzası taşıyan Visa Premier/Gold Card ve Visa International Card, tam anlamıyla birer prestij ve ayrıcalık kartlarıdır.

Emlak Bankası'nın Visa Premier/Gold ve Visa International Kredi Kartları: Alışveriş tutarı dışında hiçbir eklenti yapılmayan kredi kartlarıdır. Yurtdışında Visa'ya açık olan ATM makinelerinden veya yurtdışında herhangi bir bankanın şubesinden para çekebilmenizi sağlar. Sahibine 150.000 \$ tutarında Ferdi Kaza Sigortası sağlar. İsterseniz şirket adına da alabilirsiniz ve ayda sadece bir defa ödeme yaparsınız. Son ödeme tarihini geçmeyen harcamalarınız için, hiçbir komisyon ve faiz talep edilmez!

**Ve Başka Hiçbir Kredi Kartında Olmayan
Bahçeşehir Üyelik Kartı Avantajı:**
Emlak Bankası'nın Visa Premier/Gold ve
Visa International kredi kartlarına
sahip olanların, isterlerse "Bahçeşehir
Üyelik Kartı" almanın mümkündür. Bu ek

avantaja, Bahçeşehir'in bütün sosyal ve kültürel olanaklarından yararlanabilirler. Üstelik indirimli olarak ve üstelik misafirleriyle...

EMLAK BANKASI
"Daha Uygar Bir Yaşam İçin"

Şeyh Said askerler arasında..

Şeyh Said İsyanına ayrılmış bölümü³ de bu konuda Toker'inkinden çok daha başarılı.

5 temel ayıp

Türkiye'de resmi ve egemen anlayışın Kürt meselesi-ne bakışında 5 temel nitelik var:

- Kürt varlığını inkar etmek,
- Olmayan Kürt meselesini hep şiddet yoluyla çözmeye çalışmak,
- Kürtlerin taleplerini ya görmezden gelmek ya da tahrif etmek,
- İslami ya da milli, Kürtlerin her talebini mutlaka yabancılarla bağlantılandırmak ve anti-emperyalist maskeler bürünmek,
- İsyanlarda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin uygulamalarını yüceltip, Kürt liderlerini karalamak, Kürt direnişini küçümsemek.

1925 Şeyh Said, 1938 Seyit Rıza isyanlarının o dönemki Cumhuriyet gazetesinde nasıl yansıtıldığını öğrenmek üzere yaptığım küçük çaplı bir taramadan⁴ çıkardığım bu 5 nokta Toker'in kitabının bütün satırlarına sinmiş.

Yazar, 171 sayfalık kitabında, "Kürt", "Kürdistan" sözcüğünü kaç kez kullanıyor saymadım ama, Toker, Şeyh Said İsyanı'nın "ulusal" yanını görmezden geldiği için, isyancıların ulusal nitelik ve taleplerini hep es ge-

çiyor. Yumurtasız omlet pişirme uzmanlığına savunu-yor Toker. Kürt varlığını, Kürtler'den sözetmeden, in-kar yolunu seçiyor yazar. Şeyh Said'in, Azadi örgütünün ulusal kimlik mücadelesini kasıtlı olarak gizliyor. Toker'e göre, Şeyh Said'in ve isyanın biricik ni-teliği şeriat istemesi, Cumhuriyet'e karşı çıkması, Hali-feliği talep etmesi.

Toker, olmayan Kürt sorununu şiddet yoluyla çözmeyi başardığını sanan Kemal-İnönü ikilisini haklı bu-lurken, 1925'de nüfusun yaklaşık yüzde 25'ini oluşturan Kürtlerle Türkler arasında barış, kardeşlik, işbirliği gibi konulara hiç girmiyor.

O dönem öylesine bir şiddet eğilimi var ki, Başbakan bile buna karşı çıkıyor:

"Fethi Bey kendisine saldırılar artıp da daha şiddetli davranması için tazyik edildiğinde ise açıkça alınan ön-lemelerin yeterli olduğunu, bunlarla isyanı bastırabilece-ğini söyledi ve hiddetle şöyle dedi:

'Lüzümsüz şiddetlerle ben elimi kana boyamam.'

Bu söz, Fethi Bey'in arzulanan Başbakan olmadığını kanıtlıyordu" (s.84)

Recep Bey (Peker), Meclis'teki görüşmeler sırasında Takrir-i Sukun kanunu (Bugünkü anti-terör yasasının babası) tartışılırken, "BMM'nin kabul ettiği kanun, bütün hükümet memurlarına kanunun gözönünde bu-lundurduğu herhangi bir hadiseyi, olduktan sonra bas-tırmaktan ziyade, o hadiseyi, olmadan önlemek vazife-sini yüklemiştir. (...) Sivil ve asker devlet memurlarını, her şeyden evvel bu yüksek vazifelerini duraksamadan ve şiddetle yerine getirmeye davet ederim" (s.99) de-mek zorunluluğunu hissediyordu.

Recep Bey ayrıca, "Bu vazifenin yerine eksik getiril-mesinden doğacak mesuliyetin ısrarla takip edileceğine şüphe edilmemelidir" derken, devlet memurlarını teh-dit etmeyi unutmuyordu. Çünkü, isyan sırasında bir çok Kürt devlet memuru ve asker, hatta subay Şeyh Sa-id'in tarafına geçmişti.

5 Mayıs 1925 tarihli Vakit gazetesi, şiddet konusunda ilginç bir itirafta bulunuyor: "Türkiye'de Türklerin süngüsünün görüldüğü yerde bir Kürt sorunu yoktur" (Baskaya, s.65).

Şiddet, Kürt meselesinin çözümünde Türk yönetimi-nin ilk ve son yöntemi. Toker, kitabında bu tutumu, hem "sinizm" olarak tanımlıyor, ama aynı zamanda da "1925 Türkiye'sini başka bir felsefeyle yönetmenin mümkün olabileceğini sanmak fazla safdilliktir" diyor (s.132). Şiddet felsefesi hükümet yanlısı Hakimiyeti Mil-liye gazetesinden yapılan şu alıntıyla aktarılıyor:

"İnkılabımızı yaşatmak, istiklalimizi muhafaza, hari-cin tecavüzlerini karşılamak için kuvvetlenmek mecbu-riyetindeyiz. Gene unutmamalıyız ki, siyasette merha-met yoktur. Kuvvet ve menfaat vardır. Ve nihayet, kuv-vetin celbedeceği hürmet ve muhabbet vardır" (s.132).

İşte Kürtlerin en azından 1925'den bu yana Cumhu-riyet yönetimine neden hürmet ettiklerini ve nasıl şen-sakrak bir muhabbet içinde olduklarını ne güzel anlatı-

yor bu satırlar. Bir de, gene unutmamalıyız ki, kuvvetini daha 1921'de anlaştığın İngilizlere karşı değil de, ancak içerideki Kürt isyancılara karşı kullanabilirsin. Bu şiddetin faturası da oldukça ağır: Macid R. Cafer ve Abdurrahman Kasumlu'dan alıntılar yapan Başkaya (s.64), toplam 4 ay süren isyan sonunda 206 köyün yerle bir edildiğini, 8785 evin yakıldığını ve 15200 kişinin öldürüldüğünü belirtiyor. Isyan sırasında Türk ordu birliklerinin yörede nispeten güçsüz ve az olduklarını tüm araştırmacılar belirtiyor. Isyancılar Elazığ'da bir yağma gerçekleştiriyor, bu olayın dışında genelde Türk sivil ya da askeri makamları tutuklanıyor, esir alınıyor. Türk tarafında direniş olmadığı için isyanın ilk aşamalarında ölü sayısı çok az. Dolayısıyla bu 15200 kişinin büyük bir çoğunluğunun esas olarak dışarıdan gelen ordu takviye birliklerinin isyanı bastırma sırasında öldürüldüğü anlaşıyor. Yani öldürülenlerin büyük bir kısmı Kürt.

Kürtlerin gerçek taleplerini gizlemek ve tahrif etmek konusunda da Toker başarılı. İsyanın nedenlerini salt dini olarak açıklayan yazar, isyanı yöneten Azadi örgütünün 11 maddelik şikayet dilekçesini (Bruinessen, s.454) görmezden geliyor. Söz konusu 11 şikayet maddesinden 11'i de Kürtlük ve Kürdistan'la ilgilidir. O kadar ki, Mustafa Kemal'in Hilafeti lağvetmesi bile dilekçede "Türklerle Kürtleri birbirlerine yaklaştıran son kurum. Halifelik kaldırılmıştır" şeklinde ifade ediliyor. Diğer 10 madde özet olarak, yeni azınlıklar yasası ve Kürtler'in Batı Anadolu'ya göç ettirilmesi, Kürtçe'nin yasaklanması (Lozan Andlaşması'nın 39. maddesine rağmen), Kürdistan sözcüğünün yasaklanması, Kürdistan'a üst düzey yönetici olarak Kürtler'in atanmaması, Kürdistan'da toplanan vergilerin karşılığının sağlanmaması, 1923 seçimlerinde hükümetin bölgedeki oylamaya müdahale etmesi, Ankara'nın Kürt aşiretleri arasında ayrımcılık ve kışkırtma yapması, Türk askerlerinin Kürt köylerine yönelik baskınları, Kürtler'in orduda üst rütbelere çıkarılmaması ve Ankara'nın Alman sermayesiyle işbirliği yaparak Kürdistan'daki madenleri sömürmesi...Toker, isyanın bu gerçek nedenlerinden hiç birinden söz etmiyor.

Kürtleri küçümseme, hatta onları aşağılama ile direniş kiran Türk askerlerini övmek, resmi tutumun önemli bir unsuru olarak Toker'in satırlarına da kaçınılmaz olarak bu-
laşmış:

"O güne kadar top sesi duymamış olan ve top nedir bilmeyen isyancılar, ağzından ateş saçan ve gök gürlemesine benzer sesler çıkaran bu silahtan çok korktular. Her ateşten sonra "ulo, ulo"

Kürtlerin gerçek taleplerini gizlemek ve tahrif etmek konusunda da Toker başarılı. İsyanın nedenlerini salt dini olarak açıklayan yazar, isyanı yöneten Azadi örgütünün 11 maddelik şikayet dilekçesini görmezden geliyor. Söz konusu 11 şikayet maddesinden 11'i de Kürtlük ve Kürdistan'la ilgilidir.

diye hayretle bağırarak kaçışıyor ve tekrar ilerlemekte tereddüt ediyorlardı" (s.109).

Kürtleri yok saymak teorik bir tutum da olsa, bazı uygulama ve açıklamalar kaçınılmaz olarak Kürt varlığını gündeme getiriyor. Cudi'ye bugün bayrak dikiyorlar!

1925'de isyan bastırıldığında ise Toker'e göre, "güneş doğarken Diyarbakır sokaklarında muntazam birlikler halinde geçen askerler, halkın (?) coşkun alkış sesleri arasında şu marşı söylüyorlardı:

Gök kubbenin altında

Atalarım yürüdü

Albayrağın altında

Yeni Turan büyüdü" (s.110).

Kürtlerin Türk olmadığını ve albayrağın Kürt bayrağı olmadığını mı ima etmek istiyor bu marş acaba?

Toker, İsmet Paşa'nın Meclis'te yaptığı bir konuşmayı aktarırken şu satırlara yer veriyor:

"Şarkta Silvan ve Beşiri, birliklerimizin hakimiyetindedir. Hanı, Lice, Piran gibi Şeyh Said'in başlıca faaliyet bölgeleri işgalimiz altındadır" (s.120).

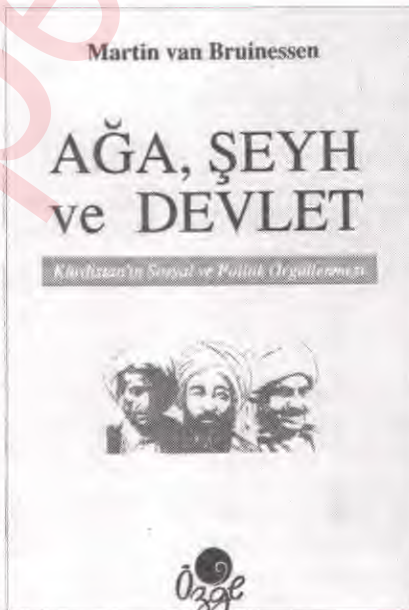
"Genç, birliklerimiz tarafından işgal edilmiştir" (15 Nisan 1925 tarihli resmi bildiriden (s. 124).

Kim nereyi işgal ediyor?

1925'den bu yana değişmeyen bir cümleyi, işte tam 69 yıl önce İsmet Paşa söylemiş:

"Harekat bitmiştir gibi bir söz söyleyecek durumda değiliz. Dağlardaki asileri birer birer bulup tepeleyeceğiz. Bunu tamamlayacağız" (s.120). İsmet Paşa, büyük bir ihtimal, Başkomutanlık görev süresi, Başbakan ve Askeri Şura tarafından yeterince uzatılmadığı için bu 'tamamlama' görevini yerine getiremedi, ama olsun...Aynı sorun bugün hala gündemde.

Hala gündemde kalan bir başka sorun da şu:

Bölgenin 1925-46 arasında sıkıyönetimle idare edilmeye çalışılması, sonraları da yine hep sıkıyönetim ya da olağanüstü rejimlerin kalıcı hale getirilmesi, 1965 yılına kadar yabancı uyrukluların bölgeye ancak izinle girebilmesi, 25'den bu yana Demirel'in hesabına göre 27 isyanın çıkması aslında tayin edici olgulardır. Sorunun şiddetle çözülemeyeceği bu kadar ayan beyan, açık ve kanıtlanmış olmasına rağmen, resmi çevrelerin hala şiddet yönteminde ısrar etmesi nasıl açıklanabilir?

"İsyanın başı kesilmişti, vücudun bazı parçaları duruyordu. Bunlar her zaman yeni maceralara katılabilecek tipte aşiretler, şeyhler, ağalardı. Ordu hemen hemen bir aya yakın sürede bölgeyi bunlardan temizledi. Seferberlik bu yüzden 31 Mayıs'a kadar sürdü ve silah altına Şeyh Said isyanı dolayısıyla alınanlar 1 Haziran'da terhis edildiler" (s.126).

1994 yılında terhisler iki kez ertelenmişse, Toker bunun ne anlama geldiğini hala anlamıyorsa, bunda Toker'in hiç bir kabahati yok!

Bölgenin 1925-46 arasında sıkıyönetimle idare edilmeye çalışılması, sonraları da yine hep sıkıyönetim ya da olağanüstü rejimlerin kalıcı hale getirilmesi, 1965 yılına kadar yabancı uyrukluların bölgeye ancak izinle girebilmesi, 25'den bu yana Demirel'in hesabına göre 27 isyanın çıkması aslında tayin edici olgulardır. Sorunun şiddetle çözülemeyeceği bu kadar ayan beyan, açık ve kanıtlanmış olmasına rağmen, resmi çevrelerin hala şiddet yönteminde ısrar etmesi nasıl açıklanabilir?

Yazar, Kürt liderlere ve genelde Kürtlere yönelik aşağılama konusunda 1925-1968-1994 dönemlerinde kayda değer herhangi bir ilerleme ya da değişim kaydetmemişse benziyor:

"İkinci bir kafiye Diyarbakır'a 11 Mayıs Pazartesi günü getirildi. Onun başında Şeyh Şemseddin vardı. O, ne derece sefil bir yaratık olduğunu çabuk belli etti" (s.136). Toker, daha sonra Şeyh Şemseddin'in "piç" olduğunu bizzat kendisinin itiraf ettiğini de eklemeyi unutmadan, isyancıların amaç ve hedeflerini gizlemeyi başardığını sanıyor.

Yazar ayrıca, nedense ordu ile halkı sık sık birbirine karıştırıyor. Şeyh Said asıldığında "Diyarbakır halkının sevinçe alkışladığını" filan yazıyor. Ama sonra ayıp ol-

masın diye "kalabalık içinde subay eşleri vardı" demek ihtiyacını hissediyor. Bugün Diyarbakır'da kaç kişi Mazhar Müfit'i (İstiklal Mahkemesi Başkanı) ya da Mithat Bey'i (Vali) ya da Mürsel Paşa'yı (Komutan) hatırlar? Ve acaba bugün neden hala Şeyh Said'i anma geceleri düzenlenir?

Şeyh Said yakalandıktan sonra ve idamına kadar geçen sürede, mahkemede ve bazı özel görüşmeler, Toker'in kitabında anlatıldığı şekliyle başka bir yerde bulunmuyor. Toker kaynak vermiyor. Yazar bir ihtimal dönemin gazetelerine dayanarak bu diyalogları derlemiş. Ya da Türk yetkililerinin anılarına başvurmuş belki de. 2000 yılında Kürt meselesiyle ilgili bir kitap yazılacak olursa, sadece 1984-94 dönemini Türk gazetelerine ya da İçişleri Bakanı ile Olağanüstü Hal Bölge Valisi'nin anılarına dayanarak yazmak mümkün olabilir mi ki?

Toker'in kitabı oldukça bozuk bir Türkçe'yle kaleme alınmış olsa da, kitabın tamamen olumsuz olmadığını kabul etmek gerek. Bu zaten maddi olarak da, yani Toker istese dahi gerçekleştiremeyecek bir tutum. Tamamen durmuş bir saat bile günde iki kez doğru gösterir ya!

Toker, belki de 68'deki kitabını bugün yeniden yayınlamakta herhangi bir beis görmüyor, çünkü devletin tepesindeki anlayış 25'de ne ise 94'de de esas olarak aynı. Büyük bir ihtimalle bütün mesele de buradan kaynaklanıyor.

Dipnotlar:

1. Şeyh Said İsyanı hakkındaki bazı yayınlar:
 - Aga, Şeyh ve Devlet, Martin Van Bruinessen, Öz-Ge Yayınevi, Ankara.
 - Kürdistan Üzerine Yazılar, İletişim Yayınları, İstanbul, Mart 1992.
 - Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı, Robert Olson, Öz-Ge Yayınevi, Ankara, Kasım 1992.
 - Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925, İsmail Beşikçi, Yurt Kitap -Yayın, Ankara, Mayıs 1992.
 - Paradigmanın İflası, Fikret Başkaya, Doz, İstanbul, Nisan 1991.
 - 1925 Kürt Ayaklanması, A.Haretyan, M.Ahmad, Medya Güneşi Yayınları, Eylül 1991
 - Kürt -İslam Ayaklanması, Uğur Mumcu, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991.
 - Şeyh Said Ayaklanması, Aziz Aşan, İstanbul, Aralık 1991, Yayınevi adı belirtilmemiş.
 - Kürt Sorunu, Komintern Belgelerinde Türkiye-3, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 1994.
 - Doğu İlleri ve Varto Tarihi, M. Şerif Fırat, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 5. Baskı, Ankara, 1983.
 - Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1992.
2. Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mart 1992.
3. Doğu İlleri ve Varto Tarihi, M. Şerif Fırat, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 5. Baskı, Ankara 1983.
4. İzzet Kezer'i Anma Toplantısı (ÇGD-İstanbul) ile Uluslararası Kuzey-Batı Kürdistan Konferansı, 12 Mart 1994 Brüksel Konferansı konuşmaları.

Akademik **BÖLÜM**

- ✓ **Doç. Dr. Kemal YILDIRIM**
Ekonomide çifte açığın yarattığı dengesizlikler
Uluslararası dışlama etkisi
- ✓ **Dr. Ö. Faruk ÇOLAK - Cevdet SAATÇİ**
Merkez Bankası verimli çalışıyor mu?
- ✓ **Yard. Doç.Dr. Hülya KIRMANOĞLU**
-Coase Teoremi-
Dışsallık sorununun piyasa içinde çözümü
- ✓ **Yard. Doç.Dr. Halil AKSU**
Büyüme Muhasebesi Yaklaşımı ile
Verimlilik ve teknolojik değişme
- ✓ **Ercan DUYGULU**
Esnek süreli çalışma

Ekonomide çifte açığın yarattığı dengesizlikler Uluslararası dışlama etkisi

Genişletici maliye politikaları, hazine borçlanmasına, bu da faiz oranlarının yükselmesine yol açar. Faizler yükselince, ülkeye yönelik sermaye akımları -döviz arzı- artar, reel döviz kurları düşük değerlendirilir, ülke parası aşırı değer kazanır. Sonuçta, ithalat artarken, ihracat düşer, milli gelir azalır.

**Yard. Doc. Dr.
Kemal YILDIRIM**

Makro ekonomik analizcilerin iki temel görevi vardır. İlki, önemli makro büyüklüklerdeki değişikliklerin nedenlerini analiz etmek; ikincisi, alternatif politika değişikliklerinin sonuçlarını tahmin etmektir. Politika tartışmalarında toplumun önemseydiği makro büyüklükler; enflasyon, işsizlik ve ülke refah düzeyinin önemli bir göstergesi olan verimlilikteki uzun dönem büyüme oranıdır. Bunlar ekonomide, amaç veya hedef değişkenler olarak isimlendirilir. Bu hedef değişkenler arzulan düzeylerde bulunmuyorsa, alternatif politika araçları kullanılarak, hedef değişkenler arzulan düzeylere çekilmeye çalışılır. Kullanılan politika araçları; faiz oranları ve para arzının kontrolünü içeren para politikası araçları; kamu harcamaları ve kamu gelirlerini düzenleyen maliye politikası araçları; üçüncü olarak ücret ve fiyat kontrolleri ile istihdam politikalarını kapsayan çeşitli araçlardır. Dışa açık ekonomilerde politika yapıcıları için, eldeki araçlarla hedef değişkenlerde arzulan düzeylere ulaşmaya sınırlama getiren dış dengesizlik önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Her ekonomide önemli ilişkiler çeşitli akım değişkenlerle stok değişkenler arasında oluşmaktadır. Eğer bir ekonomik büyüklük, bir zaman dilimi için ölçülüyorsa, bu bir akım değişkendir. Örneğin, GNP, yatırım, kamu harcamaları, cari işlemler dengesi açığı, bütçe açığı, tasarruf gibi. Öte yanda, bir ekonomik büyüklük zaman içinde belli bir andaki değeri gösteriyorsa, bu bir stok değişkendir. Örneğin, 1 Ocak 1994 tarihindeki sermaye stoku, devlet borç stoku, net uluslararası yatırım pozisyonu, para stoku, servet stoku gibi.

İstikrarlı bir ekonomik yapının oluşması ekonominin dinamik işleyiş mekanizmasını oluşturan stok ve akım değişkenlerin istikrarlı olmalarını gerektirir. Ekonomide istikrarlı bir stok-akım dengesi oluşumunun oldukça katı kuralları vardır. Fiyatlar genel düzeyi, nominal ücretler, döviz kuru, cari işlemler dengesi ve çıktı düzeyinin birbiriyle uyumlu olmalarını gerektirir. Sermaye hareketleri dengesi için ülkedeki faiz oranının diğer ülkelerdeki faiz oranıyla uyumlu olması gerekir, yine devlet bütçesinin denk olması ve toplam talep ile toplam arzın uzun dönem doğal çıktı düzeyi üzerinde bulunması gerekir. Diğer bir anlatımla, ekonomide para piyasası, mal piyasası ve ödemeler bilançosu dengede olmalıdır. Yine ödemeler bilançosu ile ilgili olarak sermaye hareketleri ve cari işlemler dengesi ayrı ayrı sağlanmalıdır ve bunlara ilave olarak devlet bütçesi denk olmalıdır. Eğer bunlardan birisi kurala uymuyorsa dinamik mekanizma işleyecek, sonuçta uzun dönem dengesi oluşuncaya kadar ekonomik faaliyetlerde dalgalanmalar görülecektir.

Devlet bütçesindeki bir dengesizlik, örneğin, bütçe açığı, bütçenin yayılmacı etkisini harekete geçirecektir. Kısa dönemde bu açığın finansmanı için hükümetin başvurabileceği kaynaklar para basmak ve/veya borçlanmaktır. Eğer hükümet para basarak açığı finanse ederse genişletici para ve maliye politikaları nedeniyle toplam talepte aşırı şişkinlik sonucu enflasyon hızlanır. Borçlanma ise gelecek nesile yük aktarmakla birlikte ülkedeki faiz oranları üzerinde arttırıcı etki yapar.

Bütçe açığı veya genişletici maliye politikasının neden olduğu net ihracattaki azalma makroeko-

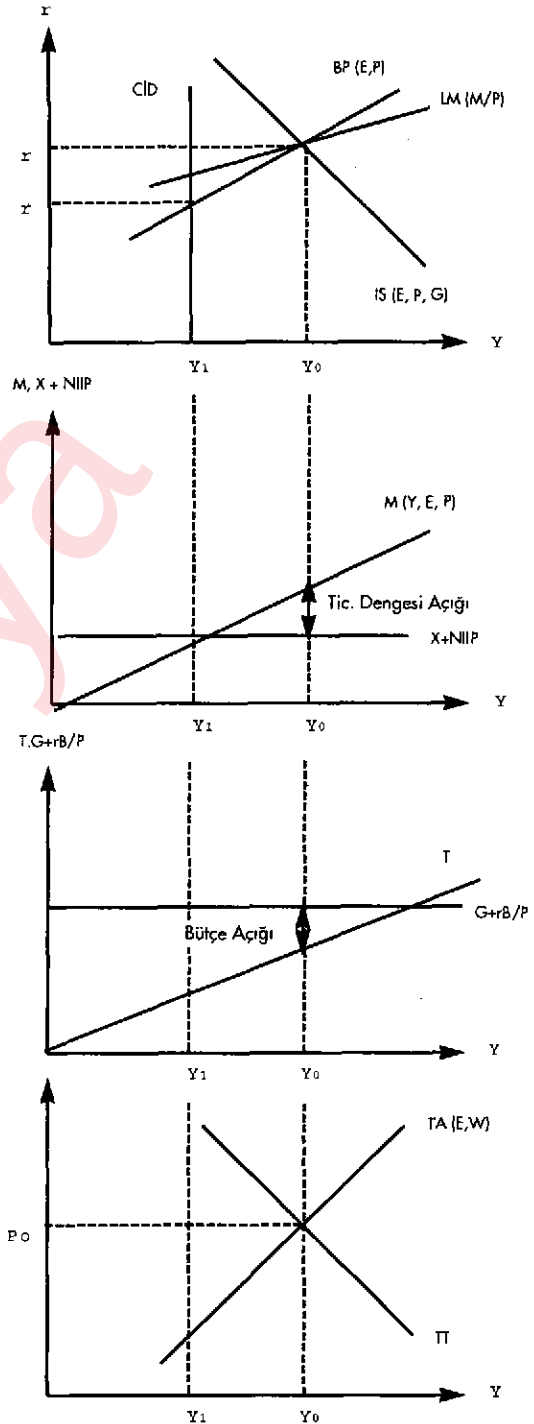
nomik analize, 1980'li yıllarda, yeni bir kavram sokmuştur. Bu kavram, esnek döviz kuru sisteminin uyguladığı dışa açık ekonomilerde gözlenen **uluslararası dışlama etkisidir** (International crowding-out effect). Bu etkinin oluşumu şöyledir: genişletici maliye politikasının bir sonucu olarak ortaya çıkan hazine borçlanmaları faizler oranlarını yükseltir. Yükselen faizler ülkeye yönelik sermaye akımlarını artırır. Sonuçta ortaya çıkan döviz arzındaki artış reel döviz kurlarının düşük değerlendirilmesine, yani ülke parasının aşırı değerlendirilmesine neden olur. Aşırı değerlendirilmiş ülke parası ile ihracat cezalandırılırken ithalat cazip hale gelmekte, dolayısıyla net ihracatta azalma ortaya çıkmaktadır. Net ihracattaki azalma ise milli gelirdeki azalmaya neden olmaktadır. Bu süreç uluslararası dışlama etkisi olarak tanımlanmaktadır.

Yine dış denge ile ilgili olarak bir ülkenin resmi rezervlerine ilişkin dengeye bakarak karar vermek her zaman için sağlıklı olmayabilir. Çünkü, resmi rezervler, hem mal ve hizmet ticaretini, hem de finansal aktif ve gayrimenkul ticaretini kapsar. Eğer ülkenin büyük miktardaki cari işlemler dengesi açığı, sermaye hareketlerindeki fazlalık ile dengeleniyorsa, yani yabancıların ülkeye gönderdikleri sermaye ülkeden dışarıya çıkan sermayeden fazla ise, yabancıların ülkedeki aktifleri hızla artar ve ülke hızlı bir şekilde borçlu konuma geçer. Sonuçta ülkedeki faiz ve kar payı şeklinde dışarıya transfer edilecek gelir artar. Bu ödemeler, ülke içindeki çıktı veya gelirdeki bir azalmadır. Çünkü yabancılara ait yatırım gelirlerini ödemek için daha fazla ihracat yapmaya gereksinim vardır. Daha fazla ihracatı gerçekleştirebilmek için, döviz kuru yüksek oranda devalüe edilmelidir. Bu yüzden borçlu ülkelerde toplumun refah düzeyinde düşme görülebilir.

Yukarıdaki açıklamalar çerçevesinde, Türkiye ekonomisinde 1994 yılı başında yaşanan ekonomik dengesizliği analiz edelim. Ülkemizdeki bu dengesizliğe 1986 yılından itibaren enflasyonla mücadelede büyük ölçüde vazgeçilmesi, KİTlerdeki özelleştirme havası içerisinde verimliliklerinin önemli ölçüde düşürülmesi, 1988 yılından başlayarak ücret ve maaşlarda verimliliğin üzerindeki reel artışlar, döviz kurundaki yükselmenin enflasyon artışının altında seyretmesine sessiz kalınması, devlet bütçesindeki açığın sürekli büyümesine seyirci kalınması, 1992 yılından itibaren İMKB'nin devlet kağıtlarıyla gereksiz olarak şişmesi ve faiz oranlarında yeterli koşullar sağlanamadan indirim-gidilmesi gibi uygulamalar neden olmuştur. İzlenen bu yanlış politikalar sonucu, ekonomimizde stok-akım dengesi ile ilgili iki kronik açık ortaya çıkmıştır. Bunlar bütçe açığı ve dış ticaret dengesi açığıdır. Bu iki açık birlikte ekonominin uzun dönemde istikrarlı olmasını engellemektedir.

Şimdi Türkiye ekonomisiyle ilgili olarak kontrollü de olsa esnek döviz kuru sisteminin uygulandığı, kapital mobilitesinin tam olmadığı ve dışa açık küçük bir ekonomi olduğu özelliklerini dikkate alarak, bu iki açığı şekil çizerek açıklayalım.

Dış Ticaret Açığı ve Bütçe Açığı Durumunda Ekonomide Stok-Akım Dengesi

Cari işlemlerle ilgili açık, koruyucu önlemlerle giderilebilir. Fakat, gerek dış ülkelerin tepkisi, gerekse yeni dış kredi bulma gücünün hükümetleri sınırlar. Bunun yerine rekabeti artırıcı yöntemlerle dış dengesizlik giderilecekse, ülkedeki üretimin diğer ülkelere göre daha ucuza yapılması gerekir. Bunun için de ya ülke içinde fiyatların düşürülmesi ya da döviz kurunda devalüasyon yapılması veya her ikisinin birlikte kullanımı gerekmektedir.

Türkiye ekonomisi için uyarlanan çizimde, birinci panelde, para piyasasında denge koşulunu gösteren (LM) eğrisi, mal piyasasında denge koşulunu gösteren IS eğrisi, tam olmayan kapital mobilitesi için ödemeler bilançosu eğrisi (BP) ve cari işlemler dengesini gösteren (CID) eğrisi çizilmiştir.

Şeklin ikinci kısmı cari işlemler dengesinin önemli bir kalemini oluşturan dış ticaret dengesi ile ilgilidir. Yo gelir düzeyi için dış ticaret açık vermektedir. Çünkü ithalat ülkenin yapmış olduğu ihracat ve net dış yatırım gelirlerinin toplamından fazladır. Dış ticaret dengesinde görülen bu açık, ülkemizdeki faiz oranlarının dış ülkelere oranla yüksek tutularak ($r > r^*$) içeriye yönelik sermaye akımları ile (dolaylı, dolaysız) giderilmektedir. Şeklin birinci kısmında görüldüğü gibi Yo gelir düzeyinde cari işlemler dengesindeki açığa rağmen ödemeler bilançosunda denge sağlanabilmiştir.

Üçüncü panelde kamu kesimi dengesi gösterilmektedir. Devletin vergi geliriyle Yo gelir düzeyi için kamu harcamaları ile devletin borç faizi ödemelerinin reel değerini karşılayamadığından bütçe açığının bulunduğu görülmektedir. Dördüncü panelde ise ekonomide kısa dönem toplam arz ve toplam talep eğrilerinin konumu gösterilmiştir.

1993 yıl sonu itibarıyla Türkiye ekonomisi için yapılmış bu çizime göre, oluşumların uzun dönem dengesi olmadığı ve hiç politika uygulanmazsa bile bu durumun uzun süre sürdürülemeyeceği açıktır. Çünkü ekonomide stok-akım dengesinde baskı oluşacak, yeni denge noktasına yönlenecektir. Eğer uygulanan politikalar ekonomik işleyişe uygun değilse (örneğin gerekli koşullar oluşturulmadan faiz indirimine gidilmesi gibi) dengesizlikler daha şiddetli ortaya çıkacaktır.

Şimdi çizime göre zaman içindeki gelişmeleri değerlendirelim. Devletin faiz ödemeleri nedeniyle çizimin üçüncü kısmında görülen $G+rB/P$ zamanla yukarıya

doğru kayacaktır. Çünkü bütçe açığı nedeniyle devletin borcu sürekli artmaktadır. Yine ikinci kısımda gösterilen $X+NIIP$ aşağı doğru kayma eğilimindedir. Çünkü, dış açık nedeniyle Türkiye'nin uluslararası yatırım pozisyonunda olumsuz gelişme görülecektir. Yani yurtdışı net yatırım gelirleri azalacaktır. Bu durumda ülke içerisinde aktifler yabancıların eline geçecek ve dış borç sürekli artacaktır. Dış dengedeki bu olumsuz gelişme şeklin birinci kısmında gösterilen CID eğrisinin sola kaymasına neden olacaktır.

Görüldüğü gibi ekonomimizdeki çifte açık zaman içerisinde daha da kötüleşme eğilimindedir. Bunu önlemek için hükümetin önlem alması zorunluluktur. Eğer önlem alınmamış olsaydı veya önlem almada geç kalınsaydı (yerel seçimler nedeniyle geç kalınmıştır), etki döviz kuru piyasasında kendini otomatik olarak gösterecektir. Çünkü çifte açığın uzun sürmesi durumunda ülke parasına (TL'ye) yurtiçi ve yurtdışı talep azalırken, devletin elindeki dövizler de hızla erir.

Çifte açığı ortadan kaldırmak kolay değildir. Bu açıklar giderilmeye çalışıldığında stagflasyon ile karşı karşıya kalınır. Cari işlemlerle ilgili açık, koruyucu önlemlerle giderilebilir. Fakat, gerek dış ülkelerin tepkisi, gerekse yeni dış kredi bulma gücünün hükümetleri sınırlar. Bunun yerine rekabeti artırıcı yöntemlerle dış dengesizlik giderilecekse, ülkedeki üretimin diğer ülkelere göre daha ucuza yapılması gerekir. Bunun için de, ya ülke içinde fiyatların düşürülmesi ya da döviz kurunda devalüasyon yapılması veya her ikisinin birlikte kullanımı gerekmektedir. Tek başına fiyatların düşürülmesi büyük ölçüde toplam talebin azalmasına neden olur. Talebin azalması işsizlik artışına neden olacağından, bu, yalnız başına arzı edilmeyiz. Devalüasyon daha uygun bir tercihtir. Ancak, devalüasyon ile ilgili sorunlar ise, bir yanda kısa dönemde cari işlemler dengesini daha da bozabilir (J curve effect). Çünkü ihracat ve ithalatın bu yeni nisbi fiyatlara göre ayarlanması zaman alır. Öte yanda, devalüasyon ithal malların fiyatlarını yükselttiğinden bu malların da üretimde girdi olarak kullanılması durumunda ülkedeki enflasyonu artırıcı etki yapar.

Dolayısıyla, kısa dönemde, toplam arz eğrisi maliyetlerdeki artışlar nedeniyle sola kayarken, ihracattaki artışa bağlı olarak toplam talep de sağa kayar. Sonuçta hızlı fiyat artışları görülür. Eğer TA eğrisindeki sola kayma, TT eğrisindeki sağa kaymadan daha büyükse, stagflasyon ortamına girilir ve işsizlik daha da artar. Oluşan yüksek enflasyon ve devalüasyon nedeniyle yerli para cinsinden yapılan yabancı yatırımlar, sermaye kaybından korunmak için ülkeden ayrılacağından, devalüasyon daha yüksek hoyutlara ulaşabilir. Türkiye'de 1994 yılı Ocak ayında alınan ilk devalüasyon kararından sonra, döviz kurları daha yüksek düzeylerde istikrar sağlamıştır.

Çifte açıkla karşı karşıya olan ülkemizde uygulanan politikalar değerlendirildiğinde; bu politikalar bir yandan aktivist politikalar olup, diğer yandan aktivist olma-

yan politikalar. Örneğin, dış açıkla ilgili gelişmeler, bir bakıma aktivist olmayan politikalar. Çünkü piyasa güçleri nedeniyle döviz kurları kendini yerel seçimlerden önce ayarlama sürecine sokmuştur. Ancak, bütçe açığı ile ilgili olarak, hükümetin sıkı bir maliye politikası uygulaması zorunlu hale gelmiştir. Bütçe açığının giderilmesine yönelik politika bir aktivist politikadır.

Sonuçta, ekonomimizdeki dengesizliklerin nedenleri olarak, çifte açıktan kurtulup tam bir stok-akım dengesini sağlamak ve bunu gerçekleştirirken enflasyon ve işsizlik problemi yaşamamak, inanılması güç bir durumdur. Teorik bazda devalüasyon ile bunun sağlanabileceği, ancak ılımlı bir enflasyon ortamında bunun gerçekleşeceği ileri sürülebilir. Şöyle ki, devalüasyon ile dış ticaret dengesi sağlanırken, toplam talepte bir artış gözlenecektir. Fiyat artışları ve sıkı maliye politikası yoluyla bütçe dengeliği sağlanarak en az maliyetle bu açıklar önlenmiş olacaktır. Bu bağlamda, hükümetin, gerek döviz kurlarının belirlenmesi, gerekse sıkı maliye politikasına yönelik kararları, gecikmiş de olsa yerinde kararlardır. Ancak, sıkı para politikası uygulayarak, iç talebi daha fazla daraltmak ve faiz oranlarını yükseltmek ekonomide durgunluğu artıracaktır. Ayrıntılarını açıklamadan belirttiğimiz politikalardan özellikle sıkı maliye politikası uygulamasında başarı sağlanamazsa, ekonomide yeniden ulus-

lararası dışlama etkisi gündeme gelecektir, daha şiddetli bir dengesizlik sürecine girilecektir.

Kaynaklar

- Gordon, Robert J. Macroeconomics, fifth edition. Scott Frosman and Company, USA 1990.
- Hiller Brain. The Macroeconomic Debate Models of the Closed and Open Economy, Basil Blackwell Ltd., Oxford, 1991.
- Hatipoğlu Zeyyat ve Mustafa Aysan. Türkiye Ekonomisinde 1994 Bunalımı, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş. İstanbul, Mayıs 1994.
- Parasız M. İlker. 5 Nisan 1994 İstikrar Kararları Nedenleri ve Olası Etkileri, BUSIAD Yayın No: 13.
- Parasız M. İlker, Kemal Yıldırım. Uluslararası Finansman Teori-Uygulama ve Dış Açık Makroekonomiye Giriş, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1994.
- Sachs Jeffrey D., Felipe Larrain B., Macroeconomics in the Global Economy, Prentice-Hall Inc., NJ 1993.
- Yıldırım Kemal, Talep Yönlü Makroekonomik Politikaların Etkinliği 1980-1990 Türkiye Örneği, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 659, İİBF Yayın No: 96, Eskişehir 1992.

MEZUNLAR KATOLOĞU

50 yılın birikimi

1940'dan 1993'e 50 yıllık mezuriyet tarihimizin kişilerine ait bilgiler mezunlar kataloğunda güncel bir halde derlendi.

İlk mezunlarımızdan son mezunlarımıza kadar, mensuplarımız işleri, meslekleri ve adresleriyle katoğooa yer aldı. Kataloğur bedeli 250 bin TL'dir. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nden elden sağlanabilir.

Ayrıca aşağıdaki banka hesap numaralarına katalog bedeli yatıldıktan sonra, dekontun bir örneğinin Cemiyetimize fakslanması halinde, üyelerimize katalog derhal posta ile gönderilecektir.

Banka Hesap Numaraları:

Akbank Talimhane Şubesi 7097 numaralı, Türkiye İş Bankası Beyoğlu Şubesi 46783 numaralı hesaplar veya 668329 numaralı Posta Çekti Hesabı.

Merkez Bankası verimli çalışıyor mu?

TCMB'nın özellikle 1980 sonrası izlediği yönetim stratejisi kendi içerisinde ciddi çelişkiler taşımaktadır. TCMB bu tarihten itibaren aralıklı olarak halkı hükümetler ile birlikte kemer sıkmaya çağırırken, kendisi bir türlü kendi kemerini sıkamamıştır.

Dr. Ö. Faruk ÇOLAK*

Cevdet SAATCI**

Özellikle son ikibuçuk yıldır Merkez Bankası'nın, uygulanan para politikası üzerinde pek etkili olmadığını konu ile ilgili olan herkes bilmektedir. 5 Nisan 1994 istikrar kararlarının temelinde verimsiz kamu işletmelerinin tasviyesi yatmaktadır. Bu bağlamda TCMB'nin uygulayacağı para politikasının yanında kendi içerisinde verimli çalışıp çalışmayacağı da ayrı bir merak konusudur. Çünkü TCMB'nin özellikle 1980 sonrası izlediği yönetim stratejisi kendi içerisinde ciddi çelişkiler taşımaktadır. TCMB bu tarihten itibaren aralıklı olarak halkı hükümetler ile birlikte kemer sıkmaya çağırır iken, kendisi bir türlü kendi kemerini sıkamamıştır.

TCMB'nin kendi kendini yönetirkenki savrukluğu doğrusu birçok KİT yönetimini aratır niteliktedir. TCMB kendi iç yönetimine (administration & management) ilişkin ileri süreceğimiz savları test etmek için dünyanın en büyük ekonomisine sahip olan ABD'nin Merkez Bankası işlevini gören ve 12 Federal Reserve Bankası'ndan oluşan Federal Reserve System ile TCMB'nin harcamalarını ve verimliliklerini karşılaştıracğıız.

Bu karşılaştırmayı yaparken bakacağımız temel değişkenler bu bankaların personel sayısı, personel harcamaları, personel harcamaları/bilanço büyüklükleri, toplam personel harcaması/toplam personel sayısı -yani personel verimliliği rasyosu- toplam personel harcamaları/toplam giderlerdir. ABD'ye ait veriler 1990 yılı verileridir ve karşılaştırmayı bu yıl itibarıyla yapacağız.

Tablolarda da görüldüğü üzere TCMB, ABD Federal Reserve System'ine (FRS) göre oldukça yüksek maliyetler ile çalışmaktadır. Elimizdeki

verilere göre TCMB'nin personel harcamaları FRS ortalamasının 2.12 katı kadar daha yüksektir. Diğer giderleri ise FRS ortalamasına göre 2.5 kat, toplam giderleri 2.49 kat daha yüksektir. FRS'nin iş ve işlem hacminin büyüklüğünü gözönüne aldığımızda, bu oranların düzeyinin gerçekte daha büyük olduğunu söyleyebiliriz. FRS'nin uluslararası para piyasalarıyla olan ilişkileri ve işlemlerini bir dünya merkez bankası gibi yürüttüğünden, TCMB'nin verimlilik düzeyi FRS'nin verimlilik katsayısına göre oldukça düşük kalmaktadır. Bu da TCMB'nin kötü çalışan bir KİT'den farksız olmadığını göstermektedir.

Hesaplamış olduğumuz bazı rasyoları yukarıdaki tablolarda vermiştik. Buna göre TCMB'nin personel harcamaları/toplam bilanço büyüklüğü rasyosu yaklaşık olarak 0.0059 iken, bu oran FRS'de 0.0022'dir. Personel harcamaları/toplam giderler rasyosuna baktığımızda bu oranın her iki ülke için hemen hemen aynı olduğunu görmekteyiz. Buna karşın personel harcamaları/personel sayısını kullandığımızda personel başına FRS 30.847 dolara katlanmakta iken, TCMB 16.426 dolara katlanmaktadır. Aynı zamanda TCMB'nin başkanı FRS başkanlarının ortalama ücretinin 1.15 kadar daha fazla ücret almaktadır. TCMB yine FRS ortalamasının 4 katı kadar fazla personel çalıştırmaktadır. FRS'nin içerisinde yer almayan yardımcı hizmetli personel TCMB'da çalışan 5.08 kalifiye personele hizmet vermektedir. Hiç şüphesiz bu kişiler TCMB'nin personel giderlerin, dolayısıyla, toplam giderlerinin artmasında önemli bir paya sahiptirler. Bu da TCMB'nin verimsiz çalışmasının bir başka göstergesidir. Diğer kamu

* Gazi Üniversitesi,
Ekonomi Bl.

**M.B.A. Pace University,
Bankacılık sektörü
araştırmacısı

çalışanlarının (öğretmenlerin, doktorların, öğretim üyelerinin) ücret düzeylerine bakıldığında, birçok kamu çalışanının TCMB çalışanlarına göre ciddi bir gelir kaybı içerisinde olduklarını söyleyebiliriz. Bu verilerin daha ayrıntılı ve daha gerçekçi olması da yine TCMB'na bağlıdır. TCMB normal bilançosunu 1986

yılından itibaren analitik hale getirmiş ise de maalesef gelir-gider tablolarını şeffaflaştırmamıştır.

Para programı ilan edilirken yukarıdaki verileri hesaplayan bizlerin olduğu gibi, okuyucuların da TCMB'nın bu para programı ile birlikte kendisini de verimli çalıştıracak bir program yapması gerektiğini düşüneceğini sanmaktayız.

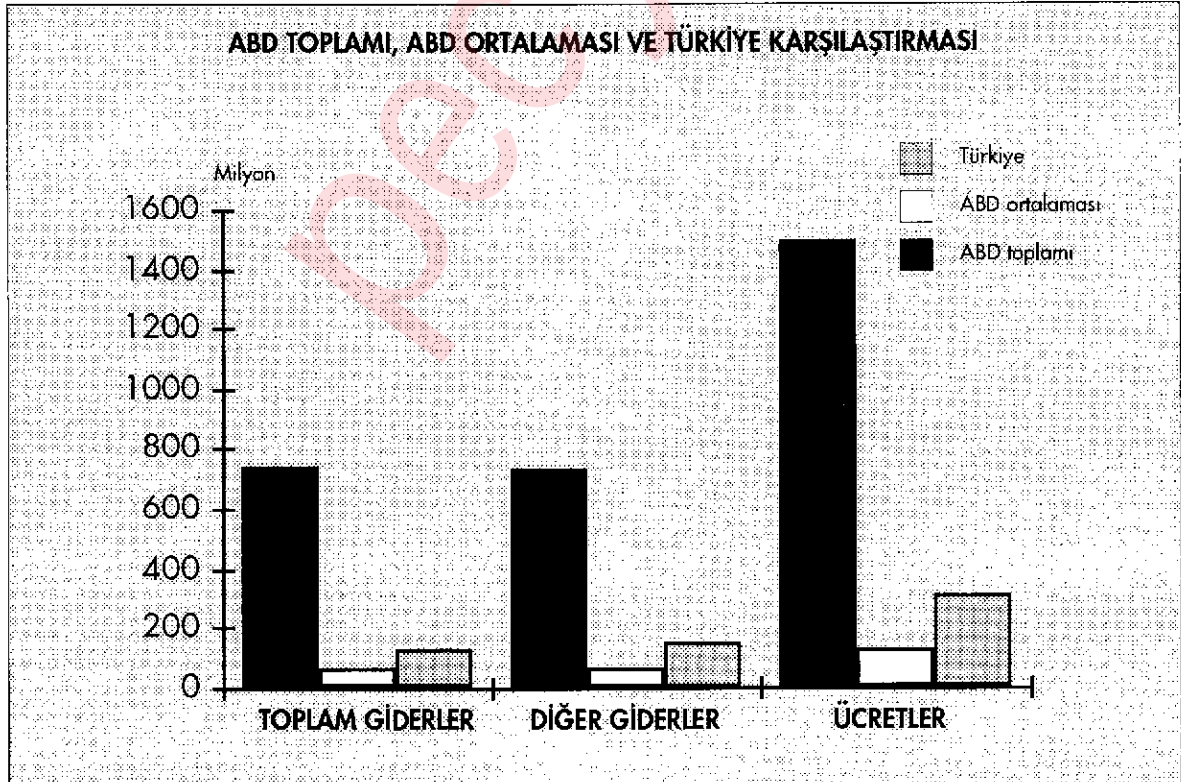
	ABD TOPLAMI 1990	ABD ORTALAMASI* 1990	TÜRKİYE 1990
ÜCRETLER VE DİĞER PERSONEL GİDERLERİ	735.493.281	61.291.107	130.304.288
DİĞER GİDERLER	725.518.481	60.459.873	151.228.953
TOPLAM GİDERLER	1.490.046.024	124.170.502	308.852.218
BAŞKANLARIN MAAŞLARI TOPLAMI	2.128.000	177.333	204.569
ÇALIŞANLAR SAYISI	23.843	1.987	8.104
YARDIMCI HİZMETLİ OLARAK ÇALIŞANLAR	0	0	1.594

* ABD'de 12 Federal Reserve Bankası vardır.

Kaynak: 1. Board of Governors of the Federal Reserve System 777th Annual Report, 1990, Washington, DC.

2. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası 1990 Yıllık Raporu, Ankara

RASYOLAR	ABD TOPLAMI 1990	TÜRKİYE 1990
TOPLAM PERSONEL HARCAMALARI / TOPLAM BİLANÇO	0.0022	0.0059
TOPLAM PERSONEL HARCAMALARI / PERSONEL SAYISI	30.847	16.426
TOPLAM PERSONEL HARCAMALARI / TOPLAM GİDERLER	0.4936	0.4219

Coase Teoremi

Dışsalılık sorununun piyasa içinde çözümü

Coase teoremine göre, muamele maliyetlerinin olmadığı piyasalarda, mülkiyet haklarının başlangıçtaki dağılımı ne olursa olsun, mülkiyet haklarının serbest değişimi ile, kaynak dağılımında Pareto etkinliği sağlanabilir.

**Yard. Doc. Dr. Hülya
KIRMANOĞLU**

Negatif dışsalılık sorunu maliye teorisinde Pigou'dan bu yana en çok tartışılan konulardan bir tanesi olmuştur. Biz bu kısa incelememizde bu soruna farklı bir yaklaşım getiren Ronald Coase'u tanıtmaya ve bu yaklaşımın yarattığı tartışmaları açıklamaya çalışacağız.

1991 yılı Nobel İktisat ödülü sahibi Ronald Coase, 83 yaşında bir Chicago'lu. Aslında İngiliz olan Coase 1951 yılında A.B.D.'ne yerleşmiş. 1951 ve 1964 yılları arasında Buffalo ve Virginia Üniversitesinde ders veren Coase, 1964 yılında Chicago Üniversitesi'ne geçmiş. Ancak, savunduğu görüşler açısından 1950'li ve 1960'lı yılların ünlü Chicago ekolü iktisatçıları Friedman, Stigler, Mints ve diğerlerinden ayrı bir konumda bulunuyor. Zaman zaman Friedman'ın oldukça acımasız saldırılarına uğramış. Bu ayrılığın nedeni, Coase'un devletin ekonomideki rolü konusunda, liberal Chicago ekolünden bir anlamda daha liberal olması. Friedman, piyasadaki gönüllü değişim ilişkilerine engel teşkil eden bir husus olarak dışsalılıkları görürken, ¹ Coase akademik yaşamının büyük bir kısmını dışsalılıkların ve sosyal maliyetlerin piyasa içinde çözülmesinin koşullarını araştırmaya hasretmiş. Uzun yıllar "Journal of Law and Economics" in de editörlüğünü yapan Coase, iktisadı, her zaman, hukuk ile birlikte ele almış ve devletin rolünün piyasalara müdahale etmek değil, piyasaların mükemmel işleyebilmesi için gerekli yasal düzenlemeleri yapmak olduğu fikrini savunmuştur.

Coase, 1937 yılında, "The Nature of the Firm" (Firmanın Doğası), 1938 yılında, "Business Organization and the Accountant" (İşletme Örgütlenmesi ve Muhasebeci), 1946 yılında, "The Marginal Cost Controversy" (Marjinal Maliyet Tartışmaları) adlı makaleleriyle firma ve maliyet teorilerine yeni açılımlar getirmiştir. 1959 yılında yayınladığı, "The Federal Communications Commission" adlı makalesi, o yıllarda çok tartışılmakta olan özel radyo yayıncılığı ile ilgili bir sorunu ele almaktaydı. Coase'a göre, radyoların frekanslarının birbirine karışmadan düzenli bir biçimde işleyebilmesi için her yayıncının frekanstaki "mülkiyet hakkının" tanımlanması gerekmektedir. ²

Coase, burada radyo yayıncılığını sadece bir örnek olarak almış, daha sonra mülkiyet hakları konusundaki tezini genelleştirerek, 1960 yılında, "The Problem of Social Cost" ³ (Toplumsal Maliyet Sorunu) adlı ünlü makalesini yayınlamıştır. Coase, bu makalesinde, özel maliyetler ile toplumsal maliyetlerin farklılaştığı durumlarda neoklasik refah teorisinin savunduğu Pigou önerisini, yani dışsalılığı yaratan firmanın vergilendirilerek bu maliyeti içselleştirmesi önerisini reddetmiştir. Coase'a göre, dışsalılık yaratan bir firmanın zararlarını tazmin etmesi, istenildiği zaman meydana gelebilecek üretim azalışının yaratacağı toplumsal maliyetler, zararın tazmin edilmediği durumda oluşacak toplumsal maliyetlerden yüksek olabilir. Pigou'nun ortaya koyduğu durum bunun tersi olan özel

Istanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Bölümü

bir durumdur. ⁴ Coase, bu makalesinde ve diğer çalış-
malarında, günümüzde de iktisat ve maliye teorisinin
önemli tartışma konularından birisi olan "mülkiyet
hakları" kavramını geliştirmek için çaba harcamıştır.
Mülkiyet hakları teorisi, bireysel fayda fonksiyonlarına
iktisat dışı elemanları ilave ederek ve muamele mali-
yetlerini hesaba katarak değişim teorisini genişleten bir
teori haline gelmiştir. ⁵

Coase'un amacı, piyasanın Pareto etkin kaynak dağı-
lımını sağlayamadığı durumlarda ortaya çıkan sorunla-
ra çözümler önermektedir. Bu öneriler bütününe tem-
elini, üretim faaliyetlerinde dışsallık yaratan ve dış-
sallıktan etkilenen tarafların karşılıklı anlaşmaya var-
masını sağlayacak yasal ve idari düzenlemeler oluşturu-
maktadır. Diğer bir deyişle, Coase teoremine göre,
muamele maliyetlerinin olmadığı piyasalarda, mülki-
yet haklarının başlangıçtaki dağılımı ne olursa olsun,
mülkiyet haklarının serbest değişimi ile, kaynak dağılı-
mında Pareto etkinliği sağlanabilir.

Coase, sözünü ettiğimiz makalesinde, örnek olarak
bir çiftçi ile bir hayvan yetiştiricisi göstermiştir. Buna
göre, çiftçinin ürettiği ürünün bir kısmı, hayvan yetiştir-
icisinin faaliyetinden dolayı zarar görmektedir. Co-
ase'a göre, tarım ürününün zarar gören kısmının değeri,
toplam maliyetlerin, zarar görmeyen kısmın hasıla-
tının üzerinde olmasına neden olmaktaysa, çiftçi ve
hayvan yetiştiricisi, toprağın ne kadarının ekileceği ko-
nusunda anlaşarak karşılıklı çıkar sağlayabilirler. Co-
ase, bu durumu daha iyi açıklayabilmek için şöyle bir
örnek vermektedir: Bir çiftçinin hasılatının 12 dolar,
maliyetinin ise 10 dolar olduğunu, yani net gelirinin 2
dolar olduğunu düşünelim. Eğer komşu hayvan yetiştir-
icisinin verdiği zarar 1 dolar ise, bu durumda, çiftçi,
hasılatından 11 dolar, hayvan yetiştiricisinden de 1
dolar elde edecektir. Ancak, hayvan yetiştiricisi, hay-
van sayısını artırır ve zararı 3 dolar'a çıkarırsa ne ola-
caktır? Bu durumda, çiftçinin ekimini azaltması veya
durdurması için, yetiştirici, 3 dolar'dan az ödemeye,
çiftçi ise 2 dolar'dan fazlasını kabul etmeye hazırdır. ⁶
Diğer bir deyişle, çiftçi, üretimden vazgeçmeye, yani
mülkiyet hakkını satmaya hazırdır. Aynı şekilde, yetiştirici
de üretimden vazgeçip, hakkını çiftçiye satabilir.
Kısaca, dışsallığı yaratmanın getirdiği herhangi bir
yükümlülük yoktur, bütün sorun faydaların ve maliyet-
lerin dengelenmesinde yatmaktadır. Coase'a göre, dış-
sallık yayma da diğer üretim faktörleri gibi bir üretim
faktörüdür (yani mülkiyet hakkı vardır). O halde,
mülkiyet haklarının değiş tokuş edilmesi ile karşılıklı
kazanç sağlanabilir. Böylece, Coase teoremi olarak
adlandırılan teoreme göre, muamele maliyetlerinin sıfır
olduğu durumda, mülkiyet haklarının serbestçe de-
ğişimi, dışsallık sorununa da çözüm getirerek optimal
kaynak dağılımını sağlayacaktır.

Ancak, gerçekte muamele maliyetleri sıfır değildir;
yani piyasalarda üretim maliyetlerinin dışında, piyasa-
ların işlemesi için gerekli bazı maliyetler vardır. Örne-

**Coase'a göre, dışsallık yayma da
diğer üretim faktörleri gibi bir
üretim faktörüdür (yani mülkiyet
hakkı vardır). O halde, mülkiyet
haklarının değiş tokuş edilmesi ile
karşılıklı kazanç sağlanabilir.**

**Böylece, Coase teoremi olarak
adlandırılan teoreme göre, muamele
maliyetlerinin sıfır olduğu
durumda, mülkiyet haklarının
serbestçe değişimi, dışsallık
sorununa da çözüm getirerek
optimal kaynak dağılımını
sağlayacaktır.**

ğin herhangi bir muamelede, kiminle anlaşma yapıla-
cağı konusunda bilgi toplanması, anlaşmanın koşulla-
rının saptanması, bunlara uyulmasının izlenmesi vs.
biri muamele maliyeti sayılmaktadır. Aynı şekilde,
yukarıda sözü edilen mülkiyet haklarının değişiminde
de muamele maliyetleri mevcuttur. Yukarıdaki örnekte,
çiftçinin ve yetiştiricinin yaptıkları anlaşma, mu-
amele maliyetlerinin varlığı ve yokluğu durumunda
farklı kaynak dağılımlarına yolaçabilir. Bu bakımdan,
başlangıçta mülkiyet haklarının nasıl dağıldığı önemli-
dir. Muamele maliyetlerinin varlığında, mülkiyet hak-
larının belirli bir dağılımı, bir diğer dağılıma göre üre-
tim artışı sağlayabilir. Diğer bir deyişle, tarafların (çift-
çi ve yetiştirici) ödeme yükümlülüğünün kimin üzerin-
de olacağına ilişkin olarak yaptıkları pazarlık taraflara
bir maliyet yüklemekte ise, anlaşma sağlandıktan sonra
ortaya çıkan üretim, bu maliyetin olmadığı duruma göre
daha düşük olacaktır. Bu nedenle, başlangıçta
mülkiyet hakları dağılımı yasal çerçeve ile belirlenmez-
se, optimal kaynak dağılımı sağlanamayabilir. ⁷ İşte bu
noktada devletin görevi, Coase'a göre, başlangıçta
mülkiyet haklarının dağılımını, optimum kaynak dağılı-
mını sağlayacak biçimde gerçekleştirerek, bunların de-
ğiş tokuşunu ve dolayısıyla muamele maliyetlerinin
doğmasını önlemektir. Diğer bir deyişle, devletin, eğer
muamele maliyetleri olmasaydı "piyasa"nın bu
yükümlülükleri nasıl dağıtacağını doğru olarak ön-
görüp, bu yükümlülük kurallarını yasalaştırması gere-
kir. Burada, yükümlülüğün yasal olarak, dışsallığı yayan
ya da dışsallıktan etkilenen taraf üzerinde olması kay-
nak dağılımı açısından (gelir dağılımını değiştirse de)
sonucu değiştirmez. Bu nedenle, Coase teoreminin bu
biçimde yorumlanmasına "yükümlülük yansızlığı teore-
mi" (liability neutrality theorem) de denilmektedir.

Bu yaklaşıma en büyük eleştirilerden bir tanesi ka-
musal seçiş ekolünden gelmiştir. Çünkü, bu ekole göre

bir ekonomide ortaya çıkan nihai kaynak dağılımı, muamele maliyetleri sıfır olsa dahi, o ekonominin kurumsal yapısından bağımsız olamaz. Diğer bir deyişle her bir kurumsal yapı, Coase'un ele aldığı durumda mülkiyet haklarının farklı dağılımı, farklı bir kaynak dağılımsal sonuç ortaya çıkartır. Etkin kaynak dağılımına, yalnızca, bireysel hakların başlangıçtaki yapısı nasıl olursa olsun, sözleşmecî devlet anlayışı geçerli ise, yani kararlar anayasal düzeyde oybirliği ile alınmakta ise ulaşılır. ⁸ Ancak, bu yaklaşımda da muamele maliyetlerinin sıfır olduğu varsayımı vardır.

İktisatçılar arasında Coase'un ele aldığı "piyasa"nın ve dolayısıyla muamele maliyetlerinin niteliği üzerinde tartışmalar sürmektedir. Bu çerçevede Coase teoreminin, piyasanın niteliğine göre iki tür yorumu mevcuttur. Birinci yoruma göre, "piyasa" Walrasyen anlamda, yani ajanların 'fiyat alıcı' oldukları bir piyasa değil, bir pazarlık sürecidir. ⁹ Şöyle ki, taraflar (iki veya daha fazla olabilir), üretimden elde ettikleri kazançlara göre birbirlerine 'ödeme yaparak' (örneğin rüşvet), üretim miktarlarını değiştirmektedirler. Bu durumu bir örnekle açıklamaya çalışalım. ¹⁰

A, B ve C gibi üç birey arasında bir pazarlık söz konusu olsun. A ve B dışsallık yaymakta ve C ise bundan etkilenmektedir. Eğer mülkiyet hakları C'den yana ise, A ve B, C'ye rüşvet vermedikleri sürece üretimlerini sürdüremezler. A ve B, bu ödemeyi, üretimlerinin değeri C'nin dışsallıktan dolayı uğradığı üretim kaybını karşıladığı sürece yapabilirler. Ancak, A ve B dışsallık yayma hakkına sahip ise, bu defa C'nin, bunların üretimlerini durdurmak için rüşvet ödemesi gerekir. Bu

İktisatçılar arasında Coase'un ele aldığı "piyasa"nın ve dolayısıyla muamele maliyetlerinin niteliği üzerinde tartışmalar sürmektedir.

Coase teoreminin, piyasanın niteliğine göre iki tür yorumu mevcuttur.

Birinci yoruma göre, "piyasa" Walrasyen anlamda, yani ajanların 'fiyat alıcı' oldukları bir piyasa değil, bir pazarlık sürecidir. Şöyle ki, taraflar (iki veya daha fazla olabilir), üretimden elde ettikleri kazançlara göre birbirlerine 'ödeme yaparak' (örneğin rüşvet), üretim miktarlarını değiştirmektedirler.

durumda ise, C'nin dışsallık olmadığı durumda sağladığı üretim kazancı A ve B'nin üretimlerini durdurmaktan dolayı uğradıkları kaybı karşılıyor olmalıdır. Eğer bu koşullar yerine gelmiyorsa, C, A ile veya B ile koalisyon yaparak birinin aleyhine olarak iki tarafın faydasını artırabilir. Ancak, bu tür stratejik davranışlar, 'büyük koalisyon'u, yani işbirliği içinde tümünün çıkarının ençoklaştırılmasını engellemektedir. ¹¹

Coase teoreminin bir diğer yorumu ise, 'rekabetçi piyasa' işleyişidir. Şöyle ki, Stigler'e göre, Coase teoremi, sadece tam rekabet koşulları altında özel ve sosyal maliyetlerin eşitlendiğini gösterir. ¹² Tam rekabet koşulları, tarafların ürettikleri malların piyasalarında (Coase'un verdiği örnekte buğday ve et piyasaları) geçerli olabilir, ancak, dışsallığın bir piyasa fiyatı (yani veri fiyatı) yoktur. Eğer meseleyi mutlaka piyasa kavramı içinde değerlendirmek gerekiyorsa, bu iki taraflı tekel (bilateral monopoly) olabilir. Tabii, bu durumda da, pazarlık yorumunda olduğu gibi her dışsallık koşulunda ayrı bir "fiyat" ortaya çıkacaktır.

Bu iki yoruma göre muamele maliyetlerinin tanımı değişmektedir. Birincisinde, muamele maliyetleri taraflar arasındaki sözleşme maliyetlerini ve stratejik davranışların yol açtığı sosyal maliyetleri kapsarken, ikinciye göre sadece piyasalardaki bilgi edinme maliyetlerini kapsamaktadır. ¹³

Birinci yorum Coase'un verdiği örneklere daha uygun gözükmektedir. Ancak bu noktada şu soru sorulmaktadır: Eğer muamele maliyetleri sıfır ise, yani stratejik davranışlar olmazsa, Coase'un öne sürdüğü gibi, mülkiyet haklarının her tür dağılımında aynı etkinlik sağlanacak mıdır? Bu soruya verilen cevap genellikle olumsuzdur: "... etkinliğe ulaşmak için sıfır muamele maliyetleri yetmez, aynı zamanda işbirliği ile oynanan bir oyun (cooperative game) olması gerekir." ¹⁴

Bu, daha önce açıklamaya çalıştığımız gibi, A, B ve C'nin ikili koalisyonlar yaparak kendi çıkarlarını ençoklaştırmak yerine, toplam hasılayı ençoklaştıracak stratejiyi uygulamalarıdır. Ancak, oyun teorisinden biliyoruz ki, işbirliği ile oynanan oyun, kolektif rasyonelliği zorunlu kılmaktadır. Kolektif rasyonellik ise, kendi başına bir varsayım değil, şu iki varsayımın bir sonucudur: 1. bireysel rasyonellik. 2. tam enformasyon. ¹⁵

Görüldüğü gibi, ikinci varsayım bizi yeniden muamele maliyetleri sorununa geri getiriyor. Oysa, meseleyi, piyasa dışı karar alma süreci içinde, yani politik düzeyden soyutlamadan ele alırsak, muamele maliyetleri kavramına yeni bir içerik kazandırabiliriz. Artık, yukarıda tanımladığımız biçimde, piyasanın (veya pazarlık sürecinin) işleyişinden ortaya çıkan muamele maliyetleri yerine kurumsal yapı ve karar alma mekanizmalarının işleyişinden ortaya çıkan karar alma maliyetleri söz konusu olacaktır. Demokratik bir sistemde, Coase'un piyasaya yüklediği işlevlerin, minimum karar alma maliyetleri ¹⁶ ile (zaten demokrasilerde par-

lamentonun en büyük işlevi karar alma maliyetlerinin azaltılmasıdır), politik düzeyde gerçekleştirilmesi mümkün olabilecektir.

R. Coase'un seçilmiş eserleri: 17

1937. The Nature of the Firm. *Economica* 4, November, 386-405.

1938. Business Organization and the Accountant. (12 makalelik bir dizi), *The Accountant*, October-December.

1946. The Marginal Cost Controversy. *Economica* 13, August, 169-82.

1959. The Federal Communications Commission. *Journal of Law Economics* 2, October, 1-40.

1960. The Problem of Social Cost, *Journal of Law and Economics* 3, October, 1-44.

1961. The British Post Office and the Messenger Companies, *Journal of Law and Economics* 4, October, 12-65.

1970. The Theory of Public Utility Pricing and its Applications, *Bell Journal of Economics* 1 (1), 113-28.

1974. The Lighthouse in Economics, *Journal of Law and Economics* 17 (2), October, 357-76.

1979. Payola in Radio and Television Broadcasting, *Journal of Law and Economics* 22 (2), October, 269-328.

Dipnotlar

1. Friedman da, bu durumda devletin müdahalesinin daha fazla dışsallık yaratacağı görüşündedir, ancak bunun bir muhasebe işlemi olarak görülmesini ve devletin müdahalesinin zararlarının avantajlarından küçük olduğu durumda yapılmasını savunmaktadır (M. Friedman, *The Role of Government in a Free Society*, E.S. Phelps (1965) içinde 104-117).
2. Cheung, S.N.S., "Coase, Ronald Haary", *The New Palgrave Dictionary* içinde, s.456.
3. R.Coase, *The Problem of Social Cost*, *Journal of Law and Economics*, 3, 1960, 1-40.
4. R. Coase, a.g.e., s.29.
5. B. Frey, 1978, s.67.
6. R. Coase, a.g.e., s.5.
7. R. Coase, a.g.e., s.14.
8. Buchanan, J., 1973, s.163.
9. Veljanovski, C.G., 1982.
10. Mueller, D., 1989, s.32.
11. Bu konuda şu kaynaklara başvurulabilir: Hoffman-Spitzer (1982, 1986), Harrison-McKee (1985), Coursey-Hoffman-Spitzer (1987).
12. Stigler, G.S., 1966, s.113.
13. Veljanovski, 1982, s.58.
14. a.g.e., s.60.
15. Johansen, L., 1979, s.510.
16. Minimum karar alma maliyetleri hakkında bakınız Buchanan-Tullock (1962).
17. *The New Palgrave Dictionary*'den alınmıştır. (s.457).

Coase teoreminin bir diğer yorumu ise, 'rekabetçi piyasa' işleyişidir. Şöyle ki, Stigler'e göre, Coase teoremi, sadece tam rekabet koşulları altında özel ve sosyal maliyetlerin eşitlendiğini gösterir. Tam rekabet koşulları, tarafların ürettikleri malların piyasalarında (Coase'un verdiği örnekte buğday ve et piyasaları) geçerli olabilir, ancak, dışsallığın bir piyasa fiyatı (yani veri fiyatı) yoktur.

Kaynakça

- Buchanan, J., "The Coase Theorem and the Theory of the State", *Natural Resources Journal*, 13, October, 1973, 579-94.
- Buchanan, J.-Tullock, G., "The Calculus of Consent" Ann Arbor: University of Michigan Press, 1962.
- Cheung, S.N.S., "Coase, Ronald Haary", *The New Palgrave Dictionary* içinde.
- Coase, R., "The Problem of Social Cost", *Journal of Law and Economics*, 3, 1960, 1-40.
- Coursey, D.L.-Hoffman, E.-Spitzer M.L., "Fear and Loathing in the Coase Theorem: Experimental Test Involving Physical Discomfort", *J. of Legal Studies* 16, 1987, 217-48.
- Frey, B., *Modern Political Economy*, Martin Robertson, 1978.
- Friedman, M., "The Role of Government in a Free Society", E.S.Phelps (1965) içinde 104-17.
- Hoffman, E.-Spitzer, M.L., "The Coase Theorem: Some Experimental Tests", *J. of Law and Economics*, 25, April 1982, 73-98.
- Hoffman, E.-Spitzer, M.L., "Experimental Tests of Coase Theorem with Large Bargaining Groups" *J. of Legal Studies*, 15, January 1986, 149-71.
- Harrison, G.W.-McKee, M., "Experimental Evaluation of the Coase Theorem", *J. of Law and Economics*, 28, October 1985, 653-70.
- Johansen, L., "The Bargaining Society and the Inefficiency of Bargaining", *Kyklos*, V.32, 1979, 497-521.
- Mueller, D., *Public Choice II*, Cambridge University Press, 1989.
- *The New Palgrave Dictionary of Economics*, V. II. London: The MacMillan, 1987.
- E.D. Phelps (ed), *Private Wants and Public Needs*, W.W. Norton Company-INC., 1965.
- Stigler, G.S., *The Theory of Price*, London, Mac Millan, 1966.
- Veljanovski C.G., "The Coase Theorems and the Economic Theory of Markets and Law", *Kyklos*, V.35, 1982, 53-67.

Büyüme muhasebesi yaklaşımı ile

Verimlilik ve teknolojik değişme

Büyüme muhasebesi tekniği, bilanço veya ulusal ürün muhasebesi değildir. Bu teknik, gözlenen büyüme trendlerini ögeler olarak hesaplar. Üretimdeki büyüme, üç ayrı kaynağa bölünebilir: Emekteki büyüme, sermayedeki büyüme ve teknolojik gelişmenin kendisi.

**Yard. Doc. Dr.
Halil AKSU**

Ulusların geçen yüzyılın ekonomik büyüme-
sindeki önemli katkıları, ölçek ekonomileri ve
büyük miktarda üretimdir. Çoğu üretim süreçle-
ri, XIX. yüzyıl boyunca olandan çok daha büyük-
tür. Günümüzde en büyük süper tankerler, 1 mil-
yon ton petrol taşırlarken, XIX. yüzyılın ortası-
daki büyük bir yük gemisi, 2000 ton mal taşıya-
biliyordu (Samuelson & Nordhaus, 1992; bu ça-
lışmadaki teknik için Samuelson ve Nordhaus'
un ilgili yapıtına bkz.).

Ekonomik tarih, toplam üretimin, yüzyılın
dönümünden beri on kattan daha fazla
büyüdüğünü belgelemiştir. Fakat, üretimin süreçle-
ri ve malların niteliği ve çeşidi de değişmiştir.

İlerlemiş pazar ekonomilerindeki ekonomik
büyüme, önemli ölçüde girdilerdeki (özellikle
emek ve sermayedeki) büyüme ve teknolojik
değişimle belirlenmektedir.

Bu makaledeki amaç, verimliliği (üretkenliği)
ve teknolojik gelişmeyi tanımlamak ve de emek,
sermaye ve teknolojilerin ekonomik büyümeye
olan göreceli katkılarını hesaplamaktır. Kuşkusuz
ki potansiyel üretim ve emek verimliliğinin
büyümesini hızlandırmak için kimi öneriler de
olabilecektir.

Verimlilik

Aynı girdi miktarı daha fazla çıktı miktarı üretir-
se verimlilik artar. Üretim etmenlerinin biri olan
emeğin verimliliği, iyileşen teknoloji, emeğin kendi
yeteneğindeki iyileşme veya sermaye oranının
(K/L) yükselmesiyle artar. Verimlilik büyümesiye
verimlilikteki bir yıldan öbür yıla olan büyüme ora-
nıdır. Örneğin, örnek bir işletmenin girdileri yüzde
4 artarsa ve bunun sonucunda çıktı yüzde 10 artar-
sa, verimlilik (her birim girdi için çıktı) yüzde 6 art-

mıştır. Bu örnek, bir ulusun kişi başına çıkışındaki
ve yaşama ölçünündeki artışların, kısmen üretim-
deki ölçek ekonomilerinin yoğun bir şekilde kulla-
nılmasından ortaya çıkabileceğini savlar.

Ölçek ekonomileri, pek çok kesimde (sektör-
de) potansiyel olarak önemli ölçüde var olmasına
karşın, bir noktadan sonra azalan getiriler ortaya
çıkır. İşletmeler, daha büyük ve daha büyürlerken
yönetim ve eşgüdüm (koordinasyon) sorunları art-
tarak zorlaşır. Teknoloji, ölçeğe göre sabit veya
artan getirilere izin verirken, yönetim ve gözetle-
me gerekmesi, çok büyük işletmelerde, sonun-
da azalan getirilere öncülük edebilir.

Verimlilik kapsamındaki diğer kavram, toplam
etmen (faktör) verimliliğidir. Toplam etmen ve-
rimliliği, toplam girdinin her birimi için toplam
çıktıyı ölçen bir verimlilik indeksi. İndeksin
bölüneni (Q), toplam üretim (örneğin, gayri safi
ulusal ürün) ve bölüneni girdilerin (emek, ser-
maye ve toprak) ağırlıklandırılmış ortalamasıdır.
Toplam etmen verimliliğinin büyümesi, sıkça,
teknolojik ilerleme veya değişim oranının bir in-
deksi olarak alınır.

Verimlilik veya toplam etmen verimliliği kapsa-
mındaki sermaye, emek, toprak ve teknolojik de-
ğişim kavramları da tanımlanmaya muhtaçtır. Ekono-
mik teorideki sermaye, üretken girdiler
(toprak, emek ve sermaye) üçlüsünden birisidir.
Sermaye, üretimde kullanılan dayanıklı üretim
mallarından oluşur. Sermayenin en önemli ögele-
ri, yapılar (fabrikalar ve evler), donatı (bilgisayarlar
ve makine veya makine parçaları yapımında kulla-
nılan makine araçları) ve stoklardır (tamamlanmış
ve üretim sürecindeki mallar). Sermaye mallarına
başvurulduğunda, hesaplamalarda, reel sermaye
değerleri kullanılır. Emek de üretken girdilerden

biridir. Emek, ülke düzeyinde çalışanlar olarak alınır. Topraksa, ekilen topraklardan oluşur.

Teknolojik değişme

Şimdi, hem verimlilik kapsamındaki teknolojik değişmeyi tanımlayalım, hem de teknolojik değişmenin verimliliği nasıl iyileştirdiğini ve yaşama ölçününü nasıl yükselttiğini gözönünde bulunduralım.

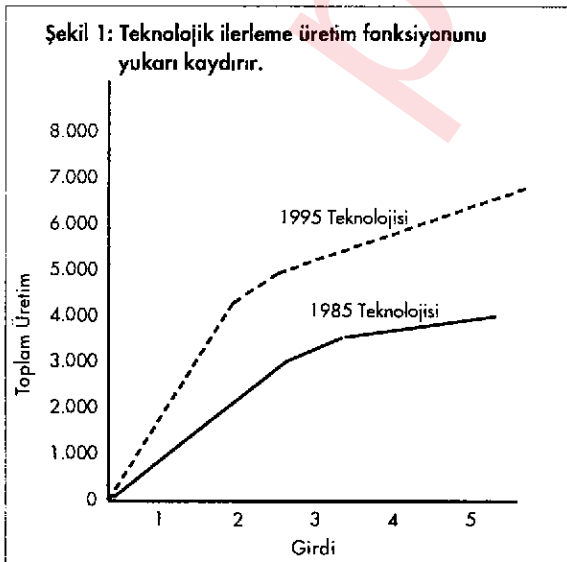
Üretim fonksiyonu, mühendislik ve teknik bilgi durumu verilmişken girdilerle çıktılar arasındaki ilişkileri gösterir.

Fakat teknolojiler değişir. Tarih, yeni ürünlerin ve üretim süreçlerinin eskilerini nasıl dışladığının örnekleriyle doludur. Cumhuriyetin başlangıç yıllarında tarım kesiminde önemli ölçüde kullanılan karasaban yerini traktöre bırakmaktadır.

Teknolojik değişme, teknolojiye (yeni ürünlerin bulunuşu, eski ürünlerin iyileştirilmesi veya mal ve hizmetlerin üretim süreçlerindeki değişimler) değişimleri belirtir. Herhangi bir yeni mühendislik bilgisi ve teknik bilgi, aynı girdilerle daha fazla üretime neden olursa veya aynı çıktı, daha az girdilerle üretilirse, teknolojik değişme var demektir. Kısacası, üretim fonksiyonu değişirse, teknolojik değişme olur. Yeni veya iyileştirilmiş ürünlerin pazar yerine sunulması olan ürün bulunuşuyla, üretimde yeni veya iyileştirilmiş tekniklerin kullanılması demek olan süreç bulunuşunu ayırt ederiz.

Taşınabilir televizyon ve stereoların yapımını olanaklaştıran mikroelektronik bilimindeki gelişmeler, girdinin her birimi için her bir milde yolcu sayısını yüzde 40 artıran geniş gövdeli jetler; haberleşmede maliyetlerini düşüren ve haberleşmeyi nitelikliştiren fiber optikler ve hesaplama hızını artıran bilgisayar teknolojilerindeki iyileşmeler, en son teknolojik gelişmelerin haşlıca örneklerindendir. Bilindiği gibi en hızlı teknolojik değişme, elektrik ve elektronik alanında gözlenmektedir.

Şekil 1, teknolojik değişimin veya ilerlemenin toplam üretim eğrisini nasıl kaydardığını sergiler. Aşağıdaki eğri

1985 yılındaki üretim fonksiyonunu veya fizibil üretimi gösterir. On yıl sonra, aynı endüstri veya işletmeye dönersek, teknik ve mühendislik bilgisindeki değişmelerin girdinin her birimi için çıktıda veya verimlilikte yüzde 50 iyileşmeye öncülük ettiğini görürüz.

Teknolojik değişme, toplam üretimde yukarı kaymayı gösterir. Şekil 1, teknolojik ilerlemeye bir örnektir. Zıt durum (teknolojik gerileme) olanaksız mıdır? İyi işleyen bir pazar ekonomisi için yanıt, hayırdır. En üstün teknolojiler, buluşçu işletmelerin karlarını daha yüksek verimlilikle artırırken, daha düşük nitelikli teknolojilere pazar ekonomisinde gereksinilmez. Örneğin, herhangi bir kişi, var olanın iki katı maliyetinde bir tıpkıçekim (fotokopi) makinesi bulursa, kara yönelik işletme, bu makineye değer vermez.

Bununla beraber, kimi farklı durumlarda, teknolojik gerileme olabilir. Çevre Bakanlığı düzenlemesi dışında kalmış bir işletme, sosyal atıkları bir üretim sürecini, düşük maliyetli olduğu için yeğleyebilir. Fakat, ekonomik çıkarlar, yalnız çevre kirliliği maliyetleri, işletmenin üretim maliyetlerinde içerilmezse ortaya çıkar. Kirlilik maliyetleri, örneğin vergiler ve düzenlemelerle, işletme maliyetlerine dahil ettirilirse, hiç bir yarışçı (rekabetçi) işletme daha az nitelikli teknolojiye yeğlemeyecektir.

Büyüme muhasebesi yaklaşımı

Büyüme muhasebesi tekniği, bilanço veya ulusal ürün muhasebesi değildir. Bu teknik, gözlenen büyüme trendlerini ögeler olarak hesaplar.

Üretimdeki (Q) büyüme, üç ayrı kaynağa bölünebilir: Emekteki (L) büyüme, sermayedeki (K) büyüme ve teknolojik gelişmenin (T.C.) kendisi. Teknolojik gelişmeyi bir an yadsırsak, ölçüğe göre sabit getiriler varsayımı, K'daki yüzde 1 büyümeye birlikte L'deki yüzde 1 büyümeye, üretimde yüzde 1 büyümeye öncülük edecek demektir.

Fakat, varsayalım ki L yüzde 1 ve K yüzde 5 büyüsün. Bu demek değildir ki Q, yüzde 5 ve L'in ortalaması yüzde 3 büyüyecektir. Bu hesaplama niçin yanlıştır? Çünkü, iki etmen, üretime gerekli olarak eşit katkıda bulunmaz. Ulusal gelirin dörtte üçünü emek ve dörtte birini sermaye alırsa, bu durum, emek büyümesinin üretime katkısının sermaye büyümesinden daha fazla olacağını önerir.

Emeğin büyüme oranı, K'nın 3 katı ağırlıkta olursa, o zaman soruyu şu şekilde yanıtlarız: Q, yılda yüzde 2 büyüyecektir ($= 3/4 \times \%1 + 1/4 \times \%5$). Girdilerin büyümesine teknolojik değişmeyi de ekleyebiliriz ve böylece büyümenin bütün kaynakları elde edilir.

Bu nedenle, yıllık üretim büyümesi, aşağıdaki büyüme muhasebesinin temel eşitliğince bulunabilir:

$\%Q \text{ büyümesi} = 3/4 (\%L \text{ büyümesi}) + 1/4 (\%K \text{ büyümesi}) + T.C.$ (1)

Eşitlikteki T.C, teknolojik değişmeyi (veya toplam etmen verimliliğini) gösterir ki T.C., verimliliği yükseltir; 3/4 ve 1/4 ise, her bir girdinin, ulusal gelirdeki göreceli payları verilmişken, ekonomik büyümeye göreceli katkılarıdır. Şüphesiz ki, girdilerin ulusal gelirdeki payları değiştiğinde katkılar da değişecektir. Örneğin, Maddison'un Gelişen

Ülkeler için kullandığı ağırlıklar: emek için, 0.60, sermaye için 0.30 ve toprak için 0.10'dur (Maddison, 1989).

Kişi başına büyümeyi açıklamak için L'yi ayrı bir büyüme kaynağı olarak eleayabiliriz. Şimdi, sermayenin üretimden dörtte bir pay aldığı gerçeğini kullanarak 1 eşitliğinden aşağıdaki eşitliği elde edebiliriz:

$$\% Q / L \text{ büyümesi} = \% Q \text{ büyümesi} - \% L \text{ büyümesi} \\ = 1/4 (\% K / L \text{ büyümesi}) + T.C. \quad (2)$$

Bu ilişki, teknolojik değişme sıfır olursa, sermaye oranı artışıyla kişi başına üretimin nasıl etkilenebileceğini açıkça göstermektedir.

Bir son nokta arda kalır; Q büyümesini, K büyümesini, L büyümesini ve K ve L'nin paylarını da ölçebiliriz. Fakat, teknolojik değişmeyi (T.C.) nasıl ölçeriz? Ölçemeyiz. Ölçme yerine, T.C.'yi, çıktı ve girdilerin öbür öğelerini hesapladıktan sonra arda kalan olarak alırız. Böylece, T.C., aşağıdaki gibi hesaplanabilir:

$$T.C. = \%Q \text{ büyümesi} - 3/4 (\% L \text{ büyümesi}) - 1/4 (\% K \text{ büyümesi}) \quad (3)$$

Bu eşitlik, ekonomik büyüme konusundaki önemli soruları yanıtlamamıza izin verir. Örneğin, kişi başına üretim büyümesinin ne kadarlık bölümü sermaye oranında ki artıştan ne kadarlık bölümü teknolojik ilerlemedendir?

Türkiye uygulaması

Emek, sermaye ve üretimdeki öbür etmenlerin katkılarını saptamak için, 1955-1988 yılları arasındaki verileri, (2) eşitliğinde kullandık. 1955' den beri, Q, yılda ortalama yüzde 5.36 büyürken, K, yılda ortalama yüzde 7.32 ve L, yılda ortalama yüzde 1.18 büyümüştür (Tablo 1).

Tablo 1. Türkiye' de Q, K ve L büyümesi (Yıllık ortalama)

Yıl	Q	K	L
1955-1988	5.36	7.32	1.18

Kaynak: IMF, International Financial Statistics (1991), USA. Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1989), Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara. Şenesen Ümit et al (1986), Türkiye Ekonomisi için Bir Ekonometrik Model Denemesi, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1986-2, İstanbul. Tablodaki veriler, yazarca hesaplanmıştır.

Böylece,

$$\% Q / L \text{ büyümesi} = 1/4 (\% K / L \text{ büyümesi}) + T.C.,$$

aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$4.18 = 1/4 (6.14) + T.C.$$

$$\text{veya; } 4.18 = 1.535 + 2.645$$

Yukarıdaki eşitliğe göre işçi başına üretimdeki yıllık yüzde 4.18 artışın, yüzde 2.645' i teknolojik değişmedenidir. Maddison ise, toplam faktör verimliliğini, gayri safi yurtiçi ürün (GDP) büyümesini girdilerin ağırlıklandırılmış ortalamasına bölerek bulmuştur (Maddison, 1989).

Sözü edildiği gibi benzer hesaplamalar, Maddison tarafından, ekilen toprakları da içerecek şekilde 1950-73 yılları için yapılmıştır (Maddison, 1989). Farklı olarak Maddison hesaplamalarında yıllık ortalama bileşik büyüme oranları (efektif oran) kullanmıştır (efektif oran formülü için bkz: Aksu, 1993). Yine de Maddison' un gelişen ülkeler için yaptığı hesaplamalar bu çalışmadaki hesaplamalar-

la karşılaştırılabilir. Türkiye'nin toplam faktör verimliliğindeki yıllık ortalama büyüme oranı (% 2.7), gelişen ülkelerin toplam faktör verimliliği efektif oranından (% 1.73) daha fazladır. Türkiye'deki gayri safi ulusal ürün (GNP) ve gelişen ülkelerdeki gayri safi yurt içi ürün (GDP) büyümesiye (Türkiye % 5.36 ve Gelişen Ülkeler % 5.87), birbirine yakındır. Sermaye stokundaki büyümeye Türkiye'de yüzde 1.39 daha fazladır. Emek girdisindeki artışa, Gelişen Ülkelerde, yüzde 1.3 daha fazladır.

Sonuç ve öneriler

Türkiye'de 1955-1988 yılları arasında, sermaye büyümesi, üretim büyümesinin yüzde 34'ü; eğitim, buluşlar, ölçek ekonomileri, bilimsel ilerlemeler ve öbür etmenlerse, toplam büyümenin yüzde 49'udur, ki bu, işçi başına üretim büyümesinin yarısından çok daha fazladır (Tablo 2).

Tablo 2. Türkiye' de Reel GNP' deki Büyümeye Farklı Öğelerin Katkıları (1955-1988)

	Yıllık %	Toplamın Yüzdesi
Reel GNP büyümesi	5.36	100
Girdilerin katkıları	2.715	51
Sermaye	1.83	34
Emek	0.885	17
Toplam Etmen Verimliliği	2.645	49

Türkiye'nin reel ekonomik büyümesini, önceki yıllara oranla daha fazla artırabilmesi için girdilerindeki (özellikle sermaye stokundaki) büyümeyi hızlandırması ve çok hızlı teknolojik değişmelerin gerçekleştirilmesi gerekir. Bütün bunlar (potansiyel üretim ve emek verimliliğindeki büyümeyi hızlandırmak) için de, net ulusal yatırım ve tasarruf oranlarının artırılması, sivil araştırma, ulusal yatırım ve tasarruf oranlarının artırılması, sivil araştırma ve geliştirme harcamalarının artırılması, işsizlik oranının düşürülmesi, bütün grevlerin önlenmesi ve devlet yatırımlarının artırılması zorunludur.

Bu çalışmada sergilenen büyüme muhasebesi tekniği, işletme veya endüstri düzeyinde de güzelce uygulanabilir.

Kaynaklar

- Aksu, Halil (1994), Sermaye Bütçelemesi ve Yatırım Projelerinin Analizleri, Uludağ Üniversitesi, İİBF Dergisi, cilt 15, sayı 4, Bursa.
- IMF (1991), International Financial Statistics, USA.
- Maddison, Angus (1989), The World Economy In The 20th Century, OECD, PARIS.
- Maliye ve Gümrük Bakanlığı (1989), Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara.
- Samuelson A.P. & Nordhaus D.W. (1992), Economics, fourteenth edition, Mc Graw-Hill International Editions, Singapore.
- Şenesen Ümit Ectal (1986), Türkiye Ekonomisi için Bir Ekonometrik Model Denemesi, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1986-2, İstanbul.

Esnek süreli çalışma

Esnek süreli çalışma, taraflara çalışma sürelerini serbestçe düzenleme olanağı verir. Örneğin, çalışma süreleri işyerinde mevcut iş miktarına göre ayarlanabiliyor veya işçi belirlenen çalışma süresini istediği gibi düzenleyebiliyor ise, esnek süreli çalışmanın varlığından söz edilebilir.

Ercan DUYGULU

1. Esnek süreli çalışma kavramı

Esnek süreli çalışma kavramı, iş hukukunda esneklik arayışları ile birlikte doğmuş bir kavramdır. Kavramın dar ve geniş olmak üzere iki anlamı bulunmaktadır. Geniş anlamda esnek süreli çalışma kavramı, standart olmayan, atipik tüm çalışma şekilleri ve çalışma sürelerini kapsamaktadır. Bu anlamda normal çalışma ilişkisi dışındaki tüm yeni çalışma şekilleri, beraberinde esnek süreli çalışmayı da getirmektedir.

Dar anlamda esnek süreli çalışma ise, taraflara çalışma sürelerini serbestçe düzenleme olanağı veren çalışmayı ifade etmektedir. Örneğin, çalışma süreleri işyerinde mevcut iş miktarına göre ayarlanabiliyor veya işçi belirlenen çalışma süresini istediği gibi düzenleyebiliyor ise, esnek süreli çalışmanın varlığından söz edilebilir.

Esnek süreli çalışma, çalışma sürelerinin şahsileşmesini de sağlamaktadır. Bu tür çalışmada işin başlangıç ve bitiş saatleri belirli bir saat olarak değil, belirli saatler arasında istenilen bir zaman olarak tesbit edilir. Esnek süreli çalışma şekillerinin bütününde temel espri, çalışma süreleri ile ilgili yerleşmiş yasal veya örfi dayalı uygulamaların dışında; tümüyle tarafların gereksinim ve durumu ile iradelerine bağlı çalışma süreleri düzenlemeleri olmasıdır. Bu bağlamda, esnek süreli çalışma kavramına benzer olarak; kısmi çalışma, sıkıştırılmış hafta içi çalışma, evde çalışma gibi kavramlardan da söz edilebilir.

2. Esnek kısmi çalışma çeşitleri

Esnek kısmi çalışma kavramı olarak, işyerindeki normal iş süresine oranla daha az sayıdaki çalışma saatlerini içeren ve bunların miktarı ile konumunu belirleme yetkisinin, işverene veya işçiye bırakıldığı çalışma biçimini anlatır. Aşağıda esnek kısmi çalışma çeşitlerini ayrı ayrı açıklamaya çalışacağız.

a. İş paylaşımı (job sharing)

Türkçeye "iş paylaşımı" biçiminde çevrilen "job sharing" kaynağı 1960'lı yıllarda ABD'deki uygu-

lamaların oluşturduğu bir esnek çalışma türüdür. İş paylaşımının Avrupa'da ilgi uyandırması ise 1960'lı yılların sonuna doğrudur. Bununla birlikte kavram olarak iş paylaşımının her iki uygulamaya açısından da birden çok sayıdaki işçinin, tam gün çalışılan bir işi, iş süreleri toplamının o yere ait süreyi dolduracak yani aynı zamana rastlamayacak biçimde paylaşımları anlamını taşıdığı söylenebilir.

Sözü edilen kavramın Türk İş Hukuku'ndaki "Takım Sözleşmesi"nden (İş Ya.Md.10) farklı olduğu da belirtilmelidir. Gerçekten time (ekibe) ait işçilerin iş görme borcu bunlar arasındaki iç ilişkiye dayanırken; takımı oluşturan işçilerin, kendileri ile işveren arasında doğrudan oluşan sözleşme takım sözleşmesinin hukuki temelini oluşturmaktadır.

İş paylaşımı kavramında, görüldüğü üzere şu üç husus özellikle önem arzeder: İş süresinin işçi tarafından belirlenmesi, iş paylaşımı içerisine giren işçilerin tim oluşturması ve nihayet tüm üyelerinin birbirinin yerini alma borcu.

b. İstihdam paylaşımı (work sharing)

Haftalık iş süresini kısaltmak suretiyle veya önceden belirlenmiş bir formüle göre, çalışılan ve çalışılmayan haftaları dönüşümlü olarak düzenlemek suretiyle, istihdamdaki geçici daralmanın etkisini azaltmaya yönelik bir mekanizmadır. Bu sistemde işten çıkarılmalara izin verilmemekle ve iş paylaşımına katılım, sosyal yardımlar ve bazen gelirler tüm işçiler için sabit biçimde korunmaktadır.

c. Çağrı üzerine çalışma

Çağrı üzerine çalışma; daha önce belirtilen "iş paylaşımı" ve "esnek iş süresi" gibi esnek kısmi çalışma türlerinin tersine, iş süresinin uzunluğu ile konumunu belirleme yetkisini işçi yerine işverene tanıyan bir çalışma biçimidir. Gerçekten, çağrı üzerine çalışmada, kısmi süreli bir işte çalışacak işçinin yıllık veya aylık göreceği iş miktarı, önceden kararlaştırılmakla birlikte; hizmet edicinin yerine getirilmesini kendi durumuna göre ayarlama hakkı, işverene tanınmaktadır.

3. Ülkemizdeki esnek süreli çalışmalar

Bilindiği üzere, iş yasamız, tam gün çalışma düzeni esas alınarak düzenlenmiştir. Kural tam gün düzeni olduğuna göre, artık tarafların bu konuda özel istek açıklamalarına gerek yoktur. Oysa kısa süreli çalışma düzeninde taraflar, ana kural dışı bir düzenleme seçtiklerinden, herşeyden önce bu konuda karşılıklı istekte bulunmalı ve birlikte kabul ettikleri çalışma düzenini ve çalışma süresini belirlemelidirler. Bu bakımdan kısa süreli çalışma sözleşmelerinin, yazılı biçimde yapılması yararlı olacaktır.

Kısa süreli çalışma ve esnek süreli çalışma düzenleri, ülkemizde genellikle, tam gün çalışmayı gerekli kılmayan özel uzmanlık isteyen işlerde kullanılmaktadır. İş yerlerinde yapılmakta olan esas işe destek sağlamak amacıyla, kısa süreli çalışma düzeninden yararlanma alışkanlığı şimdilik pek gelişmemiştir.

İş yasalarında kısa süreli çalışmayı düzenleyen hükümler bulunmamakla beraber yasaklayan hükümler de yoktur. Kısa süreli çalışma düzenini uygulayan işçi ve işverenler arasında çıkan uyuşmazlıklar, az sayıda da olsa Yargıtay'a kadar uzanmış olup, Yargıtay, bu uyuşmazlıkları çözümlerden, kısa süreli çalışma düzenine iş yasasının bazı maddelerini, yorumlayarak uygulamaktan kaçınmaktadır. Nitekim Yargıtay; kısmen çalışan bir işçinin normal günlük çalışma (tam gün) karşılığı olarak helirlenen bir tereddüdü gidermek için 5.5.1975 tarihinde aldığı bir kararda isabetli olarak, tam gün çalışmayan bir işçinin bir günlük yasal asgari ücretin tam olarak ödenmesi isteğinde bulunamayacağına karar vermiştir.

Bu güne kadar bir gereksinme ve zorunluluk olarak pek üstünde durulmayan esnek çalışma süreleri hakkında, 931 ve onun yerine geçen 1475 sayılı iş yasamızda esneklik gösterilmemiş, bunun yerine zamana ve programa bağlı sıkı ve katı düzenlemeler devam ettirilmiş ve genişletilmiştir.

Örneğin, Batı ülkelerinde uygulanan esnek çalışma sürelerinde ara dinlenmesinin ne zaman kullanılacağı işçilerin isteklerine göre belirlenmektedir. Halbuki, iş yasamızın 64. maddesinin I. bendinde ara dinlenmesinin, "çalışma süresinin ortalama bir zamanında o yerin adet ve işin gereğine göre ayarlamak suretiyle verileceği" belirtildikten sonra, II. bendinde, "dinlenmeler, bir işyerinin aynı kısmındaki bütün işçilere önceden belirlenmiş aynı saatte uygulanır, şu kadar ki "kişinin gereğine göre nöbetleşerek dinlenme yapılması toplu sözleşmeleri veya hizmet akitleri ile düzenlenebilir." hükmüne yer vermiştir ki, bu hükümler ile ara dinlenmelerinde yukarıda açıklanan şekilde bir esneklik getirilmesi güçtür.

4. Sonuç

İlk defa F. Almanya'da Messerschmidt Blohm Firma'sında 1976 yılında uygulamaya konulan esnek süreli çalışma tüm sanayileşmiş ülkelerde gün be gün yayılmasına karşın, ülkemizde bu konuda yasal engeller bulunması nedeniyle pek sık görülmemektedir. İş sürelerinin yeniden düzenlenmesine ilişkin mevzuat bu konuda yasal düzenlemeler bu güne değin yapılmamıştır. Her ne kadar, 1992 yı-

linda çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığınca hazırlanıp kamuoyunun tartışmasına sunulan iş güvencesi yasa taslağının 3. maddesi; İş yasasının 24. maddesini değiştirerek II. bendinde kısa süreli çalışmayı düzenlemekte ise de, anılan taslak henüz yasalasmadığından uygulamaya geçilememiştir.

Ekonomimizi, gelişmiş sanayi ülkeleri ile bütünleştirmek ve çalışma yaşamımıza bir canlılık ve dinamizm getirmek istiyorsak, bir an önce yukarıda sözü edilen yasa taslağının yasalasması gerekmektedir. Böylelikle, işverenler işyerlerinde haftalık çalışma sürelerini kısaltma olanağına kavuşacak, haftanın bazı gün ve zamanlarında çalışmak isteyip de bugüne kadar çalışmayan ve atıl durumda bulunan bir kesim (öğrenci, ev kadını, bazı uzman ve danışmanlar), istihdama katılarak, hem kendilerine ek gelir sağlayacak hem de ülke ekonomisine ilave katma değer yaratacaklardır.

Nitekim, son günlerde Almanya'daki Volkswagen otomobil firması, ülkedeki ekonomik bunalımı aşmak için, Metal-İş Sendikası ile haftada 4 gün çalışma (haftada 36 saat olan mesainin 28.8 saate indirilmesi) ve ücretlerde yüzde 10'luk bir indirim konusunda anlaşma imzalanmıştır. Böylelikle, fabrikalarda çalışan 100 bin işçinin 30 bininin işten çıkarılması önlenmiştir. Fransa ise 4 günlük çalışma şeklini şimdilik kabul etmemiştir.

Ülkemizde Ocak 1994 ayının üçüncü haftasında yaşanan ve bir de devalüasyon doğuran "para depremi"nin üretim üzerindeki olumsuz etkileri başta otomobil olmak üzere birçok sektördeki kuruluşları krize soktuğundan, bazı işletmeler yukarıda sözü edilen "Volkswagen Modeli"ni benimseme yoluna gitmişlerdir. Bu konuda ilk adımı Marshall Boya atmış, Marshall Boya, Petrol-İş Sendikasıyla anlaşarak, iki ay boyunca haftada 4 gün çalışma modelini devreye sokmaya karar vermiştir. Aynı modelin önümüzdeki günlerde otomotiv sektöründe de yaygınlaşmasının söz konusu olabileceği tahmin edilmektedir.

Çalışanlara daha fazla hürriyet bir bakıma iş güvencesi vennesi, kişisel yaşam tarzını ayarlama, boş zamanları daha iyi düzenleme ve işyerinde daha güzel bir atmosferin oluşumuna katkı sağlama ve işsizliği azaltma gibi işlevleri olduğu da bilinen esnek süreli çalışmaların, mutlu aile yaşamının gereksinimlerine de cevap vereceğini belirtebiliriz. Esasen, Anayasamızın ailenin korunması hakkındaki 41. maddesi ile çalışma koşulları ve dinlenme hakkını düzenleyen 50. maddesinin de, bu konuda bir temel ve dayanak oluşturduğu kanısındayız.

Kaynaklar

- Arıcı, Kadir. Çalışma sürelerinin hukuki gelişimi ve yeterliliği açısından 1475 sayılı İş Kanunu'nda çalışma süreleri, Ankara, 1992.
- Cenetel, Tankut. Kısmi Çalışma, İstanbul, 1992.
- Ekonomi, Münir. Orhım Seminerler Dizisi Görüşler, Yavin No: 2, İstanbul, 1986.
- Erdut, Tijen. Çimento İşveren Dergisi, Ankara, Eylül, 1992.
- Hürriyet Gazetesi, "4 Gün Çalışmaya Var mısınız?" 28.11.1993 tarih, s.20.
- Hürriyet Gazetesi, "Tansu Hanım'ın Hediyesi Haftada 4 İşgünü" 17.2.1994 tarih, s.9.
- Senatolar, Ferhat. İşletmelerde iş ve sosyal güvenlik hukuku, Kazancı Yayınları, Cilt I, İstanbul 1986.

Gelecek nesillere verilebilecek
en değerli hediye:

Sağlıklı Bir Çevre

Türkiye'nin en son enerji kaynağı doğalgaz...
Isıtma sistemlerinin en önde ismi Demirdöküm,
doğalgaz teknolojisini insanlığa yararlı
bir hizmet biçimine dönüştürürken,

doğanın korunmasına öncelikle önem verir.
Demirdöküm, sağlıklı bir çevre ve gelecek nesiller
için uzmanlığını kullanmaya hazır ve hizmetinizdedir.

 Demirdöküm® Doğalgaz

Doğal Isıtma Teknolojisi

*P*arlak bir geleceğe doğru
kanat açmanız dileęiyle...

BORUSAN

